

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

SEYFEDDİN FÂRÛKÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet Cüneyt COŞKUN

İstanbul
Aralık-2019

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

SEYFEDDİN FÂRÛKÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet Cüneyt COŞKUN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Veysel AKKAYA

İstanbul
Aralık-2019

ÖNSÖZ

Mutasavvıflar, İslam tarihi boyunca insanlara manevi rehberlik yaparak dinin yayılmasına, ahlak ve maneviyatın kökleşmesine büyük katkı sağlamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hazret-i Peygamber'in sünnetinin ışığında insanları aydınlatan bu rehberler sayesinde dini samimi bir şekilde yaşayan, huzurlu, güzel ahlak sahibi cemiyetler teşekkül etmiştir. Bu manevi rehberlerin önde gelenlerinden birisi de Muhammed Seyfeddin Fârûkî'dir.

Muhammed Seyfeddin Fârûkî, XVII. yüzyılda Hindistan'da yaşamıştır. Dedesi Nakşibendiliğin Müceddidiyye ekolünün kurucusu olan İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624), babası ise bu tarihin ikinci büyük mümessili olan Muhammed Ma'sum Fârûkî'dir (ö. 1079/1688). Seyfeddin Fârûkî de hem tasavvuf yolunda edindiği yüksek tecrübeleri talebeleriyle paylaşan bir "mutasavvıf", hem de İslamiyetin insanlara aslına uygun bir şekilde öğretilmesine ve halk arasında yayılmış olan hurafelerin ortadan kalkmasına çalışan bir "âlim" olarak bu yolun önde gelen isimlerinden olmuştur. Seyfeddin Fârûkî, İmâm-ı Rabbânî'nin ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin düşünce, hareket ve mânevî irşad geleneğini devam ettirmiştir. Dedesi ve babası gibi o da âlimlere, mutasavvıflara ve devlet adamlarına yazdığı mektuplarla çeşitli tabakalardan insanları irşad etmiştir. Ayrıca Bâbürlü hükümdarı Sultan Âlemgîr (ö. 1118/1707) ile yakından alâkadar olarak ona mânevî rehberlik yapmış; bu vesile ile Hinduların ve sünnî akideden ayrılan fırkaların ülkedeki nüfuzunun kırılmasını sağlamıştır.

Çalışmamız Seyfeddin Fârûkî'nin hayatı, "Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin" isimli eseri ve tasavvufî görüşleri çerçevesinde şekillenmiştir. Biyografi kısmı, bu hususta malumat içeren Arapça, Farsça ve İngilizce kaynaklar dikkatli bir şekilde tedkik edilerek hazırlanmıştır. Tasavvufî görüşleri ise "Mektûbât"ı etrafında değerlendirilmiş ve gerekli görülen yerlerde mektuplardan iktibaslar yapılmıştır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Seyfeddin Fârûkî hakkında yapılmış müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Ülkemizde de biyografisi ve birkaç mektubu için yapılmış olan kısa tercüme faaliyetleri haricinde manzara aynıdır. Bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlayabilmek adına, çalışmamız yazmış olduğu mektuplardan ve kaynaklarda onun hakkında verilen bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çalışmamızın, Seyfeddin Fârûkî'nin daha iyi tanınıp tasavvufî düşüncelerinin anlaşılmasına katkı sağlamasını temenni ederek başta bu tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Veysel AKKAYA olmak üzere, çalışma esnasında çok kıymetli tavsiyeleri ile katkıda bulunan dostum Dr. Göker İNAN'a ve kaynak toplama safhasında yardımlarını gördüğüm Dr. Arif NEVŞÂHÎ ve Ahmet Erdoğan SEVİM beylere teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Cüneyt COŞKUN

İstanbul-2019

ÖZET

**SEYFEDDİN FÂRÛKÎ’NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ**

Ahmet Cüneyt COŞKUN

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Veysel AKKAYA

Aralık-2019, 107+IX Sayfa

XVII. asırda Hindistan’da yaşayan Muhammed Seyfeddin Fârûkî, “İmâm-ı Rabbânî” lakabıyla tanınan Ahmed Sirhindî’nin torunu ve Nakşibendiyye tarikatının bir kolu olan Müceddidiyye ekolünün önde gelen isimlerindedir. Seyfeddîn Fârûkî tasavvufta babası Muhammed Ma’sûm Fârûkî tarafından yetiştirilmiş ve irşad makamına yükseldikten sonra devrin Bâbürlü hükümdarı Âlemgîr Şâh’a rehberlik yapması için Cihanâbâd (Delhi) şehrine gönderilmiştir. Müslüman halk burada Seyfeddin Fârûkî’ye büyük bir alâka göstermiş; Sultan Âlemgîr ile hânedan mensuplarının bir kısmı ve çeşitli kademelerden devlet adamları ona intisap ederek müridi olmuşlardır. Hayatı boyunca devam ettiği irşad faaliyetleri neticesinde Hindistan’da yaşayan Müslümanların dinî hayatına büyük tesiri olan Seyfeddin Fârûkî, uzak şehirlerdeki müridlerine gönderdiği mektuplar vasıtası ile de Müceddidiyye yolunun İslam coğrafyasında kuvvetlenmesini sağlamıştır. Mektuplarında sık sık vurguladığı hususlar; dine tam bağlılık, sünnete uyma, bid’at ve hurafelerden sakınma şeklinde sıralanabilir. Ona intisap eden hânedan mensupları ve devlet adamları da dinin emirlerinin yayılması ve Müslümanların yanlış inanışlardan sakınması hususunda ona yardımcı olmuşlardır. Dedesi İmâm-ı Rabbânî ve babası Muhammed Ma’sûm Fârûkî’nin mektupla irşad usûlünü Seyfeddin Fârûkî de devam ettirmiştir. Bu mektuplar daha sonra *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin* adıyla toplanmıştır.

Biz bu çalışmamızda çeşitli kaynaklardan yararlanarak Seyfeddin Fârûkî’nin biyografisini yazdık ve *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*’deki Farsça mektupları inceleyerek onun tasavvufî anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Nakşibendiyye, Müceddidiyye, Seyfeddin Fârûkî, Mektûbât, Mektup, Hindistan, Tasavvuf.

ABSTRACT

SEYFEDDİN FÂRÛKÎ'S LIFE AND SUFISTIC OPINIONS

Ahmet Cüneyt COŞKUN

Master, Temel İslam Bilimleri

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Veysel AKKAYA

December-2019, 107+IX Pages

Muhammed Seyfeddin Fârûkî, who lived in India in the 17th century, is the grandson of Ahmed Sirhindî, who is known as İmam-ı Rabbânî, and is one of the leading names of Mujaddidi Branch that has appeared in history as a branch of the Naqshbandiyya sufi sect. Seyfeddin Fârûkî was raised in Sufism by his father Muhammad Ma'sûm Fârûkî and after achieving authority status in sufi guidance, he was sent to Cihanâbâd (Delhi) to guide the ruler of the Mughal State, Âlemgîr Şâh. The Muslim people expressed a great interest in Seyfeddin Fârûkî there; Sultan Âlemgîr, some of the members of the dynasty and statesmen from various levels became disciples of him. Seyfeddin Fârûkî, who had a great influence on the religious life of the Muslims living in India as a result of his guidance activities throughout his life, enabled the Mujaddidi Branch to be consolidated in Islamic geography by the letters he sent to his followers in distant cities. The points frequently emphasized in his letters can be listed as absolute devotion to religion, adherence to sunnah and avoidance of superstition. The members of the dynasty and the statesmen who became his disciples also helped him to spread the commandments of religion and to prevent Muslims from non-religious beliefs. Like his grandfather İmâm-ı Rabbânî and his father Muhammed Ma'sûm Fârûkî, Seyfeddin Fârûkî also wrote letters to teach people. These letters were collected under the name Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin.

In this study, we wrote a biography of Seyfeddin Fârûkî using various sources and tried to reveal his Sufî understanding by examining the Persian letters in Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin.

Keywords: Naqshbandiyya, Mujaddidi Branch, Seyfeddin Fârûkî, Mektûbât (Letters), Letter, India, Sufism.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYFEDDİN FÂRÛKÎ'NİN HAYATI VE ESERİ

1.1. Hayatı	3
1.2. Seyfeddin Fârûkî'nin Muhammed Ma'sûm Fârûkî ile Yazışmaları	10
1.2.1. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin Seyfeddin Fârûkî'ye Mektupları	10
1.2.2. Seyfeddin Fârûkî'nin Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye Mektupları	12
1.3. Seyfeddin Fârûkî'nin Kardeşleri	13
1.3.1. Şeyh Muhammed Sıbgatullah.....	13
1.3.2. Şeyh Muhammed Hüccetullah.....	14
1.3.3. Şeyh Muhammed Ubeydullah	14
1.3.4. Şeyh Muhammed Eşref	14
1.3.5. Şeyh Muhammed Sıddık	15
1.4. Tarikat Silsilesi	15
1.5. Müridleri	17
1.6. Seyfeddin Fârûkî'nin Sultan ve Hânedan İle Münasebetleri	20
1.6.1. Seyfeddin Fârûkî'nin Sultan Âlemgîr ile Münasebetleri	20
1.6.2. Seyfeddin Fârûkî'nin Hânedan Mensupları İle Münasebetleri	25

1.7. Eseri: Mektûbât-1 Hâce Seyfeddin.....	29
1.7.1. Konuları Bakımından Mektûbât-1 Hâce Seyfeddin'in Muhtevâsı	30
1.7.2. Muhatapları Bakımından Mektûbât-1 Hâce Seyfeddin'in Muhtevâsı	45

İKİNCİ BÖLÜM

SEYFEDDİN FÂRÛKÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

2.1. Nakşibendîlik	49
2.2. Zikir	51
2.3. Halvet	55
2.4. Velâyet	56
2.5. Sohbet	60
2.6. Muhabbet	61
2.7. Mürşid	62
2.8. Râbîta	65
2.9. İcâzet	67
2.10. Teveccüh	68
2.11. Rüya	69
2.12. İstikamet	72
2.13. Seyfeddin Fârûkî ve Seyr u Sülûk	75
2.13.1. Seyr u Sülûk	75
2.13.2. Seyr u Sülûk Mertebeleri	79
2.14. Vahdet-i Vücûd	87
2.13. Kayyûmluk	89
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	94
EKLER	98

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser

bkz.: bakınız

c.: cilt

der.: Derleyen

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ed.: editör

h.: hicrî

hızr.: hazırlayan

m.: miladî

nr.: numara

nşr.: neşreden

ö.: ölüm tarihi

s.: sayfa

SBE.: Sosyal Bilimler Enstitüsü

ter.: tercüme

Yay.: Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

Nakşibendiyye-Müceddidiyye yolunun önde gelen şeyhlerinden olan Muhammed Seyfeddin Fârûkî, bu tarikatın irşad geleneğini devam ettirerek çok sayıda mürid yetiştiren, yaşadığı devre ve sonrasına büyük tesirleri olan bir mutasavvıftır. Gerek sohbetleriyle gerekse de mektuplarıyla her tabakadan insanı irşad ederek Hindistan’da İslâmiyetin yayılmasında ve mâneviyatın kökleşmesinde büyük hizmetleri olmuştur. Hindistan’da hüküm süren zamanın Bâbürlü Sultanı Âlemgîr Şah, hânedan mensupları ve ileri gelen devlet adamları ona intisap ederek müridi olmuşlardır. Sultan Âlemgîr vesilesiyle o zamana kadar devlet idaresinde aktif rol oynayan Hindûların ve Şia’nın nüfuzunun kırılmasını, sünnî akidenin yayılmasını ve İslâmî hükümlerin yerleşmesini temin etmiştir.

Babası Muhammed Ma’sûm Fârûkî’nin halifesi olarak irşad faaliyetlerinde bulunan Seyfeddin-i Fârûkî, yetiştirdiği müridleri ile İslâmiyetin yayılmasını ve unutulmuş sünnetlerin ihyâsını sağlamıştır. Müslüman halk arasında yayılmış olan yanlış akidelerin, haramların ve bidatlerin ortadan kalkması için mücadele etmiştir. Devrin âlimlerine, mutasavvıflarına ve devlet adamlarına yazdığı mektuplarda tasavvufun gayesinin Allah’a samimi ve doğru bir şekilde kulluk edilmesini sağlamak olduğunu; bu yolda ilerlemek için İslâmiyetin emirlerine tam tâbi olmanın ve yasaklarından sakınmanın zaruri olduğunu vurguladığı görülmektedir. Manevî yolculuk esnasında elde edilen hallerin, sûfilerin sünnete bağlılığını ve şeriatî idrak etmesini sağlamak maksadına matuf olduğuna dikkat çekmiştir.

Seyfeddin Fârûkî, yazdığı mektuplarla dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Sirhindî’nin ve babası Muhammed Ma’sûm Fârûkî’nin eserlerindeki anlaşılması güç ifadeleri izah etmiş ve onların seyr u sülûk usûlü hakkında detaylı mâlûmâtlar vermiştir. Böylece Nakşibendiyye-Müceddidiyye yoluna büyük bir hizmette bulunmuştur. Ayrıca mektuplarında varlık (vücûd) bahsinde İmâm-ı Rabbânî’nin sözlerini naklederek bunları müdâfaa etmiş, vahdet-i vücûd meselesine de açıklık getirmiştir.

Seyfeddin Fârûkî yüksek bir ilmî seviyeyi hâiz olduğu halde, bilindiği kadarıyla müstakil bir eser telif etmemiştir. Bunun yerine kendisine intisap edenleri irşad ile meşgul olmuştur. Müridlerine yol göstermek için yazmış olduğu mektupları, halifelerinden biri olan oğlu Muhammed A’zam tarafından bir araya getirilmiş ve

bilâhire “Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin” adı ile basılmıştır. Bu eser İmâm-ı Rabbânî'nin ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin tasavvuf usûlünün anlaşılmasına, yerleşmesine ve pratiğe dönüşmesine mühim katkı sağlamaktadır.

Seyfeddîn Fârûkî'nin yüz doksan mektubunu ihtiva eden “Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin” isimli eserde bâtinî ilimlerin yanında zâhirî ilimlere dair meselelere de yer verildiği görülmektedir. Mektuplarında muhatapların seviyelerine göre pek çok tasavvufî, fikhî ve itikadî suale cevap vermektedir. Meseleleri âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerifler ışığında izah etmektedir.

Seyfeddin Fârûkî'nin mektuplarının büyük bir kısmı İmâm-ı Rabbânî'nin ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin mektuplarında ele alınan meselelerin nakledilmesi, hatırlatılması ve şerhi maksatlarıyla yazılmıştır. Bu sebeple “Mektûbât-ı Rabbânî” ve “Mektûbât-ı Ma'sûmiyye” çalışmamızda en çok yararlandığımız kaynaklardan olmuştur.

Seyfeddin Fârûkî'nin biyografisi hazırlanırken Arapça, Farsça ve İngilizce kaynaklardan istifade edilmiştir. Bu eserlerin başında Seyfeddin Fârûkî'nin yeğeni Meyân Safer Ahmed Ma'sûmî'nin “Makâmât-ı Ma'sûmî” isimli eseri ile Muhammed Fazlullah Sirhindî Fârûkî'nin “Umdetü'l-Makâmât” adlı eserleri gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYFEDDİN FÂRÛKÎ'NİN HAYATI VE ESERİ

1.1. Hayatı

Muhammed Seyfeddin Fârûkî'nin hayatı hakkında bilinenler, babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî ve dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'ye nisbetle oldukça azdır. Onun biyografisi hakkındaki bilgilere dolaylı olarak kendisinden bahseden eserler üzerinden ulaşmak mümkün olmaktadır.

Seyfeddin Fârûkî, h.1049/m.1639 senesinde Sirhind'de dünyaya geldi. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin beşinci oğludur.¹ İlim öğrenecek yaşa geldiğinde önce Kur'ân-ı Kerim'i okuyup daha sonra babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'den dinî ilimleri öğrendi. Seyr u sülûkunu da babasının rehberliğinde tamamladı.²

“Makâmât-ı Ma'sumiyye” adlı eserde belirtildiğine göre on bir yaşındayken kalbin fenâsı ve evliyâlığın ilk derecesi olan velâyet-i sugrâya; bülüğa ermeden evvel de fenâ-i nefis ve velâyet-i kübrâ makâmına kavuştuğu babası tarafından bildirildi. Daha sonraki yıllarda yine mürşidi olan babası tarafından irşad makâmına getirildi.³

Muhammed Zâhid el-Kevserî “İrgâmü'l-Merîd” adlı eserinde Seyfeddin Fârûkî'nin kendisine bağlı olan çok sayıda kişiyi irşad ettiğini ve tâliplerin onun huzurunda yakîn ve kemâle ulaştığını yazmaktadır.⁴

“Hadîkatü'l-Evliyâ”da bildirildiğine göre Seyfeddin Fârûkî, zâhidâne bir şekilde yaşamayı tercih etmiştir. Takvâsı ve sünnet-i seniyyeye uymadaki gayreti ile meşhur

¹ Safer Ahmed Ma'sûmî, *Makâmât-ı Ma'sûmî*, (Karaçi: Zia-ul-Quran Publications, 2004), c. III, 334.

² A.g.e., 335; Rahman Ali Sâhib, *Tezkire-i Ulemâ-i Hind*, (Luknow: 1914), 84.; Nedet Tosun, “Muhammed Ma'sûm Sirhindî”, *DİA.*, c. EK-2, (Ankara: TDV Yay., 2016), 310-311.

³ Safer Ahmed Ma'sûmî, *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. III, 335.

⁴ Muhammed Zâhid b. el-Hasen el-Kevserî, *İrgâmü'l-Merîd*, (İstanbul: Bekir Efendi Matbaası, 1328/1910), 52-53.

olup sonra gelen ulemâ tarafından “Muhyi’s-Sünne” yani “şeriatî ihya eden” lakabıyla anılmıştır.⁵

Seyfeddin Fârûkî, babası Muhammed Ma’sûm Fârûkî tarafından Bâbürlü Sultanı Âlemgîr Şah’a manevî rehberlik yapması için o zamanın saltanat merkezi olan Cihanâbâd şehrine (Delhi) gönderildi.⁶ Cihanâbâd’a gelince şehrin kapısında fil resimlerinin asılı olduğunu gördü ve sultana o resimler indirilip yok edilmedikçe şehre girmeyeceğini bildirdi.⁷ Resimler kaldırıldıktan sonra şehre girdi.⁸ Âlemgîr Şah, Seyfeddin Fârûkî’nin emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münkerdeki gayretine memnun

⁵ Hocazade Ahmed Hilmi, *Hadikatü’l-evliyâ*, İstanbul, 1318, 112.

⁶ Sultan Âlemgîr, Kâdiriyye tarikatine mensup olan kardeşi Dârâ Şükûh ile taht için mücadele ederken ordusunun motivasyonunu yüksek tutmak için bir tasavvuf büyüğünün desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple Muhammed Ma’sûm Fârûkî’yi ziyaret ederek ona intisap etmiş ve kardeşi ile yaptığı savaşta muzaffer olması için mânevî yardımda bulunmasını talep etmiştir. Ma’sûm Fârûkî binlerce müridi ile beraber Âlemgîr’in zaferi için dua etmiştir. Âlemgîr Şah tahta çıktıktan sonra Ma’sûm Fârûkî ile olan irtibatını devam ettirmiş ve kendisine mânevî rehberlik yapması için Seyfeddin Fârûkî’nin pâyitahta gönderilmesini talep etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Fazlullah Kandehârî, *Umdetü’l-Makâmât*, (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2014), 310.; Hamide Hactî, “Evrengzib”, *Danişnâme-i Edeb-i Fârisi Der Şebe Kâre* (ed. Hasan Enûşe), (Tahran: Sâzmân-i Çâp ve İntişârât Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-ı İslâmî, 1375), c. IV, 363.

⁷ Canlı resmi ve heykeli yapmanın ve bunları hürmet mahellerinde bulundurmanın hadîs-i şeriflerle men edildiği bildirilmiştir. Bkz. Abdullah-ı Dihlevî, *Mekâtib-i Şerife*, (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2010), 113; İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir ‘an iktirâfi’l-kebâir*, (Kahire: Dâru’l-Fikr, 1356), c. II, 32-33.

⁸ Muhammed Murâd Kazânî, *Nefâisü’s-sânihât fi tezyîli’l-bâkiyyâti’s-sâlihât*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2008), 475.; Safer Ahmed Ma’sûmî, *Makâmât-ı Ma’sûmî*, c. III, 336.; Kandehârî, *Umdetü’l-Makâmât*, 386.

oluyordu. Bu sebeple Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye memnuniyetini ifade eden bir mektup yazdı.⁹ Sultanın bu mektubuna Ma'sûm Fârûkî şu cevabı yazmıştır:

*Elhamdulillah fakirzâde kabul nazarınıza kavuştu ve sohbetin eseri hâsıl oldu. Fakirzâdenin usûlü olan emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkere teşekkür ediyor, beğeniyorsunuz. Bunun için Cenâb-ı Allah'a şükürler olsun. Bu hâliniz dualarımızın artmasına sebeptir. Ne büyük nimettir ki padişahlığın bu debdebe ve şatafatı içinde bu hak sözleri kabul ediyorsunuz.*¹⁰

Ma'sûm Fârûkî, Âlemgîr Şah'a yazdığı bir başka mektupta da Seyfeddin Fârûkî'nin sûrî ve manevî kemallere sahip olduğunu belirtmekte; bu oğlunun uzleti sevdiğini ve sohbeta hevesli olmamasına rağmen sultanın iyiliğini istediği için onunla alâkâdar olduğunu ifade etmektedir.¹¹

Âlemgîr Şah, Seyfeddin Fârûkî'nin sohbetlerinde bulunmaya gayret gösterdi. Gündüz sarayda olan sohbetler dışında fırsat buldukça geceleri de mürşidinin evine giderek büyük bir tâzim ve hürmetle sohbeti dinleyip istifade etmeye çalıştı.¹²

Delhi'de halk, Seyfeddin Fârûkî'nin sohbetlerine çok rağbet gösterdi. Makâmât-ı Ma'sûmî'de rivâyet edilir ki Âlemgîr Şah'ın şehzâdesi Muhammed A'zam, sohbet için Seyfeddin Fârûkî'nin zâviyesine gelmiştir. Fakat izdiham sebebiyle sohbet meclisine girmekte büyük sıkıntı çekmiştir. Hatta kapıdan içeri girerken başından sarığı düşmüş ve kaftanı kenara takılıp yırtılmıştır. Şehzâde, sohbetten sonra babasının yanına dönünce izdihamdan, halkın arzu ve iştiyâkından bahsetmiştir. Bunun üzerine Sultan Âlemgîr çok sevinip kendi zamanında böyle bir şeyh bulunduğu için Allah'a şükretmiştir.¹³

⁹ Safer Ahmed Ma'sûmî, *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. III, 336.

¹⁰ Muhammed Ma'sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma'sûmî*, (Karaçi: 1396/1976), c. III, (nr.221, 266.

¹¹ Fârûkî, Muhammed Ma'sûm, a.g.e., c. III, no:227, s:272

¹² Saqi Mustad Han-Sir JaduNath Sarkar, *Maasr-i Alamgiri*, (Bengal: Royal Asiatic Society of Bengal, 1947), 53; Ebu'l-Hasen en-Nedvî, *el-İmâmü's-Sirhindî*, 2. bs., (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1994), 313.

¹³ Safer Ahmed Ma'sûmî, *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. III, 336-337.

Seyfeddin Fârûkî'yi tavsif edenler, onun şevket ve heybet sahibi bir zât olduğunu; hatta sultan ve emirlerin huzurunda tam bir edeple ayakta bekleyip oturmaya cesaret edemediklerini belirtmişlerdir.¹⁴

Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin, Seyfeddin Fârûkî'ye hususi bir alâka gösterdiği ve bu oğlu için şöyle dediği nakledilir: "Her ne vakit bu oğlumun mübarek yüzünü görsem, hazret-i Süleyman'ın şânı hakkında olan şu mealdeki âyet-i kerime kalbime geliyor. **'Ve şüphesiz ki ona huzurumuzda bir yakınlık ve âkıbet güzelliği vardır.'**¹⁵ »¹⁶

Seyfeddin Fârûkî, Sirhind'e döndükten sonra babasının hizmetinden hiç ayrılmadı. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin vefatından sonra kabri üzerine büyük bir türbe yaptırdı. Bu türbenin yapımında padişahın kızkardeşi olan Rûşenârâ Begüm maddî destekte bulundu.¹⁷

Seyfeddin Fârûkî, her sene babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin ursunda (vefat yıl dönümünde) Kur'ân-ı kerîm okunması, fakirlere ve dervişlere yemek dağıtılması gibi yapılacak hayır ve hasenâtı büyük bir şevkle bizzat tertip etti.¹⁸

Babasının vefatından sonra, halifesi olarak yapılması gereken vazifeleri yerine getirdi. Padişahla tekrar görüşüp Sirhind'e döndü ve burada validesinin hizmetiyle meşgul oldu.¹⁹

Seyfeddin Fârûkî, babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin ve dedesi İmâm-ı Rabbânî'nin yolunu devam ettirerek insanları sünnet-i seniyyeye ittiba'ya davet etti.²⁰

¹⁴ en-Nedvî, *el-İmâmü 's-Sirhindî*, 313-314.

¹⁵ Sâd; 38/40.

¹⁶ Safer Ahmed Ma'sûmî, *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. III, 343.

¹⁷ A.g.e., 341.

¹⁸ A.g.e., 341.

¹⁹ Şah Ebu'l-Hasan Zeyd Fârûkî, *Makâmât-ı Ahyâr*, (Delhi: 1395/1975), 59-60.

²⁰ en-Nedvî, *el-İmâmü 's-Sirhindî*, 312.

Pek çok ihtiyaç sahibi fakirin ihtiyaçlarını giderdi.²¹ Hankâhında her gün 1400 kişinin iki defa yemek yediği nakledilmektedir.²²

Dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'ye hürmet ve muhabbetle bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim “Makâmât-ı Ma'sûmî” kitabının müellifi, Seyfeddin Fârûkî'nin geceleri, تنها vakitlerde İmâm-ı Rabbânî'nin kabrini ziyarete gittiğini, burada tevazu dolu ifadelerle kendisini dedesinin dergahının kölelerinin en aşağısı olarak gördüğünü ve onun ruhanîyetinden gelecek feyzlere muhtaç olduğunu bildiren beytler okuduğunu nakletmektedir.²³

Çevresi ve bilhassa devrin hükümdarı tarafından çok hürmet gören Seyfeddin Fârûkî 25 Nisan 1685 (20 Cemaziyelevvel 1096) tarihinde kırk yedi yaşında vefat etti. “Hey hey! sûtûn-i din üftâd” (Eyvah eyvah! Dinin direği yıkıldı!) mısraıyla vefatına tarih düşüldü. Sirhind'de dedesi İmâm-ı Rabbânî'nin kabrinin güney tarafında, vefatından önce vasiyet ettiği yere defnolundu.²⁴

Seyfeddin Fârûkî'nin sekiz oğlu, altı kızı vardı.

Oğulları;

- ❖ Muhammed A'zam
- ❖ Muhammed Şuayb
- ❖ Muhammed Hüseyin
- ❖ Muhammed İsâ
- ❖ Muhammed Musa
- ❖ Muhammed Kelimetullah
- ❖ Muhammed Osman
- ❖ Muhammed Abdurrahman

²¹ Şah Ebu'l-Hasan Zeyd Fârûkî, *Makâmât-ı Ahyâr*, (Delhi: 1395/1975), 60.

²² Abdülhay Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzır*, (Beyrut: Dâru'l-İbn-i Hazm 1999), V, 534.; en-Nedvî, *el-İmâmü's-Sirhindî*, 314.; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-asfiyâ*, (Kânpûr: 1312/1894), I, 647.

²³ Safer Ahmed Ma'sûmî, *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. III, 344-345.

²⁴ A.g.e., 346.

Kızları;

- ❖ Cennet
- ❖ Habîbe
- ❖ Sâre
- ❖ Şehrâ
- ❖ Refi'ünnisâ
- ❖ Zühre²⁵

Seyfeddin Fârûkî'nin vefatında sekiz oğlundan beşi küçük yaşta vefat etti. Üç büyük oğlu ise babaları tarafından manevî terbiye görmüş ve yetişmiş kimselerdi. En büyük oğlu olan Muhammed A'zam dedesi Muhammed Ma'sûm Fârûkî hacca gitmeden evvel doğmuştu. Tarikate girişi dedesinin huzurunda oldu. Daha sonra babasının rehberliğinde seyr u sülûkünü tamamlayıp onun halifesi oldu. Zahirî ilimleri de babasından ve amcası Şeyh Muhammed Sa'id'in oğlu Şeyh Muhammed Ferruh'tan okudu. Seyfeddin Fârûkî, bu oğlunun kutbiyyet makâmında olduğunu müjdeledi. Muhammed A'zam, babasının mektuplarını derleyip kitap hâline getirdi ve Buhârî'ye *Feyzu'l-Bârî* adında bir şerh yazdı. H.1114/m.1702 Senesinde kırk sekiz yaşında vefat etti. Babasının türbesinde medfundur.²⁶

Seyfeddin Fârûkî'nin ikinci oğlu Şeyh Muhammed Hüseyin'dir. Güzel ahlaklı, merhametli, tatlı sözlü bir zât olup emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker hususunda gayretli olduğu bildirilmektedir. Ağabeyi gibi o da babasının huzurunda seyr u sülûkünü tamamladı ve yüksek manevî makamlara kavuştuğu müjdelendi. Çevre köylerde oturan fakir kimseleri toplayıp onlara ziyafet vermek âdeti idi. H.1116/m.1705 senesinde kırk üç yaşında iken vefat etti. Babasının türbesinde medfundur. Yüksek meziyetleriyle tanınmış iki oğlu oldu. Büyük oğlu Şeyh Muhammed Muazzam ve diğer oğlu da Şeyh Muhammed Mesih'tir.

²⁵ Şah Ebu'l-Hasan Zeyd Fârûkî, *Makâmât-ı Ahyâr*, 61.

²⁶ Abdülhay Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzir*, (Beyrut: Dâru'l-İbn-i Hazm 1999), VI, 804.; Ahmed Ebu'l-Hayr Mekkî, *Hediyye-i Ahmediyye*, (Kânpûr: 1313/1895), 70-71.

Seyfeddin Fârûkî'nin üçüncü oğlu Şeyh Muhammed Şuayb'tır. Güzel ahlakı, bilhassa cömertliği ile tanınmıştır. Her sene Ramazan-ı şerifin son on günü akrabalarına ve diğer oruçlulara iftar vermek âdeti idi. Sirhind şehri Hindular ve Sihler tarafından işgal edilmeden önce h.1121/m.1709 senesinde elli yaşında vefat etti. Babasının kabrine defnedildi.²⁷

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de Seyfeddin Fârûkî'nin, büyük oğlu ve halifesi Şeyh Muhammed A'zam'a hitâben yazdığı iki mektup vardır.

Birinci mektupta, Muhammed A'zam'ın bazı marifetleri bildirdiği mektubuna cevap verilmiş ve onun hâlinin taayyün-i hubbî makamının ötesine bağlı olduğu bildirilmiştir. Çok az kimseye ihsan edilen bu nimet için şükretmesi ve daha da çoğunu arzu etmesi gerektiği ifade edilmektedir.²⁸

İkinci mektubunda, her zaman zâhiren ve bâtinen Muhammed A'zam'ın hallerine teveccüh ettiğini ve onun keşiflerinin doğru olduğunu bildirip devamlı ahiret hallerini düşünerek gamlı olmasını nasihat etmektedir.²⁹

Seyfeddin Fârûkî'nin ikinci oğlu Şeyh Muhammed Hüseyin'e hitâben yazılmış üç mektup vardır.

İlk mektupta, onun velâyeti Muhammedî makâmına münasebeti olmasına memnuniyetini belirtmekte ve sadece kendi işiyle meşgul olmasını nasihat etmektedir.³⁰

İkinci mektupta ise onu zâhir ilimlerine ağırlık vermeye ve Hakk celle şanuhû tâlipleriyle sohbeta teşvik etmektedir.³¹

²⁷ Safer Ahmed Ma'sûmî, *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. III, 348-349.; Ahmed Ebu'l-Hayr Mekkî, *Hediye-i Ahmediyye*, 71-73.

²⁸ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (y.yok 1331/1913), (nr.176), 269-270.

²⁹ A.g.e., (nr.177), 270.

³⁰ A.g.e., (nr.173), 269.

³¹ A.g.e., (nr.174), 269.

Üçüncü mektupta da ondan zâhir ilimlerini iyi öğrenmesini ve vaktini zikirle geçirmesini istemektedir.³²

Seyfeddin Fârûkî'nin halifeleri: Seyyid Nur Muhammed Bedâyûnî, Muhammed A'zam, Şah İskender, Şah Abbas, Şah Îsâ ve Sadreddîn Sûfi'dir.³³ Bu halifelerinden Seyyid Nûr Bedâyûnî, Seyfeddin Fârûkî'nin Delhi'deki hankâhında tâlipleri irşad edip postnişîni oldu.³⁴ Seyyid Nûr Bedâyûnî'nin bilhassa Arabî ilimlere ve edebî sanatlara çok vâkîf olduğu, umûmiyetle istiğrâk ve cezbe hâlinde bulunduğu, hatta cemâl-i ehadiyyetin müşahedesinden hâsıl olan dehşet sebebiyle on beş sene istiğrak halinde kaldığı rivâyet edilmektedir. H.1135/m.1723 senesinde vefat etmiştir.³⁵

1.2. Seyfeddin Fârûkî'nin Muhammed Ma'sûm Fârûkî ile Yazışmaları

Seyfeddin Fârûkî'nin babası ve mürşidi olan Muhammed Ma'sûm Fârûkî ile olan münasebetlerini daha iyi anlayabilmek için müracaat edilmesi gereken en mühim ve aslî kaynak birbirlerine gönderdikleri mektuplardır. Bu sebeple, bu kısımda önce *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*'de Seyfeddin Fârûkî'ye hitaben yazılan mektuplar; daha sonra da *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*'de Ma'sûm Fârûkî'ye hitaben yazılan mektuplar konularına ve yazılış amaçlarına göre incelenecektir.

1.2.1. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin Seyfeddin Fârûkî'ye Mektupları

Mektûbât-ı Ma'sûmiyye'nin birinci cildinin yüz doksanıncı mektubu Seyfeddin Fârûkî'ye yazılmıştır. Bu mektupta Ma'sûm Fârûkî, babası İmâm-ı Rabbânî'den işittiği bazı marifetleri nakletmekte, Kur'ân-ı kerîm'de şerrinden Allah'a sığınılması bildirilen Hannâs'ın insanın göğsünde bulunduğu ve dinin usulüne dair vesveselere sebep olduğu, İmâm-ı Rabbânî'nin göğsünden bu Hannâs'ın temizlendiği bildirilmektedir.³⁶

³² A.g.e., (nr.175), 269-270.

³³ el-Hânî, *el-Hadâiku'l-Verdiyye*, 272.

³⁴ en-Nedvî, *el-İmâmü's-Sirhindî*, 314.

³⁵ el-Kevserî, *İrğâmü'l-Merîd*, 52-53.

³⁶ Muhammed Ma'sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, c. I, (nr.190), 367.

Muhammed Ma'sûm Fârûkî, oğlu Seyfeddin Fârûkî'ye yazdığı başka bir mektupta kendisine ihsan edilen nimetleri, marifetleri ve amellerini kusurlu görmek hâlini anlatmakta; ayrıca İmâm-ı Rabbânî'nin yardımını ile seyr u sülûkünü kolay ve hızlı bir şekilde tamamladığını ifade etmektedir. Müceddidiyye yolunda taliplerin günler içinde kalbin zikretmesi hâline kavuşabildiklerini diğer yollarda ise bunun yıllarca sürdüğü, kendi halifelerinin kavuştuğu makamların aklın idrakinin ötesinde olduğu belirtilmektedir.³⁷

Üçüncü cildinin iki yüz yirminci mektubu da bu oğluna yazılmış olup sâlikin urûc ve nüzûldeki hallerini; ayrıca mürid ve murâd olanların seyr u sülûklarındaki farkları bildirmektedir. Muhammed Ma'sûm Fârûkî, bu mektubunda Seyfeddin Fârûkî'nin murâdlardan olup nüzûl halinde olduğunu, irşadının bunu gösterdiğini ve Sultan Âlemgîr'in terakkî ve gayretine memnuniyetini; onun yakında kalbin fenâsına kavuşmasını umduğunu ifade etmektedir.³⁸

Mektubât-ı Ma'sûmiyye'nin üçüncü cildinin iki yüz otuz ikinci mektubu da oğlu Seyfeddin Fârûkî'ye cevap olarak yazılmıştır. Bu mektupta Seyfeddin Fârûkî'nin bazı halleri izah edilmekte ve tâlipleri irşad edebilmesi için nüzûlün lazım olduğu bildirilmektedir.³⁹

Mektubât-ı Ma'sûmiyye'nin üçüncü cildinin iki yüz kırk ikinci mektubu da Seyfeddin Fârûkî'ye yazılmıştır. Bu mektupta, vaktin sultanını irşad için vazifelendirdiği bu oğluna, sultanın halleriyle alâkalı bazı marifetleri bildirmekte ve Seyfeddin Fârûkî'nin ilim sıfatıyla olan kuvvetli münasebetine çok sevindiğini ifade etmektedir.⁴⁰

Mektubât-ı Ma'sûmiyye'nin üçüncü cildinin iki yüz kırk üçüncü mektubu da Seyfeddin Fârûkî'ye yazılmıştır. Sultanın mektubuna cevap verdiğini şu sözlerle bildirilmiştir: “Aziz oğlumun kıymetli mektubu geldi. Çok sevinmemize sebep oldu.

³⁷ A.g.e., c. I, (nr. 235, 427-428).

³⁸ Muhammed Ma'sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, c. III, (nr. 220), 265.

³⁹ A.g.e., c. III, (nr. 232), 279-280.

⁴⁰ A.g.e., c. III, (nr. 242), 287.

Fakirleri seven, saâdetli padişahın mektubuna çok faydalı ve mühim nasihatlar bulunan cevabımızı yazıp gönderdik. Hakk teâlâ tesir ihsan eylesin”.⁴¹

Bu mektuplar tedkîk edildiğinde Muhammed Mâ’sum Fârûkî’nin padişahı irşad için başşehir Cihânâbâd’a (Delhi’ye) gönderdiği oğlu ve halifesi Seyfeddin Fârûkî’nin kendi hallerini bildiren mektuplarına cevap yazarak ona manevî rehberlik yapmaya devam ettiği, yeni manevî keşiflerini onunla paylaştığı ve Sultan Âlemgîr’in seyr u sülûkünü takip ederek buna çok ehemmiyet verdiği görülmektedir.

1.2.2. Seyfeddin Fârûkî’nin Muhammed Ma’sûm Fârûkî’ye Mektupları

Seyfeddin Fârûkî’nin babasına yazmış olduğu dört mektup günümüze ulaşmıştır. Bunların birincisi, Mektûbâtının da ilk mektubudur. Bu mektupta, amellerini kusurlu gördüğünü, gizlenmesi gereken sırların keşfolunduğunu ve müridlerinin seyr u sülûkdeki ilerlemelerini bildirmektedir.⁴²

Seyfeddin Fârûkî, babasına yazdığı ikinci mektubunda irşadı için vazifelendirildiği Sultan Âlemgîr’in hallerini bildirmiştir. Ayrıca nisbetinin nüzûla daha meyilli olduğunu, zaman zaman urûc da ettiğini ve bu yükselme anlarında taliplerle meşgul olmanın zorlaştığını, manevî ilerlemesinin muradlara mahsus olduğunu; bu sebeple çok yüksek makamlara kavuştuğunu yazmaktadır. Sultan Âlemgîr’in Ma’sûm Fârûkî’ye ihlas ve muhabbetle bağlı olduğu, nefy-ü isbât (Lâ ilahe illallah) zikri ile meşgul olduğu, daha önce kendisine çok gelen havâtırlardan şimdi tamamen kurtulduğu ve kendisini devamlı yanında görmek istediğini, ayrılmasına râzı olmadığını ifade etmektedir.⁴³

Seyfeddin Fârûkî, babasına yazdığı üçüncü mektubunda, onun sohbetinden uzakta kaldığı için hasret ve mahrumluk hisleri içinde olduğunu; bu sebeple kavuşma ihtiyâkının çokluğunu bildirip gâibâne olarak kendisine teveccüh edilmesini istemektedir.⁴⁴

⁴¹ A.g.e., c. III, (nr. 243), 288.

⁴² Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 1), 77-80.

⁴³ A.g.e., (nr. 2), 80-81.

⁴⁴ A.g.e., (nr. 3), 82.

Babası ve mürşidine yazılan son mektubunda sultanın yanında bulunarak onun halka âdil bir şekilde muamele etmesini ve her türlü haksızlığa mâni olmasını sağlamak gayesinde olduğunu yazmıştır.⁴⁵

Seyfeddin Fârûkî'nin bu mektupları tedkik edildiğinde babası ve mürşidi olan Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye hallerini tâzim ve edeple anlattığı görülmektedir. Ondan, kendisine gâibâne olarak teveccüh ederek manevî makâmlarda yükseltilmesine yardımda bulunmasını talep etmekte ve onun sohbetine kavuşma arzusunun çokluğunu bildirmektedir. Ayrıca manevî terbiyesiyle vazifeli olduğu Sultan Âlemgîr'in seyr u sülûku hakkında mürşidine devamlı mâlûmât verdiği anlaşılmaktadır.

1.3. Seyfeddin Fârûkî'nin Kardeşleri

1.3.1. Şeyh Muhammed Sıbgatullah

Şeyh Muhammed Sıbgatullah, h.1033/m.1623 senesi Rebî'ül-âhir ayının on birinci günü, dedesi İmâm-ı Rabbânî mücedid-i elf-i sâni'nin sağlığında, Sirhind şehrinde dünyaya geldi. Bu esnâda İmâm-ı Rabbânî, vaktin sultanı Selim Cihângîr Şah ile Ecmîr'de bulunuyordu. Muhammed Ma'sûm Fârûkî de, İmâm-ı Rabbânî'yi ziyâret maksadıyla Ecmîr'e gitmişti.⁴⁶ İsmi dedesi koydu. Husûsi olarak teveccüh edip çok yüksek mertebelere erişeceğini söyledi.⁴⁷

Vefatına yakın Sirhind şehri Hinduların ve Sihlerin saldırısına uğradı. İleri yaşında olmasına rağmen katıldığı bu harpte, başının arkasından aldığı bir yara sebebiyle h. 1122/m. 1710 senesinde dokuz Rebiülahir Cuma günü seksen dokuz yaşında vefat etti. Kabri Sirhind'de, babasının türbesindedir. Dört oğlu da zamanın önde gelen âlim ve mutasavvıflarından olup kendisine halef olmuştur. Bunlar: Şeyh Ebulkâsım, Şeyh Muhammed İsmâil, Şeyh Ehlullah ve Şeyh Rahmetullah'tır.⁴⁸

⁴⁵ A.g.e., (nr. 4), 83.

⁴⁶ Kandehârî, *Umdetü'l-Makâmât*, 336.

⁴⁷ A.g.e., 336.

⁴⁸ A.g.e., 373.

1.3.2. Şeyh Muhammed Hücetullah

Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin, Muhammed Sıbgatullah'tan sonraki ikinci oğludur. H.1034/m.1625 senesi Zilka'de ayında, dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Sirhindî'nin vefatına yakın Sirhind'de dünyaya geldi. Esas ismi, Muhammed Nakşibend'tir. İkinci Nakşibend olarak tanınmıştır. H.1115/m. 1703 senesi Muharrem ayının yirmi dokuzunda cuma gecesi seksen bir yaşında vefat etti. Kabri Sirhind'dedir. Oğulları; Şeyh Ebû Alî, Şeyh Muhammed ve Şeyh Muhammed Kâzım'dır.⁴⁹

1.3.3. Şeyh Muhammed Ubeydullah

Muhammed Masûm Fârûkî'nin üçüncü oğludur. H.1038/m.1629 yılında Recep ayında dünyaya geldi. Din ilimlerinde ve velâyet bilgilerinde âlim olduğu nakledilmiştir.⁵⁰ Babası Muhammed Mas'um Fârûkî'nin mektûbâtının Dürret-ü't-Tâc ismi verilen birinci cildini topladı. Ayrıca babasının Haremeyn-i şerifeyn ziyaretinde vârid olan hallerini derleyip Yevâkîtü'l-Haremeyn isimli eserinde Arabî olarak tasnif etti.⁵¹

H.1083/m.1672 senesinin Rebî'ül-evvel ayında kırk beş yaşında vefat etti. Babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin yanına defn edildi. Şeyh Muhammed Ubeydullahın üç oğlu; Şeyh Muhammed Hâdî, Şeyh Muhammed Pârsâ ve Şeyh Muhammed Sâlim'dir.⁵²

1.3.4. Şeyh Muhammed Eşref

H.1043/m.1633 senesinde Sirhind'de doğdu. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin dördüncü oğludur. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra zâhirî ilimlerde amcası Muhammed Sa'îd Fârûkî tarafından yetiştirildi. Mevlânâ Bedreddîn Sultanpûrî'den de okudu. *Beydâvî Tefsiri*'ni teberrüken babasından okudu. H.1118/m.1706 senesi Safer ayının yirmisekizinci gecesi yetmiş beş yaşında vefat etti. Kabri babasının

⁴⁹ A.g.e., 381.

⁵⁰ A.g.e., 382.

⁵¹ A.g.e., 383.

⁵² A.g.e., 384.

türbesindedir. Dört oğlu; Şeyh Muhammed Ca'fer, Şeyh Muhammed Hayât, Şeyh Muhammed Rûhullah, Meyân Şâfilhâl'dir.⁵³

1.3.5. Şeyh Muhammed Sıddîk

H.1059/m.1649 senesinde Sirhind'de dünyaya geldi. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin altıncı oğludur. Aklî ve naklî ilimleri tahsil edip babasının huzurunda seyr u sülûkünü tamamladı. Babası tarafından, on sekiz yaşında iken velâyet-i Ahmediyye ile şereflendiği bildirildi. Babası, bu oğlunu kâmil ve mükemmil olmuş görüp icâzet-i kâmile verdi. Sîmâsının babasına çok benzerdiği rivâyet edilmiştir. Ömrünün sonunda saltanat merkezi olan Delhi'ye gitti. Zamanın sultanı Muhammed Ferrûh Siyer ona intisap edip müridi oldu. H.1130/m.1718 senesinin Cemâziyel-evvel ayının beşinci günü Delhi'de vefat etti. Cenazesi oradan Sirhind'e getirildi ve babasının türbesinin bitişiğinde ayrı bir türbe yapılarak oraya defn edildi. İki oğlu; Şeyh Muhammed Mehdî ve Şeyh Muhammed Abdülbâkî'dir.⁵⁴

Umdetu'l-Makâmât'ın müellifi, Ma'sûm Fârûkî'nin altı oğlunun da, kemâl ve ikmâl mertebelerinin en yükseklerine çıktığını, babalarına mahsûs olan nisbetten büyük pay aldıklarını ve hepsinin de zamanın kutbu olduklarını bildirmektedir.⁵⁵

Seyfeddin Fârûkî'nin altı kız kardeşi vardı. Bunların isimleri; Duhter, Emetullah, Âişe, Âkile, Ârife ve Safiyye'dir.⁵⁶

⁵³ A.g.e., 384-385.

⁵⁴ A.g.e., 387-388.

⁵⁵ A.g.e., 333.

⁵⁶ Muhammed İkbâl Müceddidî, *Makâmât-ı Ma'sûmî (Ta'likâtı)*, (Karaçi: Zia-ul-Quran Publications, 2004), c. IV, 260.

1.4. Tarikat Silsilesi

Seyfeddin Fârûkî'nin Hazret-i Ebû Bekr'e dayanan Nakşibendî tarikat silsilesi şu şekildedir.⁵⁷

- 1- Ebû Bekr-i Sıddîk
- 2- Selmân-ı Fârisî
- 3- Kâsım bin Muhammed
- 4- Câfer-i Sâdık
- 5- Bâyezid-i Bistâmî
- 6- Ebu'l-Hasen-i Harkânî
- 7- Ebû Ali-i Fârmedî
- 8- Yusuf-i Hemedânî
- 9- Abdülhâlık-ı Gucdüvânî
- 10- Ârif-i Rivgerî
- 11- Mahmud İncir Fağnevî
- 12- Ali-i Râmitenî
- 13- Muhammed Bâbâ Semmâsî
- 14- Seyyid Emir Külâl
- 15- Seyyid Muhammed Bahâeddîn-i Buhârî
- 16- Alâüddin-i Attâr
- 17- Yâkub-i Çerhî
- 18- Ubeydullah-i Ahrâr
- 19- Hâce Muhammed Zâhid Bedahşî
- 20- Derviş Muhammed Semerkandî
- 21- Hâce Muhammed Emkenegî
- 22- Muhammed Bâkibillah
- 23- İmam-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Sirhindî
- 24- Muhammed Ma'sûm Fârûkî Sirhindî
- 25- Muhammed Seyfeddin Fârûkî Sirhindî

⁵⁷ Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, *Dîvân-ı Mevlânâ Hâlid*, (İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2014), 43-50; Muhammed bin Abdullah Hânî, *El-Behcetü's-Seniyye*, (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2002), 18.

1.5. Müridleri

Seyfeddin Fârûkî'nin önde gelen müridleri⁵⁸:

- ❖ Şeyh Zuhrullah
- ❖ Sûfi Abdülgafur
- ❖ Hâfız Mûsâ
- ❖ Hâcî Abdülraûf (Fetih Pûrî camisi imâmı)
- ❖ Hafız Abdülcelîl Leng (Delhi şeyhlerinden)
- ❖ Mültefit Hân (Mîr İbrahim Hüseyin Bahşî)
- ❖ Muhammed Fâdıl bin Mîr Muhammed Ârif
- ❖ Muhammed Sâdık Afgân
- ❖ Sûfi Pâyende
- ❖ Sûfi Sadullah Kâbilî
- ❖ Molla Muhammed Cân Dersegî
- ❖ Molla Abdülhâlık
- ❖ Hâcî Muhammed Şerif Buhârî
- ❖ Molla Muhammed Sâlim
- ❖ Nur Muhammed Sirhindî
- ❖ Sezâvâr Hân
- ❖ Muhammed Rıza ve oğlu Mirzâ Cemâlullah
- ❖ Şeyh Mahdûm
- ❖ Sıddîk Bey
- ❖ Seyyid Mîr Kemâleddin Hüseyin (Merhûm Mîr İbrâhim'in damadı)
- ❖ Hâce Muhammed Zâhid
- ❖ Meyân Refi'uddin
- ❖ Muhammed Hüseyin
- ❖ Molla Kâsım
- ❖ Şeyh Arab
- ❖ Hâcî Ahmed
- ❖ Hân Bey
- ❖ Hâfız İlahyâr
- ❖ Sûfi Abdülgafur

⁵⁸ A.g.e., 243.

- ❖ Şeyh Abdülhamîd
- ❖ Molla Şah Hüseyin
- ❖ Hâcî Âşûr Belhî
- ❖ Rûşenârâ Begüm binti Şah Cihân
- ❖ Şeyh Ataullah
- ❖ Mîr Muhammed İbrahim (Mîr Muhammed Numan Bedahşî'nin kardeşi)
- ❖ Nevvâb Mûkerrem Hân
- ❖ Mirzâ Muhammed Mîrek
- ❖ Muhteşem Hân
- ❖ Şeyh Muhammed Bâkır-1 Lâhorî
- ❖ Hâfız Muhammed Muhsin Dihlevî
- ❖ Sultan Abdurrahmân bin Muhammed Belhî
- ❖ Molla Şah Muhammed Sâkin
- ❖ Meyân Şeyh Pîr Dihlevî
- ❖ Hâcî İvaz
- ❖ Bîbî Arab Hânım
- ❖ Seyid Emîr Hân
- ❖ Hâcî Esedullâh Vezîrâbâdî (Şeyh Hâce Âdem-i Bennûrî'nin halifelerinden)
- ❖ Şehzâde Muhammed A'zam
- ❖ Seyid Ali Arab
- ❖ Kâdî Muhammed Münîr
- ❖ Hâfız Maksûd Ali
- ❖ Bahtevâr Hân
- ❖ İbn Mollâ Abdülhâk
- ❖ Zeynelâbidîn
- ❖ Kâdî Fadlullah
- ❖ Mîr Mürtezâ
- ❖ Mollâ Muhammed Emîn Hâfızâbâdî
- ❖ Meyân Şîr Muhammed
- ❖ Hâcî Abdullah Kulâbî
- ❖ Hâcî Muhammed Sâlih
- ❖ Şeyh Muhammed Evliyâ bin Şeyh Âdem Bennûrî
- ❖ Hâl Bey
- ❖ Timur Bey

- ❖ Şeyh Abdülbâkî
- ❖ Âşûr Bey
- ❖ Şey Muhammed Thâniserî
- ❖ Şeyh Bayezid-i Sehârenpûrî
- ❖ Muhammed Kâzım bin Şeyh Hücçetullah
- ❖ Şeyh Bahâeddîn
- ❖ Hâcî Muhammed Yusuf Kûlâbî
- ❖ Molla Ebulhasen
- ❖ Mîrân Seyid İsrâil
- ❖ Seyyid Nûr Muhammed Bengâlî
- ❖ Ferhâd Bey
- ❖ Meyân Ataullah
- ❖ Mevlânâ Ebulkâsım Kâbilî
- ❖ Hâfız Ciyû
- ❖ Hâcî Kemâl
- ❖ Şeyh Muhammed Sâdık
- ❖ Abdülvâhid Lahorî
- ❖ Meyan Necmeddîn Sultanpûrî
- ❖ Muhammed Ârif
- ❖ Nimetullah Dervîş
- ❖ Rahîmdâd Afgân
- ❖ Molla Ziyaeddin (Şehzâdenin musâhibi)
- ❖ Kâlâ Hân Afgân
- ❖ Hâfız Muhammed Şerîf Hatîb
- ❖ Şeyh İsâ Mültânî
- ❖ Meyân Hüsâmeddîn Ahmed Mültânî
- ❖ Meyân Muhammed Âkıl Lahorî
- ❖ Hâfız Muhammed Şefî'
- ❖ Şeyh Âdem
- ❖ Şah İskender Kâbilî
- ❖ Şah Murâd
- ❖ Seyid Feth Muhammed
- ❖ Şeyh İnâyetullah
- ❖ Mîr Seyid Şerefüddin Hüseyin (Molla Muhammed Bâkır Lahorî'nin babası)

- ❖ Hâfız Abdürraûf
- ❖ Muhammed Hâmid Lahorî
- ❖ Şah Bey
- ❖ Şeyh Muhammed Selim
- ❖ Seyid Mirzâ Sirhindî
- ❖ Meyân Şah Muhammed
- ❖ Şeyh Enes
- ❖ Sûfî Sadreddin
- ❖ Şah Abbas Kâbilî

1.6. Seyfeddin Fârûkî'nin Sultan ve Hânedan İle Münasebetleri

1.6.1. Seyfeddin Fârûkî'nin Sultan Âlemgîr ile Münâsebetleri

Evrengzîb Âlemgîr, daha şehzâdeliğinde Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin vesilesiyle Nakşibendî tarikatine girip mürid oldu. Tahta geçtikten sonra mürşidi Muhammed Ma'sûm Fârûkî'den oğlu ve halifesi Seyfeddin Fârûkî'yi kendisine manevî rehberlik yapması için vazifelendirmesini istihâm etti. Bu talep üzerine Seyfeddin Fârûkî, babası tarafından padişahı, hânedan mensuplarını ve ileri gelen devlet adamlarını irşad ile vazifelendirildi.⁵⁹

Bu vazifeye o zamanki saltanat merkezi olan Cihânâbâd'a (Delhi'ye) gelen Seyfeddin Fârûkî, Sultan Âlemgîr'in yanında kalarak onun tarikatte ilerlemesine rehberlik etti.⁶⁰ Sultan Âlemgîr, Seyfeddin Fârûkî'nin sohbetleri vesilesiyle çok terakkî gösterdi ve ileri yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Seyfeddin Fârûkî, Sultan Âlemgîr'de zikrin eserlerinin zuhuru ve seyr u sülûkte çok mesafe kat etmesi gibi gözüken halleri, yazdığı mektuplarla babası Ma'sûm Fârûkî'ye bildirdi.⁶¹

⁵⁹ S. Athar Abbas Rizvi, *A History of Sufism in India: From Sixteenth Century to Modern Century*, (New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1983), c. II, 485.

⁶⁰ A.g.e. , 485.

⁶¹ en-Nedvî, *el-İmâmü's-Sirhindî*, 312.

Ma'sûm Fârûkî, Seyfeddin Fârûkî'ye yazdığı bir mektupta Âlemgîr Şah'ın gösterdiği manevî terakkîye memnuniyetini bildirip sultanlar arasında böyle bir kimsenin zuhurunun çok nadir görüldüğünü ifade etmektedir.⁶²

Seyfeddin Fârûkî'nin, Sultan Âlemgîr'e hitâben yazmış olduğu yirmi mektubu günümüze kadar gelmiştir. Bu mektupların on yedi tanesi Farsça, üçü Arapçadır. Bunlar tedkîk edildiğinde Seyfeddin Fârûkî'nin Sultan Âlemgîr'le olan münasebetleri daha iyi anlaşılmaktadır.

Birinci mektupta, bazen ruhsatla amel etmenin de azimetle amel etmek gibi kıymetli olduğu, güzel elbise giymenin iyi niyetle olursa beğenildiği; fakat şöhret kastıyla süslü elbise giymenin kötülendiği, hediye kabul etmenin câiz olduğu gibi bazı fetvalar hadis-i şeriflerle izah edilmektedir.⁶³

İkinci mektupta, mü'minin vakitlerini iyi değerlendirmesi gerektiği, nefs-i emmârenin kötülüğü, amellerdeki kusurları görme ve niyetlerin töhmet altında olması gibi haller izah edilmektedir.⁶⁴

Üçüncü mektupta, müslümanın hâlis din ve sâlim kalp ile Rabbi'nin rızasına kavuşabileceği, mâsivâ düşüncesinin tahliyesi ve Allah düşmanlarından kalbin temizlenmesi gerektiğini bildirmektedir.⁶⁵

Dördüncü mektup, *Mektûbât-ı Rabbâni*'den seçilen bazı kısımlardan iktibaslar yapılarak tasavvuf yolunda ilerlemekten maksadın ihlas makamına kavuşmak olduğu bildirilmektedir.⁶⁶

Beşinci mektupta, her zillın asla giden bir ana yol olduğu ve zikrin faziletleri anlatılmaktadır.⁶⁷

⁶² Muhammed Ma'sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, c. III, (nr. 220), 265.

⁶³ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 6), 84.

⁶⁴ A.g.e., (nr. 20), 105.

⁶⁵ A.g.e., (nr. 22), 108.

⁶⁶ A.g.e., (nr. 23), 109.

⁶⁷ A.g.e., (nr. 26), 116.

Altıncı mektup, padişahın kız kardeşi Rûşenârâ Begüm'in vefatı sebebiyle taziye için yazılmıştır.⁶⁸

Yedinci mektupta, Nakşibendî tarikatının binâsının tamamen halvet der-encümen (halk içinde Hakk ile olmak) üzerine kurulu olduğu izah edilmektedir. Ayrıca mübtedâ ve müntehânın huzurları arasındaki fark bildirilmektedir.⁶⁹

Sekizinci mektupta, padişaha çıkacağı harpte muzaffer olması için dua edilmekte ve gazâ ordusunun dua edenlerin manevî desteğine muhtaç olduğu belirtilmektedir.⁷⁰

Sultan Âlemgîr'e hitaben yazılan dokuzuncu mektup Arapçadır. Bu mektupta, kul hakkına girmekten, her türlü zulümden ve zâlimlere yardım etmekten çok sakınılması gerektiği bildirilmektedir.⁷¹

Onuncu mektupta, sultanın âdil olması gerektiği, dinin sultanın desteğiyle kuvvetleneceği, dinin bekçisinin âdil sultanlar olduğu, dinin ve sultanın iki kardeş olduğu hadis-i şeriflerle izah edilmektedir.⁷²

On birinci mektupta, başa gelen musibetler her ne kadar zâhiren acı gelse de hakîkatte terakkîye sebep olduğu, kabir sıkmasından hiç kimsenin kurtulamayacağı, amellerini ve niyetlerini kusurlu görmek gerektiği bildirilmektedir.⁷³

On ikinci mektupta, amellerdeki kusuru görmenin kemâl alâmeti olduğu ve bu marifetin seçilmişlerin seçilmişlerinin murâkabesi olduğu bildirilmektedir.⁷⁴

On üçüncü mektupta, çeşitli nasihatler bildirilmekte ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı olması istenilmektedir.⁷⁵

⁶⁸ A.g.e., (nr. 35), 125.

⁶⁹ A.g.e., (nr. 39), 128.

⁷⁰ Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 48), 137-138.

⁷¹ A.g.e., (nr. 56), 149.

⁷² A.g.e., (nr. 57), 150.

⁷³ A.g.e., (nr. 59), 153.

⁷⁴ A.g.e., (nr. 60), 156.

⁷⁵ A.g.e., (nr. 47), 166.

Sultan Âlemgîr'e yazılan on dördüncü mektup Arapçadır. Bu mektupta, kitap ve sünnete uymayan itikadlar zemmedilmektedir.⁷⁶

On beşinci mektupta, halvet der-encümen izah edilmektedir.⁷⁷

On altıncı mektupta, Sultan Âlemgîr kazandığı zafer⁷⁸ sebebiyle tebrik edilerek tekrar Hindulara karşı Allah yolunda cihada çıkması teşvik edilmektedir. Allah yolundaki bu cihadının onun manevî terakkîsi için de çok faydalı olacağı ifade edilmektedir.⁷⁹

Âlemgîr Şah'a yazılan on yedinci mektupta, zikir ve tilâvetin fazileti anlatılmaktadır.⁸⁰

On sekizinci mektupta, bazı marifetler bildirilmekte ve sultanın manevî terakkîleri müjdelenmektedir. Sultanda fenâ-i kalb halleri gözükteği ve ahfâ latîfesi ile münasebeti olduğu bildirilmekte ve onun velâyet-i enbiyâ makamına kavuşmasını çok arzu ettiğini ifade etmektedir. Devlet işlerinden fırsat buldukça murâkabe ile meşgul olmasını, buna nafîle ibadetlerden daha çok ehemmiyet vermesini ve sükût üzere bulunarak devamlı manevî terakkîlere talip olmasını istemekte; böylece velâyet-i evliyâ makamını geçerek velâyet-i enbiyâ makamına kavuşmasının mümkün olacağını belirtmektedir. Sultana, eğer bu makama kavuşması müyesser olursa bundan sonra velâyet-i mele-i a'la, daha sonra ise hakikat-i Kâbe ve hakikat-i Kur'ân-ı mecîd ve Hakikat-i salâten ibâret olan hakikat-i selâsenin keşfolunacağı, bu makamları da aştıktan sonra hullet ve mahbubiyetin sırlarına kavuşularak dellille anlaşılan marifetlerin keşfi olacağı ve icmâlen bildirilenlerin ise tafsilî olarak anlaşılacağı izah edilmiştir. Ayrıca bu mektupta Âlemgîr Şah'tan İslamiyetin kuvvetlenmesi için çok gayretli olmasını ve muhtaçların imdâdına koşmasını istemektedir.⁸¹

On dokuzuncu mektupta cuma namazına gittiğinde ve sâir vakitlerde dışarı çıktığında halkın izdihamından çok sıkıntı çektiğini; ayrıca bidat ehlinin hem kendisine hem de

⁷⁶ A.g.e., (nr. 72), 174.

⁷⁷ A.g.e., (nr. 74), 180.

⁷⁸ Sultan Âlemgîr, 21 Şaban 1092/5 Eylül 1681 pazartesi günü Ecmir'den Dekken'e, Rana Jai Singh'in hükümdarı olduğu, Dekken Şîi Devleti ile harp etmek için yola çıktı ve zafer kazanıldı. Bkz. Saqi Mustad Han-Sir JaduNath Sarkar, *Maasir-i Alamgiri*, 131.

⁷⁹ Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 76), 181-182.

⁸⁰ Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 80), 190.

⁸¹ Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 161), 256-258.

sevdiklerine çok zarar verdiğini bildirip sultandan bu eziyetlere mani olmasını ve suçluları cezalandırmasını talep etmektedir.⁸²

Sultan Âlemgîr'e yazılan son mektup Arapçadır. Bu mektupta Seyfeddin Fârûkî, sultanın halkın ihtiyaçlarını gidermesini takdir etmekte ve sultanın irşadıyla meşgul olmaksızın en büyük gâyesinin onun halkın ihtiyaçlarını gidermesini ve adâletle hükmetmesini temin etmek olduğunu ifade etmektedir.⁸³

Seyfeddin Fârûkî'nin Âlemgîr Şah'a yazdığı mektuplar tedkik edildiğinde kendisine intisap eden sultana manevî rehberlik yaptığı ve onun seyr u sülûkünü bizzat takip ettiği görülmektedir. Sultanın da devlet işlerinden kalan zamanda tarikat vazifeleriyle meşgul olarak manevî terakkîlere kavuştuğu anlaşılmaktadır. Nitekim Seyfeddin Fârûkî, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahori'ye yazdığı bir mektubunda sultanın kavuştuğu yüksek makâmı şu sözlerle ifade etmektedir:

Dinin bekçisi olan sultan, bu ayın üçüncü günü cumartesi gecesini hânemize geldi. Külfetsizce, hazır bulunan yemeklerden yediler. Uzun bir sohbet oldu. Sükût meclisi meydana geldi. Tam bir bekâ haline kavuştukları anlaşıldı. Mebde-i taayyünleri ilim sıfatı bulundu. Ahfa latîfesinde bir genişlik bulup onunla münasebetleri oldu. Bir müddet sıfatların ilhakından kurtulup aslın zuhuruna kavuştular.⁸⁴

Seyfeddin Fârûkî, sultanla alâkadâr olarak onun muhtaçların yardımına koşmasını ve adaletle hükümdarlık yapmasını temin etmek istemiştir. Ayrıca padişahın yardımıyla ülkede yayılmış olan ehli sünnet dışı itikadları, haramları ve bidatleri ortadan kaldırmak için mücadele etmiştir.⁸⁵

Sultan Âlemgîr de mürşidinin bu arzusunun gerçekleşmesi için gayret göstermiştir. Halka zulmedilmesine fırsat vermemiş ve İslâmiyetin kuvvetlenmesi için çalışmıştır. Hinduların ve Sünnî akideye uymayan fırkaların ülkedeki nüfûzunu kırmıştır.⁸⁶

⁸² A.g.e., (nr. 164), 259.

⁸³ A.g.e., (nr. 165), 260.

⁸⁴ A.g.e., (nr. 142), 238-239.

⁸⁵ Rizvi, *A History of Sufism in India: From Sixteenth Century to Modern Century*, c. II, 485.

⁸⁶ Kandehârî, *Umdetü'l-Makâmât*, 385.

Âlemgîr Şah'ın Seyfeddin Fârûkî ile olan bu yakınlığının, onu Hindularla ve Râfîzîlerle harbe teşvik ederek siyasi faaliyetlerine de tesir ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁷

1.6.2. Seyfeddin Fârûkî'nin Hânedan Mensuplarıyla Münâsebetleri

Âlemgîr Şah'ın şehzâdeleri Muhammed A'zam ve Muhammed Muazzam; ayrıca kız kardeşi Rûşenârâ Begüm, Seyfeddin Fârûkî'ye intisap ederek müridi oldular.

Seyfeddin Fârûkî, bir mektubunda şehzâde Muhammed A'zam'ın kendisine intisap ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

*Sultanın teşvik ve delâletiyle Şehzâde Muhammed A'zam, bu yüce tarîke girmekle şereflendi. Onun halleri gayet yüksektir. Onda zikr-i letâif, zikr-i sultanî ve kalbin genişliği halleri göründü. Padişah, şehzâdenin bu hallerini anlayıp şükrünü izhâr etti.*⁸⁸

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de Şehzâde Muhammed A'zam'a hitaben yazılmış bir mektup vardır. Bu mektupta Nakşibendî büyüklerine muhabbet ve ihlasla bağlı olmak gerektiği, bu bağlılığın devamlı feyz gelmesine sebep olduğu bildirilmektedir.⁸⁹

Seyfeddin Fârûkî'nin Şehzâde Muhammed A'zam'la yakından alâkâdar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu şehzâdenin nikâh şahidi de olmuştur.⁹⁰

Padişahın diğer şehzâdesi Muhammed Muazzam da Seyfeddin Fârûkî'ye intisap edenlerdendir. Seyfeddin Fârûkî, bu şehzâdeye hitaben üç mektup yazmıştır. Birinci mektubunda, önce Şeyh Ebû Sa'îd-i Ebu'l-Hayr'ın bir sözüyle hakîki evliyânın hâlini izah etmektedir. Ayrıca kendisine daha önce şifâhî olarak zikr-i ism-i Zât'ın nasıl yapılacağına gösterildiği; buna devam etmesi gerektiği ve zikr-i hafinin fazîleti bildirilmektedir.⁹¹

⁸⁷ Sardar Ali Ahmad Khan, *The Naqshbandis*, 2. bs. (Lahor: R.Z. Packages, 1992), 265.

⁸⁸ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 142), 239.

⁸⁹ A.g.e., (nr. 69), 171.

⁹⁰ Mustad Han, *Maasir-i Âlemgîri*, s.49.

⁹¹ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 52), 143.

Bu şehzâdeye yazılan ikinci mektupta, seyr u sülûktan maksadın ihlâs makâmına kavuşmak olduğu, tarikat ve hakîkatin şeriatin hâdimi oldukları bildirilmekte ve dinin emirlerine uymaya lüzum görmeyen sahte şeyhler zemmedilmektedir.⁹²

Şehzâde Muazzam'a yazılan üçüncü mektupta ise Nakşibendîye tarikatında seyr u sülûkün nasıl yapıldığı, bu tarîkin meziyetleri ve diğerlerinden niçin üstün olduğu, tarikatte ilerleyip kemâle gelmenin Muhammed aleyhisselâma tam tâbi olmaya bağlı olduğu, birçoklarının hayal ve rüyâ, türrehatlar (mânâsız, boş sözler) ve nurlar peşinde koştuğu; halbuki işin başının dinin emirlerine tam tâbiyet ve istikâmet olduğu ve başkalarına yıldırım gibi olan tecellî-i zâtînin, Nakşibendî büyüklerine devamlı olduğu bildirilmektedir.⁹³

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de Şehzâde Mahmud'un validesine yani Âlemgîr Şah'ın hanımına hitâben de bir mektup vardır. Bu mektupta Nakşibendîye tarikatine intisap etmenin manevî terakkîlere vesile olacağı bildirilmekte ve bu yolun meziyetlerinden bahsedilmektedir.

Seyfeddin Fârûkî'ye intisap eden hânedan mensupları arasında Sultan Âlemgîr'in kız kardeşi Rûşenârâ Begüm'in mühim bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Seyfeddin Fârûkî'nin bu hanıma yazdığı mektuplardan Rûşenârâ Begüm'in velâyette yüksek makâmlara kavuştuğu, kendisine gâibâne olarak sık sık teveccüh edildiği ve Seyfeddin Fârûkî'ye intisap eden hanımlara manevî rehberlikle vazifelendirildiği görülmektedir.

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de Rûşenârâ Begüm'e yazılan on bir mektup vardır.

İlk mektupta, zikirdeki manevî güzellikleri bildirip zikre teşvik etmekte, zikrin hızlıca tesir etmesinin bu yola mahsus olduğu izah edilmekte ve zamanın şeyhlerinin ancak şiddetli riyâzetlerden sonra zikr-i kalbîye kavuştukları haber verilmektedir. Teveccüh ve cezbe yolunun, ayrıca zikr-i kalbînin yayılmasının ilk başta tamamen mürşidleri Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin tasarrufları ile olduğu ifade edilmektedir. Tasavvuf yolları arasında bu tarîkin tercih edilmesi gerektiği, beşerî sıfatların zevâlinin kalbe bağlı olduğu da bildirilmektedir. Fenâ-i nefis ve fenâ-i cezbe de izah edilmektedir.⁹⁴

⁹² A.g.e., (nr. 53), 145.

⁹³ A.g.e., (nr. 58), 151.

⁹⁴ A.g.e., (nr. 7), s. 87.

Bu hanıma yazılan ikinci mektupta, nefis hakkında mâlûmât verilmekte ve nefsin fenâsı kısaca izah edilmektedir.⁹⁵

Üçüncü mektupta, Rûşenârâ Begüm'in kendi sıfatlarının Hakk'ın sıfatlarına ittihad ettiğine dair yazdığı mektubuna cevaptır. Vahdet-i vücûda dair bazı marifetler bildirilmektedir.⁹⁶

Dördüncü mektupta, ehlullahın fenâ ve bekâdan sonra her ne görürlerse kendilerinde gördükleri, kelime-i tayyibenin tekrarında bütün maksatların nefy olunması gerektiği, velâyet dereceleri ve Nakşibendî yolunun kemâlâtı kısaca izah edilmektedir. Ayrıca bu mektupta, Rûşenârâ Begüm'e târikate intisap eden hanımlarla alâkâdar olma vazifesi verilmektedir. Onlara zikr-i nefy-ü isbatı öğretmesi gerektiği bildirilmekte ve bu vazifeyi yapmakta gayretli olması istenilmektedir. Ayrıca tarîke şevki olan diğer hanımlara da zikri telkin etmesi ve onları zikir halkasında ağırlaması talep edilmektedir.⁹⁷

Bu hanıma yazdığı beşinci mektupta, onun yazmış olduğu bir rüyayı tâbir etmektedir. Ayrıca itikâfta elde ettiği bereketleri anlatarak uzaktan Rûşenârâ Begüm'e hususî teveccüh ve dua ettiğini; bunun tesirlerini görmesini umduğunu bildirmektedir.⁹⁸

Altıncı mektupta, Rûşenârâ Begüm'in anâsır-ı erbaa'nın tasfiyesine dair yazmış olduğu mektubuna cevap verilmektedir. Velâyet-i ulyâdan çok lezzet almanın istikâmetin tam olmasına bağlı olduğu, bu istikâmetin muhabbeti gösterdiği, bunun yokluğunun istidrac alâmeti olduğu, dinin emirlerine ne kadar tâbi olunursa marifetlere de o derece çok kavuşulacağı ve müridlerde hallerin gözükmesinin kendini beğenmesine sebep olmaması gerektiği bildirilmektedir.⁹⁹

Bu hanıma yazılan yedinci mektup, onun velâyet-i kübrâ'nın hâsıl olduğunu bildirdiği mektubuna cevaptır. Velâyet-i enbiyâ ve İmâm-ı Rabbânî'nin mümtaz kılındığı marifetler izah edilmektedir. Ayrıca İmâm-ı Rabbânî'nin kemâlâtı anlatılmakta,

⁹⁵ A.g.e., (nr. 8), s. 91.

⁹⁶ A.g.e., (nr. 9), s. 92.

⁹⁷ A.g.e., (nr. 10), 92-93.

⁹⁸ A.g.e., (nr. 11), 94.

⁹⁹ A.g.e., (nr. 12), 94-95.

Nakşibendî tarikâtı hakkında malumât verilmektedir. Bu yolda terakkînin mürşid-i kâmile ihlasla muhabbet vesilesiyle olduğu bildirilmekte ve ondan tarikate intisap eden hanımların haline mukayyed olması istenilmektedir.¹⁰⁰

Sekizinci mektup, Rûşenârâ Begüm'in mektubuna cevap olarak yazılmıştır. Onun hâlinin fenâ ve bekânın üstünde olduğu müjdelenmektedir.¹⁰¹

Dokuzuncu mektupta, Nakşibendî meşâyihinin üstünlükleri, fenâda itibar edilmesi gereken hâlin uyanikken kendini yok görmek olduğu ve vahdet-i vücûd makâmında olanların zıll ve aslı birbirinden ayıramadıkları izah edilmektedir. Ayrıca bu hanımın tevhid-i vücûd makâmından yukarıya çıkarıldığı bildirilmektedir.

Rûşenârâ Begüm'e yazılan onuncu mektup, onun anâsırın tasfiyesini yazdığı mektubuna cevap olarak yazılmıştır. Kâbe-i Rabbânî'nin nurlarının zuhûrunda toprak unsurunun tasfiyesinin dahlinin tam olduğu izah edilip zamanlarını zikirle kıymetlendirmesi gerektiği söylenmekte ve ona gâibane teveccühle uzaktan yardım edildiği bildirilmektedir.¹⁰²

Rûşenârâ Begüm'e yazdığı son mektubunda, İmâm-ı Rabbânî'nin bazı keşiflerini babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'den naklederek anlatmaktadır.¹⁰³

Seyfeddin Fârûkî, Rûşenârâ Begüm'i ve diğer hanım müridlerini sohbet yoluyla değil, uzaktan gâibâne teveccüh ve yazışma yoluyla irşad etmiştir.¹⁰⁴ Nitekim bu hanıma yazılan bir mektupta bu hâl şöyle ifade edilmektedir:

Bu işin aslı sohbettir. Gâibâne olarak bu kısım işleri anlamak gâyet zordur. Lâkin Cenâb-ı Allah'a hamd olsun ki sizin gaybetiniz diğerlerinin sohbetinden çoktur. Öyle ki size bu kısa zamanda gâibâne olarak verilenler, huzurdaki tâliplere uzun müddet

¹⁰⁰ A.g.e., (nr. 24), 113-114.

¹⁰¹ A.g.e., (nr. 34), 124.

¹⁰² A.g.e., (nr. 62), 157-158.

¹⁰³ A.g.e., (nr. 77), 185.

¹⁰⁴ İmâm-ı Rabbânî, mahremi olan kadınlar hariç, diğer kadınların intisapının perde veya kapı arkasından sözlü olarak yapılacağını belirtmiştir. Bkz. Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, (Karaçi: 1397/1977), c. I, (nr. 256), 424.

sonra veriliyor. Bunlar hep fakirlere, toz toprak içinde kalmış olan muhtaçlara hizmetinizin semeresidir.¹⁰⁵

Bu mektuplar incelendiğinde, Sultan Âlemgîr'in kardeşi olan bu hanımefendinin Seyfeddin Fârûkî'nin önde gelen hanım müridlerinden olduğu, fenâ ve bekâ makâmlarını aştığı; ayrıca tarikâte intisap eden hanımların halleriyle alâkadar olmakla vazifelendirildiği anlaşılmaktadır. Rûşenârâ Begüm'e yazılan mektuplarda dikkat çeken başka bir husus da onun hayır severliğinin, ihtiyaç sahiplerine cömertçe yardım etmesinin takdîr edilmesidir.

Böyle müstesna bir hanımın irşadı Seyfeddin Fârûkî'nin dikkate değer bir hususiyeti olup onun, tasavvuf terbiyesinin intişarına dair çok mühim bir hizmeti olarak görülebilir.

Rûşenârâ Begüm h.1080/m.1669 senesinde vefat etmiştir.¹⁰⁶ Seyfeddin Fârûkî, Sultan Âlemgîr'e Rûşenârâ Begüm'in vefatı sebebiyle yazdığı taziye mektubunda, bu hanımın âhir ömründe şaşılacak manevî terakkîlere kavuştuğunu, muhtaçlara her zaman şefkatli davranarak yardımlarına koştuğunu bildirmekte ve sûfilere yaptığı hizmetler sebebiyle rahmete kavuşmasını umduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁷

1.7. Eseri: Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin

Seyfeddin Fârûkî'nin mektuplarından ilmî seviyesinin yüksekliği anlaşılmaktadır. Buna rağmen tasnif ve telif işleri ile meşgul olmayıp bütün vaktini müridlerini yetiştirmekle geçirmiştir. Talebelerine ve dostlarına yazmış olduğu mektupları oğlu ve halifesi Mevlânâ Muhammed A'zam tarafından bir araya getirilerek *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin* meydana gelmiştir. Böylece bu mektuplar kendisinden yâdigâr olarak zamanımıza kadar intikal etmiştir.

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de İmâm-ı Rabbânî'nin ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin mektuplarındaki anlaşılması güç olan ifadeler, son derece açık ve anlaşılır bir üslupla izah edilerek bu iki zâtın tasavvufî görüşlerinin anlaşılmasına, yerleşmesine

¹⁰⁵ A.g.e., (nr. 8), 91.

¹⁰⁶ Rizvi, *A History of Sufism in India: From Sixteenth Century to Modern Century*, c. II, 486.

¹⁰⁷ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr.35), 125-126.

ve pratiğe dönüşmesine mühim katkı sağlanmıştır. Bunun için bu eser, Müceddidiyye yolunda ayrı bir ehemmiyeti hâizdir.

Bu eserde bâtinî ilimlerin yanında zâhirî ilimlere dair meseleler de ele alınmıştır. Mektuplarda muhatapların seviyelerine göre en sade mevzulardan en girift meselelere kadar pek çok tasavvufî, fikhî ve itikadî suale cevap verilmiştir. Yapılan izahlar, âyet-i kerîmelerle ve hadîs-i şeriflerle desteklenmiştir. Muhatapların seviyelerinin, suallerinin ve ihtiyaçlarının farklı olması sebebiyle her mektupta muhtelif mevzulara değinilmiştir. Bu sebeple *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin* zengin bir muhtevâyâ sahiptir.

Bu eser, Seyfeddin Fârûkî'nin ilim adamlarına, sultanlara, hânedan mensuplarına, devlet adamlarına ve müridlerine, onların suallerini cevaplandırmak, onlara manevî rehberlik yapmak, dinî meselelerde müşkillerini gidermek, dinin hükümlerini öğretmek gibi maksatlarla yazdığı Arapça ve Farsça yüz doksan mektubu ihtivâ etmektedir. Tek cilt olup iki yüz on iki sayfadır. Kitabın tamamını kapsayan herhangi bir tercüme faaliyeti bulunmamaktadır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin şuan mevcut herhangi bir yazma nüshasına tesadüf edemedik. Çalıştığımız matbu eser ise Hindistan'ın Madras şehrindeki Medrese-i Muhammediyye'de bulunan nüshasından Mevlânâ Haşmet Ali Han tarafından 1331h./1913m. senesinde istinsah edilmiş, bu eser bilahire talebesi Prof. Dr. Gulam Mustafa Han tarafından "*Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*" ve "*Mektûbât-ı Şerîfe*" isimleri ile tıpkıbasım tekniği ile iki ayrı baskısı yapılarak neşredilmiştir. Bu iki baskının basım yeri ve tarihi bilinmemektedir.¹⁰⁸

1.7.1. Konuları Bakımından Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'in Muhtevâsı

Tasavvufî eserler arasında mektup türlerinin mühim bir yeri vardır. Tasavvuf tarihi boyunca birçok mutasavvıfın mektupları müridleri tarafından gerek kendi hayatında gerekse de vefatından sonra bir araya getirilerek neşredilmiştir.

Muhamed Seyfeddin Fârûkî, baba ve dedesinin izinde giderek sevenlerine mektuplar yazmış, bu mektuplar daha sonra bir kitap hâlinde toplanmıştır. *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin* adıyla tanınan bu eserin muhtevâsı oldukça zengindir. 190 mektuptan

¹⁰⁸ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, 74 (Mukaddime), 278.

müteşekkil olan bu Mektûbât'ta, bâtinî ilimlerin yanında zâhirî ilimlere dair pek çok mesele de ele alınmıştır.

Müceddidî ekolünün önde gelen isimlerinden olan Seyfeddin Fârûkî'nin mektuplarında muhatapların seviyelerine göre en sade mevzulardan en girift meselelere kadar pek çok tasavvufî, itikadî ve fikhî suale cevaplar verilmiştir. Bu cevaplar, âyet-i kerimelerle ve hadis-i şeriflerle desteklenmiştir.

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de dikkat çeken başka bir husus da müellifin hemen her mektubunda Fars ve Arap edebiyatından çeşitli beyitlere yer vermesidir. *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*'deki bu hususiyet, Seyfeddin Fârûkî'nin dedesi İmâm-ı Rabbânî ve babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin mektuplarında da kendini göstermektedir. Seyfeddin Fârûkî'nin usûl ve şekil bakımından dedesinden ve babasından tesir gördüğü açıktır.

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de muhatapların seviyelerinin, suallerinin ve ihtiyaçlarının farklı olması sebebiyle her mektupta muhtelif meseleler ele alınmıştır. Bu sebeple Mektûbât'ta yer alan her mektubun kime ve ne hakkında yazıldığı ayrı ayrı tedkik edilmelidir. Sırasıyla mektupların muhatap ve muhtevâsı şu şekildedir:

1. Mektup, babası ve mürşidi Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye yazılmıştır. Amellerini kusurlu gördüğü, gizlenmesi gereken bazı sırların ortaya çıkmış olduğu, mürşidin kemâli sebebiyle feyizlere kolayca kavuşulduğu ve bazı müridlerinin halleri bildirilmektedir.
2. Mektup da babasına yazılmıştır. Manevî terakkîlerini anlatmakta ve kendisine gâibâne teveccüh edilmesini dilemektedir.
3. Mektup yine babasıdır. Âlemgîr Şah'ın bazı tasavvufî halleri hakkındadır.
4. Mektup yine babasına yazılmıştır. Sultana yakın olmasından maksadının, onun halka adelet ile muamele etmesini temin olduğu ifade edilmektedir.
5. Mektup, Sûfî Pâyende'ye yazılmıştır. Taayyünât-ı salâse ve taayyün-i hubbî ile vusûl-i kademînin hâsıl olması anlatılmaktadır.
6. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Bazen ruhsatla amel etmenin de azimetle amel etmek gibi kıymetli olduğu ve niyetin hâlis olması gerektiği bildirilmektedir.

7. Mektup, Sultan'ın kız kardeşi Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Zikr etmekteki manevî güzellikler anlatılarak zikre teşvik edilmekte ve zikrin hızlıca tesir etmesinin bu yola mahsus olduğu bildirilmektedir.
8. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Fenâ-i nefis hakkındadır.
9. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Tevhîd-i vücûdî hakkındadır.
10. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Ehlullahın fenâ ve bekâdan sonra her ne görürlerse kendilerinde gördükleri ve kelime-i tayyibenin (lâ ilâhe illallâh) tekrarında bütün maksatların nefy olunması gerektiği hakkındadır. Ayrıca Nakşibendî tarikatının üstünlükleri bildirilmektedir.
11. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Rüyasının tâbiri hakkındadır.
12. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Velâyet-i ulyâ hakkındadır.
13. Mektup, Şeyh Ataullah Severikî'ye yazılmıştır. Nakşibendî tarikatinde seyr u sülûk anlatılmaktadır.
14. Mektup, seyyid ve nakîb Mîr Muhammed İbrahim'e yazılmıştır. Taayyün-ü hubbî ve maiyet hakkındadır.
15. Mektup, yine Seyyid Mîr Muhammed İbrahim'e yazılmıştır. Onun yüksek makâmları ve meşâyih-i izâmın ruhlarının zâhir olmasını yazdığı mektubuna cevaptır.
16. Mektup da Seyyid Mîr Muhammed İbrahim'e yazılmıştır. Onun, gâibâne teveccühün eserlerinin meydana çıktığını bildiren mektubuna cevaptır.
17. Mektup, Mükerrerem Hân'a yazılmıştır. Onun birkaç sualini ihtivâ eden mektubuna cevaptır.
18. Mektup, Mirzâ Mîrek'e yazılmıştır. Rüyasının tâbiri hakkındadır.
19. Mektup, Muhteşem Hân'a yazılmıştır. Hakikat-i Kâbe ve hakikat-i Kur'ân makamları hakkında bilgi verilmektedir.
20. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Vakti iyi değerlendirmek ve amellerini kusurlu görmek gerektiği ifade edilmektedir.
21. Mektup, Mükerrerem Hân'a yazılmıştır. Mürşidinin, Hân'a hususi teveccühü hakkındadır.

22. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Allah'ın rızasını kazanmak için hâlis din ve sâlim kalp lâzım olduğu bildirilmektedir.
23. Mektup da Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. *Mektûbât-ı Rabbânî*'den seçilen bazı kısımları ihtivâ etmektedir.
24. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Velâyet-i enbiyâ hakkındadır.
25. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır Lahorî'ye yazılmıştır. Huruf-ı mukatta'ât hakkındadır.
26. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Her zıllın asla giden bir ana yol olduğu ve zikrin faziletleri bildirilmektedir.
27. Bu mektup, Hameyn ahâlisinden birine gönderilmiştir. Rüyası tâbir edilmektedir.
28. Mektup, Seyyid Mir Muhammed İbrahim'e yazılmıştır. Kendisine teveccüh edildiği bildirilmektedir.
29. Mektup, Belh padişahı Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Onu, Allah adamlarının sohbetinde bulunmaya teşvik etmektedir.
30. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Sohbetin fazileti hakkındadır.
31. Mektup yine Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Sevdiklerinden bazılarının gönderildiği bildirilmektedir.
32. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Tervâzu ve kırılmışlığın fazileti hakkındadır.
33. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Tâziye mektubudur. Sabır tavsiye edilmektedir.
34. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Sînenin vüsati ve şerh-i sadr hakkındadır.
35. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Rûşenârâ Begüm'in vefatı sebebiyle tâziye için kaleme alınmıştır.
36. Mektup, Seyyid Mîr Muhammed İbrahim'e yazılmıştır. Anâsır-ı selâsenin tasfiyesinin velâyet-i ulyâya bağlı olduğu; toprak unsurunun tasfiyesinin ise kemâlât-ı nübüvveteye mahsus olduğu bildirilmektedir.

37. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Ramazan ayındaki cemiyetin, bütün senenin cemiyetine sebep olduğu bildirilmektedir. Ayrıca zikre, murâkabeye ve muhtaçlara yardıma devam etmesi teşvik edilmektedir.
38. Mektup da Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Onun mektubuna cevaptır.
39. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Mübtedâ ve müntehânın huzurları arasındaki fark izah edilmekte; ayrıca Nakşibendiyye tarikatindeki halvetin, halvet der-encümen (Halk içinde Hakk ile olmak) olduğu bildirilmektedir.
40. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Seyfeddin Fârûkî, arşın muhitinden yerin merkezine kadar bütün âlemin teveccühünün kendisine doğru olduğunu bildirmektedir.
41. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Dünyanın kötülüğü hakkındadır.
42. Mektup, yine Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Onu, evliyanın sohbetinde bulunmaya teşvik etmektedir.
43. Mektup da Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Mürşidinin irşad ve tekmili bildirilmektedir.
44. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin sohbetine devam etmesi teşvik edilmektedir.
45. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Vakti iyi değerlendirmek gerektiği bildirilmektedir.
46. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Fenâda itibar edilmesi gereken hâlin uyanırken kendini yok görmek olduğu; ayrıca vahdet-i vücûd ehlinin zıll ve aslı birbirinden ayıramadıkları bildirilmektedir.
47. Mektup, Bîbî Arab Hanım'a yazılmıştır. Tâziye mektubudur.
48. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Gaza edenlerin, duâ ordusunun yardımına muhtaç olduğu bildirilmektedir.
49. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Başkalarına zarar veren, onları dağıtan gafletin ehlullahın toparlanmasına sebep olduğu bildirilmektedir.
50. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır Lahôrî'ye yazılmıştır. Taayyün-i hubbî ve taayyün-i vücûdî hakkındadır.

51. Mektup, Hacı Esedullah Vezîrâbâdiye yazılmıştır. Hazret-i Peygamber'e tâbiyetin yedi derece olduğu bildirilmektedir.
52. Mektup, şehzâde Muhammed Muazzam'a yazılmıştır. Zikr-i hafî ve râbîta hakkındadır.
53. Mektup, yine şehzâde Muhammed Muazzam'a yazılmıştır. Manevî terakkilere kavuşmak için dinin emirlerine uymanın zaruri olduğu bildirilmektedir.
54. Mektup, Molla Muhammed Cân'a yazılmıştır. İmâm-ı Rabbânî'nin bazı kemâlât ve hasâisi hakkındadır.
55. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Hakikat-i Cibrîl ve Hakikat-i İsrâfil makâmı hakkında.
56. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Zulümden sakınmak ve zalimlere yardım etmemek gerektiği bildirilmektedir.
57. Mektup, yine Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Sultanın halka adâletle muamele etmesinin fazileti beyânındadır.
58. Mektup, şehzâde Muhammed Muazzam'a yazılmıştır. Nakşibendî tarikatı ve bu tarikatte seyr u sülûk hakkındadır.
59. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Belâ ve musibete sabretmenin manevî terakkîye sebep olduğu anlatılmakta; ayrıca kabir azâbının hak olduğu bildirilmektedir.
60. Mektup, yine Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Kulun, amellerini kusurlu görmesi gerektiği bildirilmektedir.
61. Mektup, Şehzâde Mahmud'un vâlidesine yazılmıştır. Ehlullah muhabbet hakkındadır.
62. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Anâsır-ı erba'anın tasfiyesi hakkındadır.
63. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Bütün işlerde istikâmet üzere olarak dinin emirlerine sıkı sarılmak gerektiği bildirilmektedir.
64. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Nakşibendî büyüklerinin nezdinde muteber olan huzurun, huzur-ı bî gaybî olduğu ve Nakşibendîye tarikatının meziyetleri anlatılmaktadır.

65. Mektup, Hâfız Muhammed Muhsin Dihlevî'ye yazılmıştır. Zikr-i kalbînin faziletleri hakkındadır.
66. Mektup, Bahtevâr Hân'a yazılmıştır. Müslümanların ihtiyaçlarını gidermenin ve onlara iyilik yapmanın faziletleri anlatılmaktadır.
67. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Bazı mühim nasihatlar bildirilmektedir.
68. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. İbadetlerden makbul olanın, devamlı yapılanlar olduğu ifade edilmektedir.
69. Mektup, Şehzâde Muhammed A'zam'a yazılmıştır. Bu mektupta Nakşibendî büyüklerine muhabbet ve ihlasla bağlı olmak gerektiği; bu bağlılığın devamlı feyz gelmesine sebep olduğu bildirilmektedir.
70. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Ehlullahın üç kısım olduğu bildirilmektedir.
71. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Zikr-i hafinin faziletleri hakkındadır.
72. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Bazı nasihatleri bildirmektedir.
73. Mektup, Bîbî Arab Hanım'a yazılmıştır. Onun bânının hallerini yok olarak bulduğunu bildiren mektubuna cevaptır.
74. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Mübtedî ve müntehînin huzurları arasındaki fark bildirilmektedir.
75. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Bekânın hâsıl olması ve bu makâmda faydalı olan zikir hakkındadır.
76. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Hindulara karşı kazandığı zafer tebrik edilmektedir.
77. Mektup, Rûşenârâ Begüm'e yazılmıştır. Her beldenin feyzinin ayrı olduğu izah edilmektedir.
78. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Kabrin nasıl olması gerektiği, kabrin yüksekliği ve kabristanda husûsi yer tahsis etmenin hükmü hadis-i şeriflerden delillerle izah edilmektedir.
79. Mektup, Bîbî Arab Hanım'a yazılmıştır. Ehlullah'a muhabbet hakkındadır.
80. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Zikir ve tilâvetin fazileti hakkındadır.

81. Mektup, Molla Muhammed Emin Hâfızâbâdî'ye yazılmıştır. Talebi arttırması istenmektedir.
82. Mektup, Sûfî Sadullah-ı Kâbilî'ye yazılmıştır. Müridlerinin terakkîleri bildirilmektedir.
83. Mektup, yine Sûfî Sadullah-ı Kâbilî'ye yazılmıştır. Padişahın tarikate girmesi ve müridlerin çokluğu hakkındadır.
84. Mektup da Sûfî Sadullah-ı Kâbilî'ye yazılmıştır. Onun, Hakikat-i Kur'ân-ı Mecîd'in inkişâfını bildiren mektubuna cevaptır.
85. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Molla Muhammed Muhsin-i Siyâlkûtî'nin kemâlâtı hakkındadır.
86. Mektup, Âşûr Bey'e yazılmıştır. Zikre devam etmesi ve ehlullahın sohbetinde bulunması nasihat edilmektedir.
87. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Bazı marifetleri bildiren bir mektuba cevaptır.
88. Mektup, Şeyh Muhammed Thâniseri'ye yazılmıştır. Tâziye mektubudur.
89. Mektup, Muhammed bin Süleyman Mekki'ye yazılmıştır. Haremeyn'in fazileti ve Nakşibendî tarikatının meziyetleri hakkındadır.
90. Mektup, Şeyh Bâyezid-i Seheranpûrî'ye yazılmıştır. Şeyh, Sirhind'e sohbeta gelmeye teşvik edilmektedir.
91. Mektup, yine Şeyh Bâyezid-i Seheranpûrî'ye yazılmıştır. Bâtının halleri hakkındadır.
92. Mektup da Şeyh Bâyezid-i Seheranpûrî'ye yazılmıştır. Müceddidiye yolunda seyr u sülûk kısaca izah edilmiştir.
93. Mektup, Şeyh Bâyezid-i Seheranpûrî'ye yazılmıştır. Manevî irtibâtın hergün artmakta olduğu ve bunun da en çok istenilmesi gereken gâye olduğu bildirilmektedir.
94. Mektup, Şeyh Bâyezid-i Seheranpûrî'ye yazılmıştır. Zâhirde zararlı gözükten hâdiselerin hakîkatte faydalı olduğu izah edilmektedir.
95. Mektup, Şeyh Bâyezid-i Seheranpûrî'ye yazılmıştır. Manevî râbîta hakkındadır.

96. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Onun bir rüyasını anlattığı mektubuna cevaptır. İstikamet üzere olmak gerektiği bildirilmektedir.
97. Mektup, yine Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Fakirlere muhabbet ve onlara hizmet hakkındadır.
98. Mektup da Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Manevî irtibâtın fazileti bildirilmektedir.
99. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Bazı sevilenlerin terakkîleri hakkındadır.
100. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Onun bir rüyasını anlattığı mektubuna cevaptır.
101. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Muhabbetin fazileti hakkındadır.
102. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Ehlullaha muhabbetin nasıl olması gerektiği bildirilmektedir.
103. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Muhabbetin bütün kemâlâta kavuşmaya sebep olduğu bildirilmektedir.
104. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Manevî râbîta ne kadar güçlü olursa evliyânın bâtinî kemâlâtından o kadar çok istifade edileceği bildirilmektedir.
105. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Tâziye mektubudur.
106. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Onun bir rüyasını bildirdiği mektubuna cevaptır.
107. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Tek bir yere teveccüh gerektiği ve bazı sevilenlerin terakkîleri bildirilmektedir.
108. Mektup, Muhteşem Hân'a yazılmıştır. Velâyet makâmlarında yükselebilmek için edeplere riayet ederek mürşidin sohbetinde uzun müddet bulunmak gerektiği bildirilmektedir.
109. Mektup Seyyid Nur Muhammed Bengâlî'ye yazılmıştır. Maiyet ve anâsır-ı erbaa'nın tasfîyesi hakkındadır.

110. Mektup, yine Seyyid Nur Muhammed Bengâli'ye yazılmıştır. Onun, latife-i ahfâya ve latife-i hâk'a münâsebeti olduğu bildirilmektedir.
111. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Onun, arefe gününün envâr ve bereketlerini bildirdiği mektubuna cevaptır.
112. Mektup, yine Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Muhabbet ve ihlâsın faziletleri hakkındadır.
113. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Ehlullaha muhabbetin faziletleri hakkındadır.
114. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Onun bir rüyasını bildirdiği mektubuna cevaptır.
115. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Hakikat-i Ka'be-i rabbânî, hakikat-i Kur'ânî ve hakikat-i salât makâmı hakkında.
116. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Fenâ ve bekâ halleri izah edilmektedir.
117. Mektup, Mekke şerîfine yazılmıştır. Haremeyn-i şerifeyn'in faziletleri hakkındadır.
118. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. İlm-i husûlinin zevâlinin fenâ-i kalpten ibâret olduğu; ilm-i huzurînin zevâlinin ise bekâ-i nefse geçit olduğu bildirilmektedir.
119. Mektup, yine Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Hakiki matlûba kavuşmak için ilim, amel ve ihlâsın bir arada olması gerektiği bildirilmektedir.
120. Mektup da Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Bazı dervişlerle alâkadar olması gerektiği bildirilmektedir.
121. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Kurb derecelerinin birbirlerinden farkları izah edilmektedir.
122. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Onun, Sirhind'e mürşidinin sohbetine gelmesinin manevî terakkîsine sebep olacağı bildirilmektedir.
123. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Onunla kendisi arasında tam olarak maiyet hâlinin hâsıl olduğunu ve ona uzaktan teveccüh ederek manevî yardımda bulunduğunu bildirmektedir.

124. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Alîm isminin seyrinin velâyet-i ulyâya; toprak unsurunun tasfiyesinin ise kemâlât-ı nübüvvele bağı olduğu izah edilmektedir.

125. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Havâsın ve ehassü'l-havâsın halleri arasındaki fark bildirilmektedir.

126. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Onun hallerini bildirdiği mektubuna cevaptır.

127. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Şeyhin, hallerini bildirdiği mektubuna cevaptır.

128. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Mahbûbiyet ve muhibbiyyet merkeze bağı iken, hulletin o merkezin muhîtiden kaynaklanmakta olduğu izah edilmektedir.

129. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Hazret-i Peygamber'in ona olan şefkati beyân edilmektedir.

130. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Sohbetle gelmesini teşvik etmektedir.

131. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. İstikamet üzere olması ve manevî râbitanın kuvvetlenmesine çalışması gerektiğini bildirmektedir.

132. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Mukattaâtan olan "mim" harfinin mahbûbiyet makâmıyla münâsebeti olduğu bildirilmektedir.

133. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Huruf-ı mukattaât hakkında bazı marifetler bildirilmektedir.

134. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Onun hallerini bildirdiği mektubuna cevaptır.

135. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Adem-i sırf ve vücûd-ı sırf hakkındadır.

136. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Talebini arttırmasını ve daha gayretli olmasını istemektedir.

137. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Onun, tâbi olanın ve metbûnun aynı kaynaktan istifade ettiğini anlattığı mektubuna cevaptır.

138. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Din işlerinde gayretli olmak lazım geldiği ve müşşidinin meziyetleri bildirilmektedir.
139. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Nisbet-i hassa-i Ahmediyye'nin bütün nisbetleri nesh ettiği bildirilmektedir.
140. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Mahbûbiyet makâmı hakkındadır.
141. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Taayyün-i hubbînin üstündeki hâlin açıldığı ve müşşidinin meziyetleri bildirilmektedir.
142. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Sultanın ve Şehzâde Muhammed A'zam'ın manevî terakkîleri hakkındadır.
143. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Müşşidinin ona olan inâyetleri hakkındadır.
144. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Bu şeyhin kavuştuğu makâm müjdelenmektedir.
145. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Yazdığı rüya tâbir edilmektedir.
146. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Hallerini yazdığı mektubuna cevaptır.
147. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Bu şeyh hakkında keşf olunan bazı haller bildirilmektedir.
148. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Âlemgîr Şah'ın manevî terakkîlerini bildirmektedir.
149. Mektup, Hacı Muhammed Yusuf Külâbî'ye yazılmıştır. Kadir gecesi hakkındadır.
150. Mektup, Hacı Muhammed Yusuf Külâbî'ye yazılmıştır. Rüyasını bildirdiği mektubuna cevaptır.
151. Mektup, Hacı Muhammed Yusuf-ı Külâbî'ye yazılmıştır. Kâbe kavseyn makâmının zâhir olduğunu yazdığı mektubuna cevaptır.
152. Mektup, Hacı Muhammed Yusuf-ı Külâbî'ye yazılmıştır. Ondandır, talebini arttırmasını ve daha gayretli olmasını istemektedir.

153. Mektup, Hacı Muhammed Yusuf-ı Külâbî'ye yazılmıştır. Sâdikların hatalarının afv olmuş olduğu ve ehl-i beyte hizmet etmek gerektiği bildirilmektedir.
154. Mektup, Hâce Abdullah-ı Külâbî'ye yazılmıştır. Onun mektubuna cevaptır.
155. Mektup, Bîbî Arab Hanım'a yazılmıştır. Âlem-i emrin beş latîfesi hakkındadır.
156. Mektup, Âdem Et-Tettevî'ye yazılmıştır. Onun tarikatın tervîcini bildiren mektubuna cevaptır.
157. Mektup, Muhteşem Hân'a yazılmıştır. Vâsıta olan zâtle maiyete ve ona muhabbete teşvik etmektedir.
158. Mektup, yine Muhteşem Hân'a yazılmıştır. Uructan sonra geri dönen ve dönmeyen evliyânın halleri arasındaki farklılığı izah etmektedir.
159. Mektup, Molla Ebu'l-Kâsım-ı Kâbilî'ye yazılmıştır. Pîrin kızmasının ve karşı gelmesinin müridin iyiliği için olduğu; göz yumup kendi hâline bırakmasının ise onun zararına sebep olacağı bildirilmektedir.
160. Mektup, yine Molla Ebu'l-Kâsım-ı Kâbilî'ye yazılmıştır. Bütün işlerde islamiyete uymak ve mürşidin karar verdiği her şeyi cân u gönülden kabul etmek gerektiği bildirilmektedir.
161. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Evliyânın urûc ve nüzûlü bildirilmektedir.
162. Mektup, Molla Şah Muhammed'e yazılmıştır. İyi niyetlerle sultanla görüşmenin câiz olduğu bildirilerek Âlemgîr Şah'la görüşmesi istenmektedir.
163. Mektup, yine Molla Şah Muhammed'e yazılmıştır. İstiğnanın fakirlere yakıştığı bildirilmektedir.
164. Mektup, Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Kendisine ve sevenlerine eziyet eden bazı kimselerin cezalandırılması talep edilmektedir.
165. Mektup, yine Sultan Âlemgîr'e yazılmıştır. Halkın ihtiyaçlarını gidermenin en kıymetli işlerden olduğu bildirilmektedir.
166. Mektup, Mahdûm Âdem-i Tettevî'ye yazılmıştır. Onun ve bazı sevdiklerinin halleri hakkındadır.
167. Mektup, Muhteşem Hân'a yazılmıştır. Hân'ın zafer ve fethine işaret eden bir rüya hakkındadır.

168. Mektup, Hâce Muhammed Şerif-i Buhârîye yazılmıştır. Hakikat-i fenânın ve şirk-i hafiden tamamen kurtulmanın velâyet-i kübrâya bağlı olduğu bildirilmektedir.

169. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Bazı müridlerinin hallerini beyan etmektedir.

170. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Mürşidinin müridlerinden Hâfız Muhammed Muhsin-i Behlevî'nin hallerini bildirmektedir.

171. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Mürşidinin müridlerinin hallerini bildirmektedir.

172. Mektubun kime yazıldığı mâlum değildir. Bazı tâliplerin hallerini beyan etmektedir.

173. Mektup, oğlu Şeyh Muhammed Hüseyin'e yazılmıştır. Onun velâyet-i Muhammedî'ye münasebetini yazdığı mektubuna cevaptır.

174. Mektup, yine oğlu Şeyh Muhammed Hüseyin'e yazılmıştır. Onu, zâhir ilimlerini öğrenmeye ve tâliplerle sohbeta teşvik etmektedir.

175. Mektup da oğlu Şeyh Muhammed Hüseyin'e yazılmıştır. Bazı nasihatleri ihtivâ etmektedir.

176. Mektup, bu Mektûbât kitabını toplayan oğlu Mevlânâ Muhammed A'zam'a yazılmıştır. Taayyünnat-i selâse ve vusûl-i kademî ile vusûl-i nazarînin ayrılması izah edilmektedir.

177. Mektup, yine Mevlânâ Muhammed A'zam'a yazılmıştır. Onun terakkîlerini bildiren mektubuna cevaptır.

178. Mektup, Hâfız Abdurrauf-ı Tettevî'ye yazılmıştır. Ona, tarikatı öğretme icâzeti verilmekte ve bunun şartlara bağlı olduğu ifade edilmektedir.

179. Mektup, Hâfız Muhammed Muhsin Dihlevî'ye yazılmıştır. Amellerini kusurlu görmesi gerektiği bildirilmektedir.

180. Mektup, yine Hâfız Muhammed Muhsin Dihlevî'ye yazılmıştır. Sâlikte insanlardan uzlet etme arzusu çok olursa da halkın haklarını ödemenin zarûrî olduğu bildirilmektedir.

181. Mektup, Mîr Abdullah'a yazılmıştır. Tarîke muhalif olanların sohbetinden uzak durmak gerektiği bildirilmektedir.

182. Mektup, Molla Necmeddin-i Sultanpûrî'ye yazılmıştır. Rüyasında meydana gelen hâlin çok kıymetli olduğu ve hulletin, hubbun şubelerinden biri olduğu bildirilmektedir.

183. Mektup, Muhammed Hamid-i Lahorî'ye yazılmıştır. Tarîkin esâsının mürşid-i kâmilin sohbetinde edeple bulunmak olduğu bildirilmektedir.

184. Mektup, Muhteşem Hân'a yazılmıştır. Urûc ve nüzûle dair marifetler bildirilmektedir.

185. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Ondan, Şeyh Muhammed Bâkır Lahorî'nin sohbetlerinde bulunmasını istemektedir.

186. Mektup, yine Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Şifâsı için dua edilmektedir.

187. Mektup, Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazılmıştır. Hâfız Muhammed Şerîf'in vefatı sebebiyle hatim okunduğu bildirilmektedir.

188. Mektup, Molla Muhammed Emin Hâfızabadî'ye yazılmıştır. Ehlullaha muhabbetin fazileti hakkındadır.

189. Mektup, Sultan Abdurrahman'a yazılmıştır. Başa gelen musibetlerin dünyada ve âhirette terakkîlere sebep olacağı bildirilmektedir.

190. Mektup, Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazılmıştır. Mürşidinin vefatı sebebiyle çok müteessir olduğunu bildirmektedir.

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'deki bütün mektuplar nazara alındığında bunların, ilmî mülâhazaları paylaşmak, sorulan suallere cevap vermek, bir talepte bulunmak yahut dinin emirlerinin yerine getirilmesini temin gibi maksatlara matuf olarak kaleme alındıkları anlaşılmaktadır.

Mektupların konularını tek tek incelediğimizde görüyoruz ki Seyfeddin Fârûkî, mektuplarında günlük hâdiselerden ziyade tasavvufî tecrübelerinden bahsetmeyi tercih etmiştir. Nitekim *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*'de başta Nakşibendî tarikatinde seyr u sülûkün nasıl olduğu, bu tarikatın meziyetleri, bu yolun meşâyihinin kemâlâtı gibi hususların yanında vahdet-i vücûd, fenâ, bekâ, varlık mertebeleri, zikir, letâif, velâyet makâmı, nefis, müridlere nasihatlar, ehlullaha muhabbet, ihlas, kurb dereceleri, râbita, teveccüh, tecellî-i sıfat, tecellî-i zât, nefy ü isbât, yâd-dâşt, âlem-i emr, seyr mertebeleri, hullet, mahbûbiyet, maiyet, tevbe, yakîn dereceleri, kerâmet, kalbin halleri, istikâmet, dinin emirlerine tâbiyet, vücûd, adem, urûc, nüzûl gibi tasavvufa

dair pek çok meselenin izah edildiği görülmektedir. Ayrıca güzel ahlak, ibâdetler, günahların çirkinliği, dünyanın zemmi, ölüm, cihad, emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker gibi mevzular da işlenmiştir. Bunların yanında zâhirî ilimlere dair muhatapların muhtelif suallerine cevaplar verilmiştir.

1.7.2. Muhatapları Bakımından Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'in Muhtevâsı

Tasavvuf tarihi boyunca mutasavvıf âlimler, uzak beldelerdeki müridlerine, onlara manevî rehberlik yapmak, rüyalarının tâbirlerini bildirmek, müşkillerini gidermek ve gayretlerini arttırmak gibi maksatlarla mektup yazmışlardır. Bununla beraber sadece müridlerine değil, muhtelif mevkilerdeki şahıslara da çeşitli sebeplerle mektup yazmışlardır. Devlet adamlarına, âlimlere, itikadî ve amelî olarak bidat yollarına sapan kimselere onları irşad ve tebliğ gâyesi ile, diğer mutasavvıflara ise zâhirî ve bâtinî ilimlere dair meseleleri onlarla müzâkere etmek için mektup yazmışlardır.

Seyfeddin Fârûkî de bu maksatlarla şeyhlere, müridlere, oğullarına, ilim ehline, devlet adamlarına ve hânedan mensuplarına mektuplar yazmıştır. Yazılan mektupları muhatapların ait oldukları zümreye göre şu şekilde gruplandırabiliriz¹⁰⁹:

1- Tarikat Ehline Yazılan Mektuplar (Toplam 84 Mektup):

Babası ve mürşidi Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye 4 mektup

Mahdûm Âdem et-Tettevî'ye 2 mektup

Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye 34 mektup

Şeyh Bâyezid-i Seheranpûrî'ye 6 mektup

Şeyh Ataullah Severikî'ye 1 mektup

Şeyh Muhammed Thânîserî'ye 1 mektup

Seyyid Mir Muhammed İbrahim'e 5 mektup

Seyyid Nur Muhammed Bengâlî'ye 2 mektup

¹⁰⁹ Bu tabloda belirtilen kategoriler kesin çizgilerle birbirinden ayrılmamaktadır. Muhataplar çok yönlü oldukları için temâyüz ettikleri husûsiyetleri göz önüne alınarak gruplandırılma yapılmıştır.

Sûfi Sadullah-ı Kâbilî'ye 3 mektup

Sûfi Pâyende'ye 1 mektup

Hâce Muhammed Şerif-i Buhârî'ye 20 mektup

Hâce Abdullah-ı Külâbî'ye 1 mektup

Hacı Esedullah Vezîrâbâdîye 1 mektup

Hacı Muhammed Yusuf-ı Gülâbî'ye 5 mektup

2- Aile Fertlerine Yazılan Mektuplar (Toplam 5 Mektup):

Oğlu Şeyh Muhammed Hüseyin'e 3 mektup

Oğlu Mevlânâ Muhammed A'zam'a 2 mektup

3- İlim Ehline Yazılan Mektuplar (Toplam 12 Mektup):

Hâfız Muhammed Muhsin Dihlevî'ye 3 mektup

Molla Ebul Kâsım-ı Kâbilî'ye 2 mektup

Molla Şah Muhammed'e 2 mektup

Molla Muhammed Emin Hâfızâbâdî'ye 2 mektup

Molla Necmeddin Sultanpûrî'ye 1 mektup

Hâfız Abdurrauf Tettevî'ye 1 mektup

Molla Muhammed Cân'a 1 mektup

4- Devlet Adamlarına ve Hânedan Mensuplarına Yazılan Mektuplar (Toplam 61 Mektup):

Zamanın hükümdarı Sultan Âlemgir'e 20 mektup

Belh padişahı Sultan Abdurrahman'a 15 mektup

Muhteşem Hân'a 6 mektup

Mükerrem Hân'a 2 mektup

Bahevâr Hân'a 1 mektup
Sultanın kızkardeşi Rûşenârâ Begüm'e 11 mektup
Şehzâde Muhammed Muazzam'a 3 mektup
Şehzâde Muhammed A'zam'a 1 mektup
Şehzâde Mahmud'un vâlikesine 1 mektup
Mekke şerîfine 1 mektup

5- Mevkii Tam Olarak Bildirilmeyen Muhataplara Yazılan Mektuplar (Toplam 11 Mektup):

Bîbî Arab Hanım'a 4 mektup
Mirzâ Mirek'e 1 mektup
Âşûr Bey'e 1 mektup
Muhammed bin Süleyman-ı Mekki'ye 1 mektup
Mîr Abdullah'a 1 mektup
Muhammed Hamid-i Lahôrî'ye 1 mektup

Bunlardan başka 17 mektubun muhatabının kim oduğu bildirilmemiştir.

Bu tabloyu incelediğimizde görüyoruz ki Seyfeddin Fârûkî mektuplarını daha çok manevî mevki sahibi kimselere yazmıştır. Bir mutasavvıfın muhatabının manevî mevki sahibi kimseler olması gâyet tabîdir. Burada asıl dikkat çeken husus, siyâsî güç sahibi kimselere yazılan mektupların çokluğudur. Siyâsî güç sahiplerine toplam 61 mektup yazılmıştır ki bu Seyfeddin Fârûkî'nin devlet adamları ile münâsebetlerinin kuvvetli olduğunu göstermektedir. O, sultan ve devlet adamlarının iyi olmasının bütün halkın iyiliğine sebep olacağını ve bu şekilde zulmün önüne geçilebileceğini düşündüğü için siyâsî güç sahipleri ile görüşüp onlara nasihat etmiştir. Nitekim sultanın davetine icâbet etmekten kaçınan bir dostuna yazdığı mektupta sâlih niyetlerle sultanla görüşmenin câiz ve faydalı olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁰ Dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî de mektûbâtında irşad için sultanla görüşmenin câiz

¹¹⁰ Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 162), 258.

olduğunu anlatırken Nakşibendî meşâyihinden Hâce Ubeydullah-ı Ahrâr'ın İslâmiyeti yaymak ve kuvvetlendirmek için devlet büyükleriyle sohbet ettiğini nakletmektedir.¹¹¹

¹¹¹ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, (nr. 65), 150-151.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYFEDDİN FÂRÛKÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

2.1. Nakşibendîlik

“Nakş” kelimesi süsleme, sırmayla işleme mânâlarına gelmektedir. Allah sevgisini kalplere nakşettiği için Hâce Bahâeddin-i Buhârî'ye Şah-ı Nakşibend lakabı verilmiştir. Bu sebeple onun tarikatine de Nakşibendiyye denilmiştir. Bu yola mensup olanlara ise Nakşibendî denilmektedir.¹¹²

Nakşibendiyye, Horasan bölgesindeki mutasavvıflar tarafından sürdürülen ve zaman içinde Mâverâünnehir'e ve Buhara'ya taşınan bir tasavvuf ekolü olan Hâcegân tarikatinin devamıdır. Bu tarikat silsilesi Hazret-i Ebû Bekr'den gelmektedir. Diğer tarikatlerin çoğunda tatbik edilen sesli zikir, halvet, semâ ve riyâzet Nakşibendî meşâyhinin ekserisince kabul edilmemiştir.¹¹³

Tarikatin temel unsurlarını daha iyi anlamak için bu silsilenin meşâyhinden Hâce Abdülhâlık Gucdüvânî'nin vasiyetlerini tedkik etmek faydalı olacaktır. Bunlar “Vesâyâ” isimli Farsça bir eserde toplanmıştır. Bu vasiyetlerde Hâce Abdülhâlık, bütün hallerde ilim, edep ve takva üzere olmayı, selef-i sâlihînin eserlerini okuyup yollarında bulunmayı, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadından ayrılmamayı, fıkıh ve hadis öğrenmeyi, cahil sûfilerle beraber olmamayı, şöhretten sakınmayı, dergâh kurmamayı ve buralarda bulunmamayı, semâ ve musiki dinlememeyi, fazla süslü elbise giymemeyi, dünyadan ve ona düşkün olanlardan uzak durmayı, dervişlerle birlikte bulunup gönlünü mescitlere bağlamayı nasihat etmektedir.¹¹⁴

Şah-ı Nakşibend'den sonra gelen Nakşî meşâyhinden bazıları tarikatın ana prensiplerine sâdik kalacak şekilde, buldukları zamanın ve insanların hallerine göre

¹¹² Ekrem Buğra Ekinci, *Dinî Lügat*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2018), 476.

¹¹³ Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür* (ed. Semih Ceyhan), (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 611.

¹¹⁴ A.g.e. , 613.

usûl yenilikleri getirmişlerdir. Bu sebeple Nakşibendiyye tarikatı zamanla kollara ayrılmıştır. Nakşibendiyye tarikatının kollarından birisi olan Müceddidiyye ekolü, “Müceddid-i Elf-i Sâni” lakabıyla tanınan İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî tarafından kurulmuştur. Seyfeddin Fârûkî de bu yola mensuptur. Sultan Abdurrahman’a yazdığı bir mektupta tevazuyla kendisini silsile-i Ahmediyeye-i Ma’sûmiyye dervişlerinin en aşağısı olarak takdim etmektedir.¹¹⁵ Babası ve mürşidi olan Muhammed Ma’sûm Fârûkî tarafından Nakşibendî-Müceddidî prensiplerine göre seyr u sülûk ettirilmiştir. Seyfeddin Fârûkî de müridlerini bu yolun seyr u sülûk kaidelerine göre yetiştirmiştir.

Seyfeddin Fârûkî, Nakşibendîliğin bir kolu olan Müceddidiyye’nin bütün silsile ve tarikatlerin özünü kendinde topladığını, onların hepsinden üstün olduğunu ve bu yolun meşâyihinin nisbetinin de bütün nisbetlerin üstünde olduğunu söyler.¹¹⁶ Çünkü bu tarikin şeyhlerinin nezdinde muteber olan devamlı huzur hâlidir. Bu huzurda Hazret-i Zât’ın tecellîsi daimîdir ve bu tecellîde isimlerin, sıfatların, şuûn ve itibârâtın perdesi araya girmez. Halbuki diğer silsilelerin şeyhleri “tecellî-i zâtî berkî” hâline yani isimlerin ve sıfatların asıllarının asılları olan zâtî şuûnat tecellîsine ve bu tecellî perdesinden nâdiren Allah’ın zât tecellîsine şimşek çakması gibi mazhar olmaya, “nihayetin nihyeti” demişlerdir. Sâlikleri maksatlarına en hızlı ve en kolay şekilde ulaştıran, en üstün ve en kâmil tarikat Nakşibendiyye’dir ve başka tariklerde yolun sonunda hâsıl olan haller bu yolda başlangıca yerleştirilmiştir.¹¹⁷

Seyfeddin Fârûkî, Nakşibendî tarikatinde maksada kavuşmanın, mürşidi kemâl derecede sevmeye bağlı olduğunu bildirmektedir. Böylece sâdik tâlip, muhabbet yoluyla şeyhinin bâtınından feyz ve bereketlere kavuşur. Diğer tarikatlerde kemâle ermenin vazifelere, zikre iltizâm etmeye ve riyâzetler çekmeye bağlı olduğunu; ashâb-ı kirâmın yolu olarak nitelediği Nakşibendiyye tarikinde ise kemâlâta kavuşmak için edeplere riayet ederek kâmil mürşidin sohbetinde bulunmanın kâfi olduğunu ifade etmektedir. Seyfeddin Fârûkî, bu yolun temelini mürşid-i kâmilin sohbeti olduğunu söyler. Zikir ve diğer vazifeler ise maksada kavuşmaya yardımcıdır. Bu yolun kâmil şeyhinden feyz ve bereketlere kavuşmakta yaşlı ve çocuk hatta ölü ve diri beraberdir.

¹¹⁵ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 43), 132.

¹¹⁶ A.g.e., (nr. 7), 89.

¹¹⁷ A.g.e., (nr. 64), 160-161.

Seyfeddin Fârûkî, Nakşibendiyye tarikatının bütün bu meziyetlerinin sünnet-i seniyyeye tâbi olmak ve bidatlerden kaçınmak sebebiyle olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

2.2. Zikir

Zikir; hatırlamak, anmak mânâlarına gelen Arapça bir kelimedir. Çoğulu “zükûr” ve “ezkâr” şeklinde gelir. Tasavvuf ıstılahında, Allah’ı anmak, O’nu unutmamak ve gafletten kurtulmak için belirli kelimeleri belirli zamanlarda düzenli bir şekilde tekrar etmek demektir. Tasavvuf yolcusunun manevî terbiyesinde zikrin mühim bir yeri vardır. Çünkü zikir, sâlike her an Allah’ın huzurunda olduğu şuurunu kazandırır ve böylece İslâmiyete kolayca uymasını sağlar.¹¹⁹ Sâlik mutlak olarak Allah’ı zikir ile meşgûl olmalıdır. Mutlak zikir, Allah’ı hiç unutmayarak daima O’nun murakabesinde olduğunu bilmek ve kulluk şuûru ile gafletten uzak kalmaya çalışmaktır.¹²⁰ Mürşid, müridinin hâline ve kabiliyetine göre yapması gereken zikri bildirir. Mürid, şeyhi tarafından telkin edilen zikri yaparak maksadına kavuşur.¹²¹

Babası ve mürşidi Muhammed Ma’sûm Fârûkî gibi Seyfeddin Fârûkî de zikir hususunda dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî’nin kurucusu olduğu Nakşibendî-Müceddidî ekolüne ait usûlleri aynen tatbik etmiştir. Bu meyanda Müceddidiyye

¹¹⁸ A.g.e., (nr. 71), 173-174.

¹¹⁹ İbn Fûrek Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-İsfahânî en-Nîşâbûrî, *El-İbâne an Turuki’l-Kâsîdîn* (ter. Ahmet Yıldırım, Abdülgaffar Aslan), (İstanbul: Biltur Basım Yayın, 2014), 178; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yay., 2012), 393; Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ağaç Yay., 2009), 728; Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *Ta’rîfât* (ter. Arif Erkan), (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 109; Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 1259-1261.

¹²⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, “Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnette Tasavvuf”, *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf* (haz. Coşkun Yılmaz), (İstanbul: Şan Matbaası, 1991), 31.

¹²¹ Veysel Akkaya, *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’de İdris Peygamber*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE., (İstanbul: 2009), 243.

meşâyihinin müridlerine telkîn ettikleri “ism-i zât” (Allah) ile “zıkr-i nefy ü isbât” olarak da adlandırılan “tevhid zikri” (Lâ ilâhe illallah) vardır.¹²² Seyfeddin Fârûkî, müridlerine bu iki zikri Nakşibendiye meşâyihinin usûlüne göre telkîn etmiştir. Hâcegân yolunda ve Nakşibendiliğin ilk devirlerinde umumiyetle sâlikler seyr u sülûka kelime-i tevhid zikri ile başlatılmıştır. İmâm-ı Rabbânî'nin hocası Muhammed Bâki Billah bazı müridlere ism-i zât (Allah) zikrini telkin etmiştir.¹²³ İmâm-ı Rabbânî, tevhid zikrinin sülûk ile, ism-i zât zikrinin ise cezbe ile daha alâkalı olduğunu bildirmektedir.¹²⁴

İmâm-ı Rabbânî, mektûbâtında Hâce Bahâeddin-i Buhârî'nin “inderecne'n-nihâye fi'l-bidâye” (yolun sonunu başlangıcına indirac ettirdik, yerleştirdik) sözünü izah ederken Nakşibendîlerin sülûkun başından itibaren isimlere ve sıfatlara bakmayarak yalnız bir olan Zât'ı aramakta olduğunu bildirmektedir. Böylece Nakşibendî şeyhlerinin, sülûk ile kemâle vâsıl olanların son mertebede elde ettiği dereceleri bu yolun ilk basamağına yerleştirmiş olduklarını ifade etmektedir.¹²⁵

Seyfeddin Fârûkî, müridlerini ilk önce ism-i zât zikrine başlatmıştır. Sâlik bu zikre kalbinde mâsivânın düşüncesi kalmayıp matlûba tam istiğrak hâli hâsıl oluncaya kadar yani kalbin fenâsına kavuşuncaya kadar devam etmelidir.¹²⁶ Seyfeddin Fârûkî bir mektubunda bu zikrin nasıl yapılması gerektiğini tarif etmektedir. O, bu zikrin dili hiç kıpırdatmadan kalbe konsantre olarak “Allah” lafzını hayalde buradan geçirmek suretiyle yapılacağını söylemektedir. Bu esnada kalbin sûreti tasavvur edilmez ve nefes tutulmaz. Zikrederken Allah'ın zâtının ve sıfatlarının nasıl olduğu düşünülmez.

¹²² Muhammed Ma'sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, c. II, (nr.113, 293-294.; Ayrıca bkz.

Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 52.

¹²³ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. yy.)*, (İstanbul: İnsan Yay., 2002), 305.

¹²⁴ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 52.

¹²⁵ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, (nr. 272), 507-508.

¹²⁶ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 41), 131.

Böylece Zât zirvesinden, sıfatlara inilmiş olmaz ve tenzihten teşbihe düşülmüş olmaz.¹²⁷

Sâlik daha sonra kalp latîfesinde olduğu gibi diğer latîfelerde de (ruh, sırr, hafî, ahfâ) ism-i zât zikrini yapar. Böylece zikir hâli bütün bedeni kuşatır ve kalp gibi bütün hücreler de zikreder. Buna “zîkr-i sultânî” denilmiştir.¹²⁸ Tasavvuf yolcusuna gereken şey, ism-i zât zikrine sebatla müdavemet göstermektir. Böylece zikir kalbe ve diğer latîfelere yerleşir. Zâkirin melekesi olur. Görmenin görücünün, işitmenin işiticinin sıfatı olması gibi zikretmek de sâlikin bütün latîfelerinin sıfatı olur.¹²⁹

Seyfeddin Fârûkî, sâliklere zîkr-i zâttan sonra zîkr-i nefy ü isbâtın (Lâ ilahe illallah) telkin edilmesi gerektiğini bildirmektedir.¹³⁰ Nitekim mürşidi Muhammed Ma’sûm Fârûkî’ye Sultan Âlemgîr’in sülûktaki hallerini anlatırken sultanın, latîfelerin zikrini ve zîkr-i sultânîyi tamamlayıp zîkr-i nefy ü isbâta geçirildiği bildirilmektedir.¹³¹

Tevhid zikrinin nefes tutularak yapılması usûlünün ilk olarak Hızır aleyhisselâm tarafından Hâce Abdülhâlık Gucdüvânî’ye öğretildiği rivâyet edilmektedir.¹³² Seyfeddin Fârûkî de Nakşibendiyye’de sâliklere tevhid zikrinin nefesi tutma usûlü ile yaptırıldığını bildirmektedir.¹³³

Seyfeddin Fârûkî, nefy ü isbât zikrinin sâlik için çok faydalı olduğunu ve bâtınını mâsivadan temizlemekte çok tesirli olduğunu ifade etmektedir. Kelime-i tevhidi tekrar etmekle sâlikin bâtınının nurlanarak dünyevî bağlardan kurtulacağını belirtmektedir.¹³⁴

¹²⁷ A.g.e., (nr: 71), 174.

¹²⁸ A.g.e., (nr. 2,) 81; (nr. 52), 144; ayrıca bkz. Muhammed Ma’sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma’sûmiyye*, c. II, (nr. 78), 125-126.

¹²⁹ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 52), s.144.

¹³⁰ A.g.e., (nr. 2), 81; (nr. 10), 93.

¹³¹ A.g.e., (nr. 2), 81.

¹³² A.g.e., (nr. 52), 144.

¹³³ A.g.e., (nr. 7), 88-89.

¹³⁴ A.g.e., (nr. 52), 144.

Bir mektubunda fenâ ve bekâ hâsıl olduktan ve bunların hakîkati olan makâma vâsıl olunduktan sonra sâlikin, nefy ü isbât zikri yapması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

*Bu hâle kavuşunca huzurla Lâ ilâhe illallah kelimesini tekrar ediniz. Ne kadar okuyabilerseniz okuyunuz. Muayyen bir adet tayin edip vazîfe addedilirse daha iyidir. Her gün 5000 defa okunması çok faydalı olacaktır. Bu mübarek kelimenin tekrarıyla baştan ayağa beşeri sıfatlar zâil olur.*¹³⁵

Burada görüldüğü üzere Seyfeddin Fârûkî, tevhid zikrinde belirli bir sayıya riâyet etmeyi (vukûf-i adedî) şart saymamakla birlikte buna dikkat edilirse daha iyi olacağını belirtmektedir.

Seyfeddin Fârûkî, Nakşibendî-Müceddidî yolunda zikrin hafi (gizli) olarak yapılmasının tercih edildiğini belirtmektedir.¹³⁶ Ayrıca başka tarikatlerde senelerce zikr-i cehrî ile meşgul olursa Müceddidiyye yolunda zikr-i kalbîde bir lahzada ele geçenlere bile kavuşulamayacağını ifade etmektedir.¹³⁷

Bir diğer mektubunda zikir hâlinin kendisini büsbütün sardığını ve bu yükün ağırlığından ferah bulmak için kendisini gaflete atmak istese de buna müyesser olamadığını bildirerek Şeyhülislâm Herevî'nin bu hâldeyken "Her kim beni hazret-i Hakk sübhanehû teâlâ'dan bir saat gafil ederse onun bütün günahlarının bağışlanacağını ümit ederim." dediğini¹³⁸ nakletmektedir.¹³⁹

Seyfeddin Fârûkî, Nakşibendî-Müceddidî yolunda râbîta ve fenâ fi'ş-şeyh olmadan zikrin tek başına kavuşturucu olmadığını belirtir. Matlûba kavuşmak için zikrin râbîta ile beraber olması gerektiğini söylemektedir. Hatta bu yolda tasarrufu kuvvetli olan

¹³⁵ A.g.e., (nr. 75), 181.

¹³⁶ A.g.e., (nr. 74), 180.; (nr. 71), 172-173.

¹³⁷ A.g.e., (nr. 7), 88.

¹³⁸ İmâm-ı Rabbânî, bir mektubunda Şeyhülislâm Herevî'nin bu sözünü, varlık yükünün çokluğu sebebiyle söylenmiş olduğunu ve insanın yaşayabilmesi için gaflet hâlinin de lazım olduğunu ifade etmektedir. Bkz. *Ahmed Sirhindî, Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, (nr. 291), 604.

¹³⁹ A.g.e., (nr. 49), 139.

mürşidin, sohbetin edeplerine riayet eden sâlikleri hiç zikre iltizam etmeseler dahi teveccüh yoluyla kemâle erdirebileceğini ve daha yolun başındayken bu sâliklerin kalplerinin zikre başlayacağını ifade etmektedir.¹⁴⁰

2.3. Halvet

Halvet; yalnızlık, sevgiliyle başbaşa kalma mânâlarına gelen Arapça bir kelimedir.¹⁴¹ Tasavvufta ise şeyhin, zihnini toparlaması ve devamlı zikirle meşgul olması için müridini, dış dünyadan soyutlanmış bir yerde belli bir müddet için yalnız bırakmasıdır. Halvet; Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek, kurtarmak olarak da tanımlanmıştır. Halvetin ana gayesi, sâlikin Allah'tan başka her şeyin düşüncesinden uzaklaşmasını sağlamaktır. Halvete çekilen sûfinin, zihnini meşgul eden şeyleri terkederek devamlı Allah'ı zikretmesi ve kötü düşüncelerin kalbine girmesine fırsat vermemesi lazımdır. Bir kimse, insanlardan uzaklaşıp ömrü boyunca yalnız kalsa; fakat kalbi mâsiva ile meşgul olsa, onun halvette olduğu söylenemez.¹⁴²

Seyfeddin Fârûkî'nin manevî terbiye usûlüne göre sâlike halvet hâli de lazımdır. Fakat bu halvet, insanlardan uzak kalarak bir kenara çekilmek şeklinde değildir. Bu, Nakşibendî tarikatine uygun değildir. Sâlike lazım olan “halvet der-encümen” olarak tâbir edilen cemiyet içinde yalnız olma hâlidir. Sâlik bedenlen halkla ihtilât halinde, kalben ise onlardan uzak olup devamlı Allah ile beraber olmalıdır. Bu hâl sâlikin günlük hayatında her an uyması gereken bir prensiptir. Sâlik, halvet der-encümen hâlindeyken tefrikadan, âlemdeki dağınıklık hâlinde uzak durarak “cem’iyyet” hâline yani manevî toparlanmaya kavuşur. Böylece mahlûkların düşüncesi kalbine giremez. Sâlik başlangıçta bu hâlin hâsıl olması için kendini zorlamalıdır. Zamanla bu hâl onun sıfatı olur.

Âlemgîr Şâh'a yazılan mektuplarda hâlvet der-encümenin üzerinde çok durulmuştur. Devamlı devlet idaresiyle ve halkın işleriyle meşgul olmak zorunda olan sultanın,

¹⁴⁰ A.g.e., (nr. 7), 88.

¹⁴¹ İkinci, *Dinî Lügat*, 197.

¹⁴² Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 317-320.

kalbini mahlûkların düşüncesinden kurtarması için bu hâlin lazım olduğu bildirilmiştir.¹⁴³ Nakşibendî tarikatının bunun üzerine binâ edildiği belirtilerek “Nice erler ki ne ticaret ne de alışveriş kendilerini Allah’ı anmaktan alıkoyar.”¹⁴⁴ mealindeki âyet-i kerîmenin bu makâma işaret ettiği ifade edilmiştir. Seyfeddin Fârûkî, Nakşibendî tarikatının hususiyetlerinden olan bu hâli tarif etmek için şu sözü nakletmiştir: “İçeriden âşına, dışarıdan yabancı ol. Böyle güzel hâl az bulunur Cihânda”.¹⁴⁵

Başka bir mektupta da insanlarla ihtilât hâlindeyken kendisine Allah’ın huzurunun istilâsının daha çok tecellî ettiğini bildiren Sultan Âlemgîr’e bu halvet der-encümen hâlinin sultanın bâtının nisbetinin kuvvetini haber verdiğini ve büyük nimet olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶

2.4.Velâyet

“Velâyet” birine yaklaşma, yakınlık mânâlarına gelen Arapça bir kelimedir.¹⁴⁷ Tasavvuf literatüründe velâyet; “velilik”, “ermişlik”, “Allah ile kul arasındaki sevgi ve dostluk” mânâsındadır. Allah’ın sevgisine kavuşan kimseye ise “velî” denir. Velî kelimesi, “dost” mânâsına gelmektedir.¹⁴⁸ Âyet-i kerîme’de meâlen “Allah

¹⁴³ Nakşibendî tarikatında devamlı hakla meşgul olan sultanlar dahi velâyet makâmına kavuşabilirler. Tahtı bırakarak halktan uzlet edip bir kenara çekilmelerine gerek kalmaz. bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *Hayatı ve Hâtıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvâsî*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2016), 94.

¹⁴⁴ Nûr; 24/37.

¹⁴⁵ Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 39), 129.

¹⁴⁶ A.g.e., (nr.74), 180.

¹⁴⁷ Cürcânî, *Ta’rîfât* (ter. Arif Erkan), 247.

¹⁴⁸ Abdurrezzak Kâşânî, *Istılâhât-u’s-Sûfiyye* (Tasavvuf Sözlüğü), (ter. Ekrem Demirli), (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 590; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 378-379; Ekinci, *Dinî Lügat*, 651; Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1181-1182;

mü'minlerin velisidir".¹⁴⁹ buyurulduğu için bütün müslümanlar Allah'ın dostudur. Allah'ın bütün müminlerin velisi olması umumî velâyeti ifade etmektedir. Buna velâyet-i âmme denir. Ayrıca bir velâyet daha vardır ki buna mürşid-i kâmilin rehberliğinde seyr u sülûk ederek kavuşulur. Bu velâyete, velâyet-i hâssa yani hususi velâyet denir.¹⁵⁰

Velâyetin Allah'a kurb yani manevî yakınlık demek olduğunu söyleyen İmâm-ı Rabbânî mektuplarında bu yakınlığa kavuşmanın iki yol ile olduğunu bildirmektedir; "velâyet yolu" ve "nübüvvet yolu". Velâyet yolu; fenâ, bekâ, sülûk ve cezbeyle Allah'a yaklaşmayı sağlar. Nübüvvet yoluyla hâsıl olan kurbiyyet ise ashâb-ı kirâma Hazret-i Peygamber'in sohbetinde ihsan edilmiştir. Bu yolla elde edilen yakınlıkta, velâyet yolundakinden farklı olarak zıllere yani gölgelere değil asla yaklaşılr. Bu sebeple daha üstün bir mertebedir.¹⁵¹

Seyfeddin Fârûkî, mektuplarında Allah'a kurb (yakınlık) derecelerini izah etmiştir. Kurban ilk derecesi, isimlerin ve sıfatların zıllarına (gölgelerine) bağlıdır ve velâyet-i suğrâda hâsıl olur. Kurban ikinci derecesi ise isimlerin ve sıfatların asıllarına bağlıdır. Bu kurb iki kısımdır. Birinci kısım velâyet-i kübrâ yani velâyet-i enbiyâdır. Kurban bu kısmı isimlerin ve sıfatların aslına bağlıdır; fakat ruh, Hazret-i Zât mertebesinden bir şeye kavuşamaz. Bu kurban ikinci kısmı ise velâyet-i ulyâ olarak isimlendirilen velâyet-i mele-i a'lâdır. İsimlerin ve sıfatların aslına doğrudur. Zât azze ve celle şânuhu sıfatların perdesinde ârif üzerine tecellî eder. Sâlik, Cenâb-ı Allah'ın ihsanıyla asıl mertebelerinden yukarı seyr ederse zıll mertebelerinden terakkî ettiği gibi asıl mertebelerini de aşar. Böylece Hazret-i Zât azze ve celle şânuhunun kurbanunun aslına

¹⁴⁹ Âl-i İmrân; 3/68.

¹⁵⁰ Salih Çift, "Tasavufta Velâyet Kavramı: Hakîm Tirmizî Örneği", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2*, Der. Nahit Kayabaşı (Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2003), 116.; Dilaver Selvi, *İslâm'da Velâyet ve Kerâmet*, (İstanbul: Ümran Yay., 1990), 21-29; Mehmet Sürmeli, *Kur'ân-ı Kerîm'de Velâyet Kavramı*, (Ankara: Kalemdar Yayıncılık, 2003), 79-89.

¹⁵¹ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, (nr. 313), 663-664.

geçer ve vusûl-i üryânî hâsıl olur. Bu ise bu üç velâyet makâmının üstündeki Kemâlât-ı Nübüvvet mertebesine bağlıdır.¹⁵²

Kurb-i velâyetle müşerref olan sâlik, dünyayı istemeyi kötü bildiği gibi ahireti talep etmeyi de kötü bilir. Bu hâl yani dünyadan ve ahiretten el çekmek, velâyet makâmını göstermektedir. Urûc eden sâlikin hâli böyledir. Fakat nüzûl edip (inip) geri dönen sûfiler ise dünyaya ve onun ehline inerler. Bunların makâmı tekmil ve irşad makâmıdır. Avam, birinci hâli yani dünya ve ahireti talep etmekten uzak olan sûfileri daha üstün ve kıymetli sanırlar. Halbuki nüzûlünü tamamlayıp halkı irşad eden sûfilerin derecesi onlardan yüksektir. Seyfeddin Fârûkî, irşad makâmının bu kemâlinin geleceği bildirilmiş olan Hazret-i Mehdî’de tam olarak zuhûr edeceğini ifade etmektedir.¹⁵³

Seyfeddin Fârûkî, evliyânın seyr u sülûktaki hallerine göre 3 gruba ayrıldığını bildirmektedir;

1. Başlangıçtan nihayete kadar ilim erbâbı olanlar,
2. Başlangıçtan nihayete kadar cehl erbâbı olanlar,
3. İlim ve cehl arasında olanlardır.

Bunlardan hâli en iyi olan “berzah tâifesi” olarak isimlendirdiği 3. grupta olan evliyâdır. Çünkü ilim erbâbı olanlar tafsilî ilimlerinin çokluğundan dolayı zuhûr eden nurları matlup sanırlar ve yolda kalırlar. Cehl ile muttasıf olanların ise çok defa taleplerinde gevşeklik olur. Berzah tâifesi ise ortadadır. İfrat ve tefritten, uçlarda olmaktan uzaktır. Fakat vusûlden sonra üç fırka da aynı velâyette eşittir. İlim sahibinin, cehl sahibine bir üstünlüğü yoktur. Ka’be’ye gözü kapalı olarak gidenin de yolda görerek ilerleyenin de kavuştuktan sonra eşit olması gibidir. Matluba vâsıl olmak için mühim olan, kâmil mürşide teslim olabilmektir.¹⁵⁴ Nitekim birçok sâlik, ism-i İlâhî’nin zılline (gölgesine) vâsıl olup İlâhî fiillerin tecellîsine kavuşunca zıll ile aslı birbirinden ayıramayarak kendi sıfatlarını Cenâb-ı Allah’ın sıfatlarının aynısı bulmuştur. Bu hâldeyken Allah’tan başka bir varlık görmedikleri için kendilerini O’nunla görüp

¹⁵² Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 121), 219-220.

¹⁵³ A.g.e., (nr. 158), 251-252.

¹⁵⁴ A.g.e., (nr. 70), 171-172.

“Ene'l-Hakk” gibi sözler söylemişlerdir. Seyfeddin Fârûkî, mürşid-i kâmilin bu gibi yerlerde tasavvuf yolcusunun imdadına yetişeceğini ve onu bu makâmdan yükselteceğini belirtmektedir.¹⁵⁵

Seyfeddin Fârûkî, “velâyet-i hassâ”ya yani hususi evliyâlık makâmına kavuşmak için tarikatte seyr u sülûk ederek fenâ ve bekâ makâmlarına kavuşmak lazım olduğunu bildirmektedir. Sâlik, kâmil ve mükemmil olan mürşidin rehberliğinde seyr u sülûk ederek önce velâyet-i suğraya vâsıl olur. Böylece fenâ ve bekâyâ kavuşur ve Cenâb-ı Allah'ın ahlakıyla ahlaklanır. O, diğer tarikatlerin aksine Nakşibendiyye’de bu hâlin kemâl sayılmadığını ve sâlikin velâyet-i suğradan sonra velâyet-i kübra ve velâyet-i ulyâ mertebelerine de ulaşması gerektiğini belirtmektedir.¹⁵⁶

Seyfeddin Fârûkî, velâyet mertebelerinin, dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî tarafından keşf olunup isimlendirildiğini, diğer tarikatlerde velâyet-i suğrâda hâsıl olan hallerin nihayete kavuşmak sanıldığını, velâyet-i kübrâ ve velâyet-i ulyâ mertebelerinin ise hiç bilinmediğini belirtir. Bu üç velâyetin de Ashâb-ı kirâm zamanında şâyi olduğunu, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn zamanında da bilindiğini; fakat daha sonra unutulduğunu ve bin sene sonra İmâm-ı Rabbânî'nin bunları tekrar izhâr ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁷

Velâyet derecelerinin ilki olan velâyet-i suğrâda nefsin fenâyâ kavuşması başlangıç seviyesindedir. Nefs, henüz çirkin sıfatlarından tam olarak temizlenip güzel ahlakla muttasıf hale gelememiştir ve istenilen manevî kemâlâta ulaşamamıştır. Bu velâyette sâlikte birbirinden farklı fenâ halleri gözüktür.¹⁵⁸

Seyfeddin Fârûkî, velâyetin ikinci türünün velâyet-i kübrâ olduğunu bildirmektedir. Bu makâmda sâlik, isimlerin ve sıfatların asıllarına doğru yol alır. Birinci velâyet mertebesi olan velâyet-i suğrâda latîfelerin urûcu isimlerin ve sıfatların zıllarına yani gölgelerine kadardır. Fakat velâyet-i kübrâda latîfelerin urûcu isimlerin ve sıfatların

¹⁵⁵ A.g.e., (nr. 46), 134-135. ; (nr. 161), 257-258.

¹⁵⁶ A.g.e., (nr. 10), 92-93.

¹⁵⁷ A.g.e., (nr. 24), 112-113.

¹⁵⁸ A.g.e., (nr. 92), 200.

asıllarına kadar devam etmektedir.¹⁵⁹ Sâlikin nefsinin, tam bir itminana kavuşması ve şirk-i hafiden kurtulması velâyet-i kübrâ makâmında müyesser olur.¹⁶⁰ Velâyet-i kübrânın sonu, kalbin ilâhî nur ve marifetlerle doldurulup genişlemesi yani şerh-i sadrdır.¹⁶¹

Seyfeddin Fârûkî, üçüncü velâyet türünün velâyet-i ulyâ olduğunu, bu makâmın meleklerin büyüklerine mahsus olduğunu bildirmektedir. Bu mertebede sâlik anâsır-ı selâsenin (su, hava ve ateş) tasfiyesini tamamlar.¹⁶²

Bu üç velâyet mertebesinde ve bunları geçtikten sonra hâsıl olan haller “Seyfeddin Fârûkî ve Seyr u Sülûk” başlığı altında detaylı olarak işlenecektir.

2.5. Sohbet

Sohbet; arkadaşlık, beraberlik, bir araya gelip hoşça konuşma mânâlarına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta sohbetin mühim bir yeri vardır. Sâlik mürşidinin huzurunda onun sohbet ve nasihatlerinin tesiriyle zamanla yetişerek kemâle gelir. Mürşidin sohbetiyle sâlikin gönül dünyası zenginleşir ve ilmî seviyesi yükselir. Sohbetin edeplerini gözeten sâlik, mürşidinden ilmî olarak istifade ettiği gibi manevî olarak da istifade eder.¹⁶³

Seyfeddin Fârûkî, Nakşibendî yolunda sâlikin seyr u sülûkte ilerleyerek yüksek makâmlara çıkmasında en büyük yardımcının mürşid-i kâmil-i mükemmilin sohbeti olduğunu belirtmekte ve diğer tarikatlerde sâliklerin senelerce şiddetli riyazetler çekerek elde edebilecekleri manevî ilerlemelere, Nakşibendiyye tarikatinde mürşidin ilk sohbetinde kavuşulduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁴

Seyfeddin Fârûkî, seyr u sülûktaki birçok mertebelere kavuşabilmek ve bu makâmları tam olarak idrâk edebilmek için mürşid-i kâmilin sohbetinde bulunmak lazım

¹⁵⁹ A.g.e., (nr. 121), 219-220.

¹⁶⁰ A.g.e., (nr. 168), 262.

¹⁶¹ A.g.e., (nr. 34), 124.

¹⁶² A.g.e., (nr. 110), 210-211.

¹⁶³ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 914-918; Ekinci, *Dinî Lügat*, 560.

¹⁶⁴ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 7), 88.

olduğunu söyler. Sohbetle hâsıl olan terakkîlerin söz ve yazıyla anlatılmasının mümkün olmadığını belirtir.¹⁶⁵

Bazı müridlerine yazdığı mektuplarda onlara buldukları şehirlerdeki Nakşibendî meşâyihinin sohbetlerine katılmalarını nasihat etmiştir. Onların sohbetlerini ganimet bilip huzurlarında edebe riayet ederek bulunmaları gerektiğini, böylece terakkîlere kavuşabileceklerini bildirmiştir.¹⁶⁶ Ayrıca uzak şehirlerdeki müridlerini Sirhind'e babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin sohbetlerine gelmeye teşvik etmiştir.¹⁶⁷

2.6. Muhabbet

Muhabbet; sevmek, dostluk gibi mânâlara gelen arapça bir kelimedir.¹⁶⁸ Tasavvuf ıstılahı olarak Allah'a ve Allah dostlarına duyulan sevgi ve aşk mânâsında kullanılır. Tasavuf, insanı Allah'ı aşk derecesinde sevmeye kavuşturan yoldur. Mutasavvuplar muhabbet ehli zâtlardır. Hakîki muhabbete kavuşan sâlik Cenab-ı Allah'tan başka her şeyi yok hükmünde görerek fenâfillaha kavuşur.¹⁶⁹

Seyfeddin Fârûkî, mektuplarında tasavvufun temeli olarak nitelendirdiği muhabbete dikkat çekmiştir. Sâlik, hakîki mânâda Allah sevgisine kavuşmak için mürşidine muhabbet bağıyla sınıksız bağlanmalıdır. Mürid bu muhabbet bağı sayesinde mürşidiyle maiyete yani manevî birliktelik hâline kavuşur. Mürşid-i kâmile olan bu birliktelik ise matlûba kavuşma yolunda sûfinin en büyük yardımcılarından.

Seyr u sülûkta sâlikin ilerlemesi mürşidine olan muhabbetine bağlıdır. Sâlik, mürşidinden uzakta dahi olsa kuvvetli muhabbeti varsa şeyhiyle arasında manevî birliktelik olur. Bu yakınlık da mürşidin müride seyr u sülûkte terakkî etmesi için

¹⁶⁵ A.g.e., (nr. 19), 104-105.

¹⁶⁶ A.g.e., (nr. 37), 127-128; (nr. 52), 143-144.

¹⁶⁷ A.g.e., (nr. 119), 218.

¹⁶⁸ Cürcânî, *Ta'rîfât* (ter. Arif Erkan), 229.

¹⁶⁹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 641-642.

gâibâne olarak yardım etmesine sebeptir. Böylece sâlik, mürşidinden uzakta dahi olsa manevî olarak ondan istifade etmeye devam eder.¹⁷⁰

Seyfeddin Fârûkî, sâlik ve mürşidin muhabbet bağlarının kuvvetli olması sebebiyle oluşan bu maiyeti çeşitli mektuplarında bildirmiştir. Mesela kendi uzuvlarını Hazret-i Peygamber'in azâları olarak bulduğunu bildiren Seyyid Mîr Muhammed İbrâhim'e cevap olarak yazılan mektuplarda kendisiyle bu zât arasında tam bir maiyet hâli olduğu için her zaman onun hâl ve hareketlerine nazar etmekte olduğunu ve kendi bânını onun bânıyla beraber bulundurarak uzaktan gâibâne olarak teveccüh ettiğini bildirmektedir. Ayrıca bu maiyetin sebebinin samimi muhabbet olduğunu beyan etmektedir.¹⁷¹ Seyfeddin Fârûkî, mürşidle mürid arasındaki bu maiyetin muhabbetin artmasıyla kemal mertebeye ulaşacağını belirtmektedir ve babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin müridi olan Molla Muhammed Cân için şöyle dediğini ifade etmektedir: "Ben kelimesi ki onunla kendimi gösteririm; Molla Muhammed Cân'a düşer." Seyfeddin Fârûkî bu hâlin mürşid ve mürid arasındaki ittihadın kemâlini gösterdiğini söylemektedir.¹⁷²

2.7. Mürşid

Mürşid, kelime mânâsı olarak irşad ve rehberlik eden, yol gösteren kimse demektir. Tasavvufî bir terim olarak mürşid; tarikatte seyr u sülûkunu tamamlayarak müridlere manevî rehberlik yapmak için kâmil bir şeyhten irşad ehliyeti alan kimse demektir. Mürşidin en azından fenâ makâmında olması şarttır. Mürşidin en üst seviyesi mürşid-i kâmil ve mükemmildir. Yani kâmil olan ve müridleri de kemâle ulaştırabilen mürşiddir. Her mürşidi, mürşid-i kâmil kabul etmek doğru değildir.¹⁷³

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, tasavvuf yolcusuna rehberlik yapan mürşidin kâmil ve mükemmil yani kemâl sahibi ve müridleri de kemâle erdirebilir olmasının çok

¹⁷⁰ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 61), 157.

¹⁷¹ A.g.e., (nr. 14, 97-98 ; (nr. 15), 98-99.

¹⁷² A.g.e., (nr. 161), 258.

¹⁷³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 350-351.

mühim olduğunu belirtmektedir. Zira kemâl ve ehliyet sahibi olmayan bir şeyh, cezbe ve sülûk yollarını birbirinden ayıramayacağı için müridini yanlış yollara sürükler.¹⁷⁴

Seyfeddin Fârûkî de çeşitli mektuplarında kâmil ve mükemmil müşşidin faziletlerinden bahsetmiştir.¹⁷⁵ O, sâlikin fenâ fillaha kavuşmak (Allah'ta fâni olmak) için önce müşşidinde fâni olması gerektiğini ifade etmektedir. Seyr u sülûkte yüksek makâmlara vâsıl olmak, kâmil şeyhin uzun müddet sohbetinde bulunmakla mümkündür.¹⁷⁶

Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye yazdığı bir mektupta da Nakşibendî-Müceddidî yolunda seyr u sülûkte esas olanın, müşşid-i kâmilin sohbetinde bulunarak onun kalbindeki feyz ve bereketlere kavuşmak olduğunu, bu sebeple bu tarikte fenâ fi'ş-şeyhin yani kâmil ve mükemmil olan şeyhde fâni olmanın zaruri olduğunu ifade etmektedir.

Seyfeddin Fârûkî, sâliklerin müşşidlerinin sohbetinde feyzlere kavuşabilmeleri için gözetmeleri gereken edepler olduğunu bildirmektedir. Sâlik, kendi gölgesi şeyhinin elbisesine veya gölgesine düşen bir yerde durmamaya dikkat etmelidir. Şeyhinin namaz kıldığı yere basmamalı, ona mahsus kapları kullanmamalı, onun yanından bir şey yiyip içmemeli ve kimseyle konuşmamalı; hatta hiç kimseye bakmamalıdır. O yok iken onun bulunduğu yere doğru ayak uzatmamalıdır.¹⁷⁷

Nasihat isteyen Hacı Esedullah Vezirâbâdî'ye yazdığı bir mektupta yüksek mertebelerin söz ve yazıyla anlatılamayacağını, bunların ancak kâmil ve mükemmil şeyhe tam itikad ederek uzun müddet sohbetinde bulunmakla anlaşılacağını bildirmektedir. Seyfeddin Fârûkî, bu mektupta müridin müşşidinden istifade edebilmesi için onun bütün işlerini beğenmesi ve ona itiraz etmemesi gerektiğini söyler. Sâlikin müşşidine bu şekilde tam itikadı olmadıkça bütün ömrünü sohbette geçirip çeşitli riyazetler yapsa bile eline hiçbir şey geçmeyeceğini, fakat kâmil şeyhe hakîki muhabbet ve ihlasla hiç sıkıntı çekmeden de kemâle vâsıl olabileceğini ifade

¹⁷⁴ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, (nr. 23), 59-60.

¹⁷⁵ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 24), 113.

¹⁷⁶ A.g.e., (nr. 183), 273.

¹⁷⁷ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 141), 236-237.

etmektedir. Adı geçen muhataba, eğer mürşidine karşı bu sağlam itikad ve muhabbeti hissediyorsa Sirhind'e sohbeta gelmesini, yoksa kendisini ve başkalarını boş yere sıkıntıya düşürmemesini nasihat etmektedir.¹⁷⁸

Mürid sadece tek bir mürşide bağlı olmalı ve evliyânın ruhlarının zâhir olması onu dağıtmamalıdır. Babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin müridleri olan Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahôri'ye ve Hâce Muhammed Şerîf-i Buhârî'ye yazdığı mektuplarda tek bir şeyhe bağlanmaları gerektiğini ve mürşidlerine tam bağlılıkla uzun senelerin kazancını birkaç saatte ele geçirebileceklerini bildirmiştir.¹⁷⁹

Babasının diğer bir müridi Seyyid Mîr Muhammed İbrahim, Seyfeddin Fârûkî'ye bir mektupta Sultânü'l-Ârifin Şeyh Bâyezid-i Bistâmî'nin ruhaniyetiyle görüştüğünü ve mürşidi Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin nisbeti yanında Şeyh Bâyezid-i Bistâmî'nin nisbetinin okyanus yanında bir damla mesabesinde olduğunu anladığını yazmıştır. Seyfeddin Fârûkî bu zâta, "Allahu sübhânehû'ya hamd olsun ki kendi pîrlerinizin kemâlâtından az bir şeyin farkına varmışsınız". cevabını vermiştir.¹⁸⁰

Seyfeddin Fârûkî, makâm ve mevki sevgisi kendinde bulunmayan, arzularından kurtulmuş sâdık tâlibin çok az olduğunu bildirmektedir.¹⁸¹ Sâdık tâlip, pîrinin kızmasını, ona sert davranmasını iyiliğine bilmeli; eğer mürşidi kusurlarına göz yumar ve onu kendi hâline bırakırsa korkmalıdır.¹⁸² Mürşidinin karar verdiği her şeyi cân u gönülden kabul etmelidir.¹⁸³ Hâsıl olan hallerini gizlememeli, bunları mürşidine bildirmelidir. Müridin bu şekilde şeyhine karşı açık olması esrâr ve marifetlere kavuşmasına sebep olur.¹⁸⁴

Muhteşem Hân'a yazdığı bir mektupta mürşid-i kâmil ile maiyet yani manevî birliktelik hâlinin sâliki Allah sevgisine kavuşturacağını bildirmekte ve bu maiyeti

¹⁷⁸ A.g.e., (nr. 51), 142-143.

¹⁷⁹ A.g.e., (nr. 107), 207; (nr. 125), 223-224.

¹⁸⁰ A.g.e., (nr. 15), 99.

¹⁸¹ A.g.e., (nr. 16), 100.

¹⁸² A.g.e., (nr. 159), 253-254.

¹⁸³ A.g.e., (nr. 160), 255.

¹⁸⁴ A.g.e., (nr. 17), 101.

zararlı bilenleri tenkit etmektedir. Seyfeddin Fârûkî, Müceddidiyye yolundaki incelikleri ve meziyetleri ortaya çıkarabilmesine, mürşidi Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye tam muhabbet ve maiyetinin sebep olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁵

Mürşid, müridlerinin gösterdiği terakkîlerle övünmemeli, bunları kendinden bilmeyerek Cenâb-ı Allah'tan hayâ etmelidir. Hanım müridlerinin tasavvuf terbiyesine nezaret etmekle vazifelendirdiği, Sultan Âlemgîr'in kız kardeşi Rûşenârâ Begüm'e yazdığı bir mektupta onu, müridlerin terakkîleri sebebiyle ucba düşmemesi; bilakis bundan dolayı utanıp kendisini buna lâıyk bilmemesi gerektiği hususunda ikaz etmektedir.¹⁸⁶

2.8. Râbita

Râbita; bağlantı, irtibat vasıtası mânâlarına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvuf ıstılahında; dervişin, zikir ve ibadet ederken gönlünden dünyayı, dünyaya ait her şeyi çıkarıp kalbini arıtmak için, gözleri kapalı olarak şeyhini, gönül gözüne getirmesi, ona kalbini bağlaması, demektir. Derviş, rabıtayla gönlünü mürşidine, onun vasıtasıyla Hazret-i Peygamber'e ve bu vesile ile de Cenâb-ı Allah'a bağlamış olur.¹⁸⁷

Sâlik, şeyhinin sûretini kalbinde ve zihninde muhafaza ederek râbita yapar. Müridin, kendisini mürşidi olan velînin şeklinde ve kıyafetinde olarak tahayyül ettiği râbitaya ise “râbita-i telebbüsiyye” denir.¹⁸⁸

Râbita, kalbin Allah'tan başka şeyleri sevmekten ve düşünmekten kurtulmasını sağlar. Râbita hâlinde mürid, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidi ile manevî olarak birlikte olur. Bu birliktelik, sâlikin ruhî terbiyesine yardımcıdır. Râbita hâli, sâlike hâkim olunca her şeyde şeyhinin sûretini görür. Buna “fenâ fi'ş-şeyh” (şeyhte

¹⁸⁵ A.g.e., (nr. 157), 248-249.

¹⁸⁶ A.g.e., (nr. 12), 94-95.

¹⁸⁷ Cürcânî, *Ta'rîfât* (ter. Arif Erkan), 112.

¹⁸⁸ Ekinci, *Dinî Lügat*, 510.

fâni olmak) denir.¹⁸⁹ Mürîd, Allah'ta fâni olmak için önce şeyhinde fâni olmalıdır; çünkü fenâ fi'ş-şeyh, fenâ fillâhın mukaddimesidir.¹⁹⁰

Nakşibendiyye tarikatinde râbîta, müridlerin manevî terbiyesine en çok yardımcı olan ameliyelerden biri olarak kabul edilir. Sâlik, murâkabeye başlayınca kadar mürşidine râbîta yapar. Daha sonra da ihtiyaç hâlinde râbîta yapar. Diğer tarikatlerde ismen olmasa da mânâ olarak râbîta vardır.¹⁹¹

Müceddidiyye ekolünün kurucusu İmâm-ı Rabbânî, râbîtanın sâlikî maksadına ulaştırılan en kestirme yol olduğunu belirtmekte ve râbîtanın zikirden daha evlâ olduğunu bildirmektedir. Çünkü başlangıçta sâlikin Hakk teâlâ ile tam bir münasebeti yoktur. Bu sebeple zikirden tam olarak faydalanamaz.¹⁹²

Muhammed Ma'sûm Fârûkî de mektuplarında râbîtanın sâlik için lüzumunu vurgulamıştır. Seyfeddin Fârûkî, sâlikin seyr u sülûkta muvaffak olmasının ancak râbîta ile mümkün olduğunu bildirmekte ve râbîta ile müridin her an şeyhiyle birlikte olarak onun feyz ve bereketinden devamlı istifade edebileceğini ifade etmektedir. Ma'sûm Fârûkî, râbîtanın yolun başında olan sâlik için koruyucu ve mânânen yetiştirici olduğunu söyler.¹⁹³

Râbîta, Seyfeddin Fârûkî'nin de mektuplarında üzerinde durduğu bir mefhumdur. O, mürşide râbîtanın yani manevî bağın çok mühim olduğunu belirterek sâlikin ancak râbîtasının gücü nisbetinde şeyhinden istifade edebileceğini bildirmiştir.¹⁹⁴

Şehzâde Muhammed Muazzam'a yazdığı bir mektupta, Nakşibendiyye tarikatinde mürşid-i kâmilin güzel hâllerini ve kalbindeki feyizleri sohbetinde bulunan müridlere aksettirdiğini ifade etmekte; sâlikin sadece zikrederek maksadına kavuşmasının çok zor olduğunu, zikrin râbîta yardımı ile vusûle sebep olacağını, hatta kâmil şeyhin yardımıyla hiç zikretmeden dahî manevî terakkînin mümkün olduğunu, fakat efdâl

¹⁸⁹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 789.

¹⁹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 289.

¹⁹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 391-392.

¹⁹² Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, (nr. 187), 301.

¹⁹³ Muhammed Ma'sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, c. III, (nr. 221), 267-268.

¹⁹⁴ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 104), 206.

olanın her ikisini de yapmak; yani hem râbıtaya hem de zikre devam etmek olduğunu söylemektedir.¹⁹⁵

2.9. İcâzet

Kâmil mürşidin, muhib ve müridlere manevî rehberlik yapması için ehliyet sahibi olduğuna kanaat getirdiği bir talebesine izin vermesine “icâzet” denir. Bu izni gösteren yazılı belgeye “icâzetnâme” denilmektedir. İcâzet ilk mutasavvıflar arasında sözlü olarak verilirken zaman içinde yazılı icâzet usûlü kullanılmaya başlanmış ve bu izne “tarikat icâzeti” veya “hilâfetnâme” denilmiştir.¹⁹⁶

Muhammed Ma’sûm Fârûkî, icâzetin üç çeşit olduğunu bildirmektedir;

- 1- Mürşid-i kâmilin, kemâle eren müridine verdiği icâzet,
- 2- Mürşid-i kâmilin, nâkıs yani henüz kemâle ermemiş olan müridine verdiği icâzet; nâkıs müride icâzet vermekten maksat, müridlerle meşgul olurken kendi noksanlarını da tamamlamasıdır. Nâkısılık sebebiyle bu, tam bir icâzet sayılmasa da mürşidinin vekilidir.
- 3- Mürşid-i kâmilin, aynı seviyedeki müridlerinden birisine verdiği “Sefâret” (elçilik) icâzetidir. Bu icâzeti vermekten maksat, müridlerin bir araya gelerek zikretmesini sağlamaktır. “Sefâret” icâzetini alan mürid, şeyhlik iddiasında bulunmamalıdır. Bu işin mesuliyetinin farkında olmalı ve irşad etmeye ehliyetinin olmadığını unutmamalıdır.¹⁹⁷

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin’nin 178. mektubu, Seyfeddin Fârûkî’nin Hâfız Abdurrauf Tettevî isimli müridine verdiği icâzeti ihtivâ etmektedir. Hâfız Abdurrauf Tettevî’ye verilen bu icâzette, onun zâhirî ve bâtinî üstünlükleri kendinde topladığı, Sirhind’deki sohbetlerden istifade ederek kısa zamanda manevî terakkilere kavuştuğu, Müceddidiyye yoluna mahsus meziyetlerden çok pay aldığı ve bu yolun meşayihine

¹⁹⁵ A.g.e., (nr. 52), 144.

¹⁹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 180; ayrıca bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 296.

¹⁹⁷ Muhammed Ma’sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma’sûmiyye*, c. I, (nr. 61), 176-177.

muhabbetinin çok olduğu ifade edilmektedir. Ona, tarikatın tervîcine, yayılmış olan bidatlerin ortadan kaldırılmasına ve sünnet-i seniyyenin ihyâsına yardımcı olması için târîki öğretme icâzeti verildiği belirtilmektedir. Bu icâzetin sonunda adı geçen zâtın bu işe tam mânâsıyla ehil olmadığı, hâlâ nâkıs olduğu bildirilerek ikaz edilmektedir.¹⁹⁸ Yani bu icazetle Hâfız Abdurrauf Tettevî'ye mutlak hilâfet verilmediği, sadece müridlere yardımcı olurken kendisinin de istifade etmesi için onlara tarikat âdâbını ve vazifelerini öğretmesine izin verildiği anlaşılmaktadır.

2.10. Teveccüh

Teveccüh; bir tarafa yönelme, sevme, yakınlık duyma, sevdiği kimseye yönelme mânâlarına gelen arapça bir kelimedir. Mürşidin müride teveccüh etmesi; tasavvuf yolunda ilerlemesine yardımcı olmak için ona nazar etmesi yahut başka yollarla kalbindeki mâsivâ sevgisini, günah lekelerini temizleyip yerini feyz, marifet, ilim ve hikmetle yani manevî ilimler, iyilikler, bereketler ve faydalarla doldurması demektir.¹⁹⁹

Seyfeddin Fârûkî, mürşid-i kâmilin teveccühüne mazhariyetin, sâlikin seyr u sülûkta hızlıca ilerlemesine vesile olduğunu beyan eder. Teveccühe kavuşmak için mürşidin sohbetinde bulunmak şart değildir. Uzaktan gâibâne olarak da teveccüh tesir eder ve terakkilere sebep olur. Nitekim babası ve mürşidi Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye yazdığı bir mektupta Âlemgir Şâh'ın uzaktan gâibâne olarak kendisine teveccüh edilmesini istirhâm ettiğini bildirmektedir.²⁰⁰ Mükerrerem Hân'a yazılan bir mektupta da Ma'sûm Fârûkî'nin ona husûsi teveccüh ettiği ve bunun eserinin görüldüğü ifade edilmektedir.²⁰¹ Bunun gibi başka müridlere de Ma'sûm Fârûkî'nin gâibâne olarak teveccüh ettiğini ve onların hallerini uzaktan takip etmekte olduğunu bildirmiştir.²⁰²

¹⁹⁸ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 178), 270-271.

¹⁹⁹ Ekinci, *Dinî Lügat*, 623.

²⁰⁰ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 2), 81.

²⁰¹ A.g.e., (nr. 21), 107-108.

²⁰² A.g.e., (nr. 107), 207; (nr. 188), 277.

Müridlerinden Seyyid Mîr Muhammed İbrahim'e yazdığı bir mektupta onun nispetini teşhis için gâibâne olarak uzun müddet hususi teveccüh ettiğini yazmaktadır.²⁰³ Bu şekilde gâibâne olarak teveccüh ettiği müridlerinden bazılarına mektup yazarak gördüğü halleri haber vermiştir. Mesela Şeyh Muhammed Bâkır-ı Lahorî'ye şunları yazmıştır: “Dün öğle namazından sonra elde olmadan size teveccüh oldu. Sizin bâtınızdaki Hakikat-i Salât'ın kemâl derecede letâfet ve genişliği tahayyül oldu”.²⁰⁴ Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektupta da şunları bildirmektedir: “Bir an tarafınıza gâibâne bir şekilde teveccüh olundu. Nâdir görülen cinsten bir şan ve feyzlerle dolu olduğunuz görüldü. Ümit olunur ki o hudutların çöl ve sahraları sizin şerefli vücûdunuzla münevver olur.”²⁰⁵ Bazı müridlerine yazdığı mektuplarda da uzaktan teveccüh edilmesine sebep olacağı için hâsıl olan halleri yazmalarını istemektedir.²⁰⁶

2.11. Rüya

Arapça bir kelime olan rüya, “görmek” demektir. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde geçen ve günlük hayatın bir parçası olan rüyanın tasavvufta da mühim bir yeri vardır. Rüya üç çeşittir: İlâhî, melekî ve şeytânî. Rüya tâbir etmek kendine has bir maharet ister, bunu herkes yapamaz. Rüyalar, görenin içini aksettiren bir ayna gibidir. Tasavvuf yolcusu için rüya sadece şeyhe ve tâbirine ehil olana anlatılır. Salih rüya az görülür. Kemâl sahibi zevâtın şeytanî rüya görmesi nâdirdir. Böyle rüyalar tâbir edilmez ve şerrinden Allah'a sığınılır.²⁰⁷

Bir kısım zevâtın rüyalara çok itibar edip buna göre amel etmesi bazı mutasavvıflar tarafından tenkit edilmiştir. Tâliplerin bu tarz insanlara aldanmaması için rüyalara fazla itibar edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Nakşibendî-Müceddidî tarikatinde rüya manevî terbiye metodu olarak kullanılmamıştır. Bununla beraber tamamen de

²⁰³ A.g.e., (nr. 28), 119-120.

²⁰⁴ A.g.e., (nr. 130), 227.

²⁰⁵ A.g.e., (nr. 144), 240.

²⁰⁶ A.g.e., (nr. 18, 103); (nr.45), 133-134.

²⁰⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 526.

dışlanmamıştır. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de Yûsuf sûresinde bir rüyadan bahsedilmektedir.²⁰⁸ Ayrıca rüyalar onu görenin şahsiyeti ve ahlâkı hakkında ipuçları taşır. Bu sebeple bazı müşidler tâliplerin rüyalarını tâbir etmişler ve bunu onların seyr u sülûktaki halleri için manevî işaret kabul etmişlerdir.²⁰⁹

İmâm-ı Rabbânî’nin mektuplarında rüya tâbirlerinin üzerinde çok durulmamıştır. İmâm-ı Rabbânî, sâlikin gördüğü rüyaların bir ehemmiyeti olabileceğini fakat müridlerin bu hususta aşırılığa kaçmaması ve müşidlerinin sözünü bırakıp rüyaların peşinde koşmaması gerektiğini beyan eder. Mürid eğer rüyalarını şeyhine anlatırsa ve onun kontrolünde kalırsa gördüğü rüyalar seyr u sülûktaki hâline dair fikir verebilir. Bu sebeple tasavvuf yolcusu rüyasını müşidinden gizlememeli ve tâbirini de sadece ondan beklemelidir. Kendi anladıklarına itibar etmemelidir. Çünkü rüyanın yorumlanacak tarafı çoktur ve şeytanın aldatmasından emin olunamaz.²¹⁰

Seyfeddin Fârûkî, rüyaların, onu gören sâlike verilmiş müjdeler olduğunu söyler. Onun seyr u sülûktaki istidatını haber vermektedirler. Fakat rüyalara tam olarak itibar etmemek gerektiğini belirtmektedir. Ona göre asıl güvenilmesi gerekenler “yakaza” hâlindeyken yani uyanıkken zuhur eden marifetlerdir. Bu kanaatini şu beyitle ifade etmektedir:

“ Güneşin kölesiyim, bunun için hep güneşten bahsederim

Ne geceyim, ne de geceye tapınırım ki rüyadakini anlatayım”²¹¹

Seyfeddin Fârûkî, müridlerinin kendisine mektup yazarak haber verdikleri rüyaları tâbir etmiştir. Mektubât-ı Hâce Seyfeddin’deki 5 mektupta rüya tâbiri yapılmıştır.²¹² Bu rüyalar ve bunlara yapılan tâbirlerin çoğu seyr u sülûkla alâkalıdır. Mektubât-ı Hâce Seyfeddin’de yer alan bu tâbirleri incelemek Seyfeddin Fârûkî’nin rüyalar

²⁰⁸ Bkz. Yûsuf, 12/1-100.

²⁰⁹ Hasan Kâmil Yılmaz (2008, Mayıs), Konevî’de Rüyâ Anlayışı, I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu. Konya, 246.; Hasan Avni Yüksel, *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1996), 173-179.

²¹⁰ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, (nr. 273), 180.

²¹¹ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 46), 134.

²¹² Bkz. A.g.e., (nr. 18), 103; (nr. 27), 118; (nr. 145), 241; (nr. 167), 261-262; (nr. 182), 273.

hakkındaki kanaatlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1-) Müridlerinden birisi gördüğü rüyada büyük, gölgeli bir ağacın altında bir panterin yatmakta olduğunu görmüştür. Bir kimse ona “Sen nereye gidersen bu panter seninle birlikte gelir ve ağaç da onunla beraberdir.” demiştir. Mektubu yazan mürid, bir yere gitmek isteyince panter ve ağaç onunla beraber gelmiştir. Seyfeddin Fârûkî, bu rüyanın şerh-i sadrdan sonra hâsıl olan itminân hâline işaret ettiğini ve velâyet-i kübrâ ile müjdelediğini belirtmektedir. Görülen gölgeli ağacın ise mürşidi Muhammed Ma’sum Fârûkî’yi temsil ettiğini bildirmektedir. Bu rüyanın, rüyayı gören müridin Muhammed Ma’sûm Fârûkî’nin makbüllerinden olması sebebiyle, her an onun himâyesi altında olduğunu gösterdiğini ifade etmiş; sûrî ve manevî çok bereketlere sebep olacağını müjdelemiştir.²¹³

2-) Rüyasında, göğsünde sanki marifet ve sırlarla dolu üç kutunun nurlar saçtığını gördüğünü yazan bir müridine cevap olarak da bu kutuların müteşabihat âyetlerinin ve mukattaa harflerinin sırlarıyla dolu olduğunu ve yüksek makâmı müjdelediğini bildirmektedir.²¹⁴

3-) Başka bir mektupta da rüyasında Hazret-i Peygamber’in kendisine bir hil’at vererek Sultan Âlemgîr’e giydirmesini emrettiğini gördüğünü yazan Haremeyn’den bir kimseye cevap verilmiştir. Bu rüyanın çok kıymetli olduğunu ve şu ana kadar zâhir olan halleri gösterdiğini bildirmiştir. Sultanın bunu işitince elinde olan her şeyi bu zâta hediye etmesine degecek kadar yüce bir rüya olduğunu ifade etmektedir.²¹⁵

4-) Molla Necmeddin Sultanpûrî’nin rüyasını bildiren mektuba yazılan cevapta onun rüyası anlatılmadan sadece tâbiri yapılmaktadır. Rüyasının hullet makâmını işaret ettiği ve muhabbetin şubelerinden olan bu makâma kavuşmayı müjdelediğini bildirmektedir.²¹⁶

5-) Seyfeddin Fârûkî, Muhteşem Hân’a yazdığı bir mektupta, rüyasında İmâm-ı Rabbânî’nin türbesinde mektup yazdığını ve mektubu bitirince yüz tane hokkanın

²¹³ A.g.e., (nr. 18), 103.

²¹⁴ A.g.e., (nr. 145), 241.

²¹⁵ A.g.e., (nr. 27), 118.

²¹⁶ A.g.e., (nr. 182), 273.

dizleri dibinde toplandığını gördüğünü, bunun ise İmâm-ı Rabbânî'nin manevî yardımına işaret ettiğini söylemektedir. Ayrıca aynı mektupta bahsettiği başka bir rüyasında bir kimsenin Muhteşem Hân'ın başına üşüşen karıncaları ve sinekleri kovduğunu gördüğünü anlatmakta ve bunu düşmanların mağlup olacağı şeklinde tâbir etmektedir.²¹⁷

2.12. İstikamet

“İstikamet” lügatta; doğruluk, doğru davranma, bir şeyin bir yöne doğru uzaması gibi mânâlara gelen Arapça bir kelimedir.²¹⁸ Tasavvufî bir ıstılah olarak ise, istikamet; bütün işlerde orta yolu gözetmek, taatleri yerine getirip günahlardan kaçınmak, İslâmiyetin emirlerine tam tâbi olmak demektir. İstikamet şöyle de tarif edilmiştir: “Ahidlerin tümünde, bilhassa İlâhî ve Muhammedî ahidlerde ifrat ve tefritten (her türlü aşırılıktan) kaçarak doğru yola yapışmaktır”.²¹⁹ Kısacası istikamet bütün işlerde İslâmiyetin emirlerine bağlılık, sünnete ittibâ ve bidatlerden uzak durmak demektir.²²⁰

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de en çok üzerinde durulan mevzulardan birisi de istikamettir. Seyfeddin Fârûkî, kendisinden önceki mutasavvıfların hepsi gibi, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymadan Allah'a vâsıl olmanın imkansız olduğunu beyan eder. İlâhî emir ve yasaklara uymak, sünnete ittibâ edip bidatlerden sakınmak evliyâlık yolunun temel taşlarıdır. Sâlik, sünnet-i seniyyeye uymadıkça onda görülen olağanüstü hallerin ve vecdlerin hiç kıymeti yoktur. Sâlike asıl lazım olan şey bâtınını ehlullahın sevgisiyle yaşatması ve zâhirini de sünnetlere uymakla süslemesidir.²²¹

Evliyâlıkta yüksek mertebelere kavuşmak ancak İslâmiyetin emirlerine sıkı sarılmakla ve yasak ettiklerinden tam kaçınmakla mümkündür. Sûfînin hallerinin doğru olmasına alâmet, dinin emirlerine uymakta istikamet üzere olmasıdır. Seyfeddin Fârûkî, Âlemgîr Şâh'ın kardeşi Rûşenârâ Begüm'e yazdığı bir mektupta tasavvuf yolcusunun

²¹⁷ A.g.e., (nr. 167), 261-262.

²¹⁸ Ekinci, *Dinî Lügat*, 287.

²¹⁹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 493-494.

²²⁰ Cürcânî, *Ta'rifât* (ter. Arif Erkan), 18-19.

²²¹ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 23), 110 ; (nr. 52), 143.

istikâmet üzere olması gerektiğini, islamiyete uymadıkça sâlikte gözüken hallerin kıymetsiz olduğunu ve dinin emirlerine uymakta ne kadar gayretli olunursa o kadar çok marifete kavuşulacağını ifâde etmektedir.²²²

Seyfeddin Fârûkî'nin tasavvuf yolunda yükselmek için istikametini şart olduğunu bildirmesi, onun mensubu olduğu Nakşibendî-Müceddidî yolunun temel prensiplerinden birini yansıtmaktadır. Nitekim Hâce Abdülhâlık-i Gucevânî nefsin fenâsı makâmına ancak Kurân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerin rehberliğinde, onların nuruyla ilerleyen sâliklerin kavuşabileceğini belirtmiştir.²²³ İmâm-ı Rabbânî de mektuplarında İslâmî kaidelere uymanın ve Ehl-i sünnet itikadına bağlı kalmanın ehemmiyetini vurgulamıştır.²²⁴

Seyfeddin Fârûkî, bir mektubunda sâlikin bütün işlerinde; yemede, içmede, uyumada ve konuşmada İslâmîyetin emirlerine tam tâbi olması gerektiğini; bilhassa giyinme hususunda dikkatli olup ipek elbise giymekten kaçınılmasını, bunun Hindistan'da yayılmış kötü bir âdet olduğunu ve erkeklere ipek elbise giymenin haram olduğunu bildirmektedir.²²⁵

Seyfeddin Fârûkî, istikametini kerâmetten üstün olduğunu da belirtmektedir.²²⁶ Bu sebeple sûfiler içinde kıymetli olanlar, olağanüstü haller gösterenler değil; herkesin arasında bulunarak alış veriş yapan, evlenen ama Cenâb-ı Allah'ı bir an unutmayıp onun emir ve yasaklarına riâyet edenlerdir.²²⁷

Âlemgîr Şâh'a yazılan bir mektupta ondan sünneti yayması ve bidatleri ortadan kaldırması istenmektedir. Bunun uzlet ehlinin bin senelik ibadetinden çok daha

²²² A.g.e., (nr. 12), 94-95.

²²³ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Eserleri, Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)*, 339.

²²⁴ Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 25.

²²⁵ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 41), 130.

²²⁶ A.g.e., (nr. 36), 127.

²²⁷ A.g.e., (nr. 52), 143.

kıymetli olduğu ve en çok arzu edilen şeyin, bu işin yapılması olduğu ifade edilmektedir.²²⁸

Seyfeddin Fârûkî, Şehzâde Muhammed Muazzam'a bir mektubunda Nakşibendiyye tarikatının meziyetlerini bildirdikten sonra, bu yolun bütün üstünlüklerinin sünnet-i seniyyeye tam tâbiyet ve bidatlerden uzak durmak sebebi ile hâsıl olduğunu belirtmektedir. Zamanındaki bazı şeyhlerin hayal ve rüyaların peşinde koştuğunu, kimsenin göremediği nurları görmeye özendiğini, halbuki işin başının dinin emirlerine sınıksız sarılarak istikamet üzere olmak olduğunu ifade etmektedir.²²⁹ Nakşibendiyye tarikatında riyâzet, sünnete tâbi olmak ve bidatlerden sakınmak ile mümkün olabilmektedir.²³⁰

Kendisi bir diğerk mektubunda sâlikin dünyaya düşkün olmayıp Allah'a itaat yoluna sarılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir: "Çok eski bir düşman olan bu alçak dünya, ister dostu ister düşmanı olsun, hiç kimseyi bir hâlde bırakmaz. Akıllı o kimsedir ki şu birkaç günlük ömründe Cenâb-ı Allah'a kulluk ederek, ahiret yolunu tutar".²³¹

Seyfeddin Fârûkî, Hâfız Abdurrauf Tettevî isimli müridine verdiği icâzette de istikamet vurgusu yapmıştır. Bu icâzeti vermekten maksadının sünnetin ihyâsı ve bidatlerin yok edilmesini sağlamak olduğunu ve icâzetin şartının da istikamet üzere İslâmiyetin emirlerine tâbi olmak olduğunu belirtmiştir.²³²

Sâlik, matlûba vâsıl olmak için bütün işlerinde Muhammed aleyhisselâma tam tâbi olmalıdır. Seyfeddin Fârûkî, bu tâbiyetin yedi derece olduğunu; birinci derecenin zâhir âlimlerinin bildirdikleri gibi sûreten tâbiyet olup diğerk altı derecenin ise tasavvuf yolunda ilerleyerek elde edilebileceğini izah etmektedir. Muhammed aleyhisselâma tâbiyetin ilk beş derecesi hakkında bilgi vermemekle beraber altıncı ve yedinci derecedekilerin hâllerinden kısaca bahsetmiştir. Şöyle ki altıncı derecede hazret-i

²²⁸ A.g.e., (nr. 161), 258.

²²⁹ A.g.e., (nr. 58), 151-152.

²³⁰ A.g.e., (nr. 71), 174.

²³¹ A.g.e., (nr. 41), 130.

²³² A.g.e., (nr. 178), 270-271.

Zât'ın mahubiyetinin esrâr ve kemâlâtı keşfolunur. Kur'ân-ı kerîm'in müteşâbihat harflerinden bir nasip ve hurûf-i mukattâatından bir mevki hâsıl olur. Bu müteşâbihât ve mukattâat harfleri, muhib ve mahbûb arasında bir rumuzdur.

O, tâbiyetin altıncı derecesinde hâsıl olan bu marifetlerin aslında enbiyaya mahsus olduğunu fakat Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden seçilmiş olan bazı efrâda, hazret-i Peygamber'e tâbiyetleri sebebiyle bu hâllerin ikram edildiğini ifade etmektedir.

Tâbiyetin yedinci derecesinin ise nüzûl ile ve irşad makâmı ile alâkalı olduğunu söylemektedir. Hazret-i Peygamber'e tam tâbiyet vesilesi ile kavuşulan bu makâmların şühûd ve müşâhedenin, fenâ ve bekânın, tecelliyât ve zuhûrâtın velâyet-i suğra, velâyet-i kübrâ ve velâyet-i ulyânın ötesinde olduğunu, bunları tam mânâsı ile idrak edebilmenin ancak kâmil ve mükemmil olan mürşidin sohbetinde bulunmakla mümkün olabileceğini bildirmektedir.²³³

2.13. Seyfeddin Fârûkî ve Seyr u Sülûk

2.13.1. Seyr u Sülûk

“Seyr” gezme, görme, seyretme mânâlarına gelen Arapça bir kelimedir.²³⁴ Allah'a ulaşmak üzere yapılan manevî yolculuğa seyr denir.²³⁵ “Sülûk” ise yola girme, yol tutma, yol alma mânâsındadır. Tasavvuf ıstılahında, bir mürşide intisap eden kişinin, tarikat usûlüne riâyet ederek ma'nevi yolculuğuna ve yol almasına sülûk denir.²³⁶

“Seyr” ve “Sülûk” kelimeleri Hakk'a doğru yapılan manevî yolculuğu ifade etmek için “seyr u sülûk” şeklinde kullanılmıştır. Zaman içinde tasavvuf “sülûk ilmi” şeklinde tarif edilmiştir. Tasavvuf yoluna girmek isteyenlere “tâlîp”, yolun başında olanlara

²³³ A.g.e., (nr. 51), 141-142.

²³⁴ Cürcânî, *Ta'rîfât* (ter. Arif Erkan), 127.

²³⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 564.

²³⁶ Cürcânî, *Ta'rîfât* (ter. Arif Erkan), 126.

“mübtedî”, bu yolda mesafe almış olanlara “sâlik”, yolun sonuna ulaşanlara da “müntehî” denilmektedir.²³⁷

Sâlikin seyr u sülûkta ilerlemesine en büyük yardımcı dinin emir ve yasaklarına uymaktır. Sâlikin hallerinin doğru olmasına alâmet, şeriate uymakta istikâmet üzere olmasıdır. Sâlik dinin emirlerine uyduğu müddetçe emniyettedir, onda görünen haller doğrudur ve kıymetlidir. İslâmiyete ve Hazret-i Peygamber’e ne kadar tâbi olursa o kadar çok marifetlere kavuşur. Fakat ilâhî hükümlere uygun hareket etmezse onda görülen hallerin, ahvâl ve mevâcidin istidrâc olduğu anlaşılır. Bu hususta *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*’de Sultan Alemgîr’in kardeşi Rûşenârâ Begüm’e yazılan 12. Mektupta şu ifadelere yer verilmektedir:

*Hallerin doğru olmasına alâmet şeriate uymakta istikamet üzere olmaktır. İslâmiyetin emir ve yasaklarına daha çok uyan daha çok marifete kavuşur. Eğer hallerden ve makâmlardan âlem dolusu verseler ama sağlam bir istikamet ihsân etmezlerse onda kendi harablığını bilmeniz lâzımdır. Bunun istidrâc olduğunu farzediniz. Eğer İslâmiyetin emirlerinde tam bir istikamet ihsân ederlerse fakat ahvâl ve mevâcid hiç zâhir olmazsa üzülmeye gerek yoktur. Evet, ahvâl ve mevâcid dinin emirlerine uymakla beraber hasıl olursa nur üzerine nurdur.*²³⁸

Seyfeddin Fârûkî, tevhid-i vücûdî gibi zâhirde İslâmiyete uymayan şeyler söyleyen velilerin yolun başında yahut ortasında olduğunu, bunlara nüzûl lâzım olduğunu bildirmektedir. Hakîkate vasıl olan müntehîlerin keşiflerinin İslâmiyete tam uygun olduğunu ifade etmektedir.²³⁹

Seyr u sülûk, sâlikin varlık mertebelerini aşarak marifetullaha kavuşmasını sağlayan ruhî bir yolculuktur. Bu yolculuk iki ana kısımdan oluşur: Birincisi “urûc”dur yani yükseliş; ikincisi ise “nüzûl”dür yani iniş. Seyfeddin Fârûkî, sâlikin urûc ederken Allah’a teveccüh halinde olduğunu ve “Aklına gelen ve hâtırında hayal ettiğin ne varsa Allahu sübhânehû onun ötesindedir”. sözünün sâliki yanlış yollara sapmaktan himâye

²³⁷ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c. XXXVIII, (Ankara: TDV Yay., 2000), 127.

²³⁸ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 12), 95.

²³⁹ A.g.e., (nr. 161), 255.

ettiğini, nüzûl de ise sâlikin Hakk'tan halka yöneldiği için delillere, burhanlara ihtiyaç duyup avâm gibi eserden müessire yol bulduğunu belirtmektedir.²⁴⁰

Seyfeddin Fârûkî, sâliklerin hallerini iki kısma ayırır. Birinci kısım urûc hâlidir. Hakk'tan başkasından yüz çevirmişlerdir. Bunun için halktan uzlet ederler. Bunlar halvet ve uzlet ehlidir. İkinci kısım sâlikler ise nüzûl halindedir. Onları irşad edip kemâle erdirmek için halka rücû etmişlerdir. Halkın içine karışmışlardır. Birinci kısımdakilerin halinin zayıf olduğunu, ikinci kısımdakilerin hâlinin ise güçlü olduğunu bildirmektedir. Çünkü ikinci kısımdaki sâlikler için mahlûkları görmek ve halkla beraber olmak, Hakk sübhânehûnun şühûdüne mâni değildir. Bu iki grubun hallerinin birbirleriyle kıyas bile edilemeyeceğini, ikinci kısımdaki sâliklerin çok yüksek olduğunu ifade etmektedir.²⁴¹

Seyfeddin Fârûkî, urûcu çok olanın nüzûlünün de o derece çok olacağını ve irşadının kuvvetli olacağını belirtmektedir.²⁴² Sâliklerin seyr u sülûkta ilerlemelerinin farklı farklı olduğunu, murâd olanların yani Cenâb-ı Allah tarafından matlûp olarak seçilenlerin hızlıca yükseltip çok yüksek makâmlara çekildiğini, mürid olanların ise kendi gayretleriyle, zorlukla ancak belli bir makâma kadar yükseldiklerini bildirmektedir. Nitekim mürşidi Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye yazdığı bir mektupta kavuştuğu yüksek makâmlara murâdların ilerletilmesi ile ilerletildiği için kavuşabildiğini yazmaktadır.²⁴³

Seyfeddin Fârûkî, seyr u sülûkun, âlem-i halk ve âlem-i emirden oluşan imkan dairesinden başladığını ifade etmektedir. Önce âlem-i emrin beş latîfesi yani "Kalp", "Ruh", "Sırr", "Hafî" ve "Ahfâ" sırasıyla geçilir. Sâlikin bu letâif-i hamsenin hepsinde kemâl mertebede fenâ ve bekâ bulabilmesi için bazı ilâhî isim ve sıfatların hakîkatlerine vâsıl olması ve o hakîkatlerde fâni olması gerekir. Latîfelerin asıllarının aslı olan bu hakîkatlere "ayn-ı sâbite" ve "mebde-i taayyün" denilir. Sâliklerin mebde-i tayyünleri ilâhî isim ve sıfatların gölgesidir. Seyrû sülûk esnâsında sâlik, mebde-i taayyünü olan isimde fenâ ve bekâyâ kavuşmak ister. O ismin ise birçok zilli yani

²⁴⁰ A.g.e., (nr. 108), 208-209.

²⁴¹ A.g.e., (nr. 161), 255.

²⁴² A.g.e., (nr. 19), 104-105.

²⁴³ A.g.e., (nr. 2), 81.

gölgesi vardır. Sâlik, mebde-i taayyünü olan ismin gölgelerini aşarak aslına urûc eder ve onun sıfatlarıyla sıfatlanır. Bu ismin hakîkatine vâsıl olup onda bekâ bulur.²⁴⁴

Sâlik, mebde-i taayyünü olan isme vâsıl olup kendisinde bu kemâlin hâsıl olması için önce imkan mertebesini aşır o isme ulaşır. Sâlikte fenânın tahakkuku buna bağlıdır. Daha sonra fenâ bulduğu bu isimde seyr eden sâlik o ismin kemâllerine ve hakîkatine vâsıl olur. Böylece bekâ hasıl olur. Bundan sonra urucun kemâline varır ve seyr ilallâh (Allah'a yolculuk) ve seyr-i fillâhı (Allah'ta yolculuk) tamamlamış olur.²⁴⁵

Seyfeddin Fârûkî, sâlikin âlem-i emirde seyrini tamamladıktan sonra âlem-i halkta yani nefis ve anâsır-ı erba'ada seyr etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu latîfeleri geçen sâlikin Hakîkat-i Ka'be-i Rabbânî'ye bundan sonra da Hakîkat-i Kur'ân-ı Mecîd'e vâsıl olacağını; bu makâmı da geçtikten sonra Hakîkat-i Salât'a ve en sonunda Hakîkat-ı Muhammedî mertebesine kavuşacağını, bu hâlin de Hakîkatu'l-Hakâik'a ve Esrâr-ı Mahbûbiyete bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu mertebede Kur'ân-ı Kerîm'in müteşâbihat ve mukatta'âtından bazı ince marifetlerin ihsan edildiğini bildirmektedir.²⁴⁶

Seyfeddin Fârûkî, sâlikin nüzûlünün, urûcu miktarınca olduğunu; bu sebeple sonun sonuna yükselenin, nüzûlünün de en aşağıya olacağını ifade eder. Bu hâlde sâlik, sebepler âlemine, halka yönelir. Bu makâm irşad ve davet makâmıdır.²⁴⁷

Nakşibendî tarikatinde seyr u sülûke başlayacak sâlikin cezbeyle kavuşmuş olması onun kolayca ve hızlı bir şekilde ilerlemesine yardım eder. Seyfeddin Fârûkî'de diğer tarikatlerden farklı olarak Nakşibendîlere mahsus bir cezbenin olduğunu ve bunun sâliki diğerlerinden daha hızlı kavuşturduğunu ifade etmektedir.²⁴⁸

Seyfeddin Fârûkî, mektuplarında seyr u sülûktaki murâkabeleri detaylı ve sistematik bir şekilde anlatmamıştır. Fakat bazı müridleri murâkabe-i letâifte hâsıl olan hallerini yazarak haber vermişlerdir. O da bunlara cevap yazarak görülen bu halleri izah

²⁴⁴ A.g.e., (nr. 118), 216; (nr. 13), 96.

²⁴⁵ A.g.e., (nr. 161), 255; (nr. 13), 96.

²⁴⁶ A.g.e., (nr. 13), 96.

²⁴⁷ A.g.e., (nr. 19), 104-105.

²⁴⁸ A.g.e., (nr. 7), 88.

etmiştir.²⁴⁹ Latîfelerde fenâ halleri gözüktüğünü bildiren Âlemgîr Şâh'a yazılan bir mektupta da murâkabeye vakit ayırması gerektiği bildirilmektedir.²⁵⁰ Bu mektuplardan Seyfeddin Fârûkî'nin seyr u sülûkta latîfeleri fenâyâ ulaştırmak için murâkabe usûlünü de kullandığı anlaşılmaktadır.

Seyr u sülûktan yani tasavvuf yolunda ilerlemekten maksat rüyalarla, hayallerle vakit geçirmek, kimsenin görmediği nurları görmek, kerametler göstermek değildir. Seyfeddin Fârûkî, bunlarla meşgul olmayı çocukların ceviz ve kozalaklarla oyalanmasına benzetmektedir. Seyr u sülûk, marifetullah ve ihlas makâmına kavuşmak içindir. Marifetullah kavuşan sâlik, zâhir âlimlerinin istidlâlî ve icmâlî olarak bildirdiği ilimleri ilham yoluyla ve keşfî olarak tafsilli bir şekilde elde etmeye başlar. İstidlâlînin dar kalıplarından kurtularak keşfin geniş sahrâsına kavuşur. Ayrıca sâlik, seyr u sülûkunu tamamlayarak ihlâs makâmına vâsıl olur ki bu makâmda İslâmiyetin emirlerini yapmakta ve yasaklarından sakınmakta büyük bir kolaylık duyar. İbadetleri kendini zorlamadan, severek yapar. Âfâkî ve enfüsî putlardan tamamen kurtulur. Kulluk makâmına kavuşur.²⁵¹ İhlâs makâmına kavuşmak için sâlikin kalbinin mâsivadan tamamen arınarak envâr-ı İlâhînin zuhûruna kâbil hâle gelmesi lâzımdır. Bu ise kâmil mürşidin rehberliğinde tasavvuf yolunda ilerlemekle yani seyr u sülûk ile mümkündür.²⁵²

2.13.2. Seyr u Sülûk Mertebeleri

Seyfeddin Fârûkî, çeşitli mektuplarında seyr u sülûk mertebelerini detaylı bir şekilde izah etmiştir. Fakat bu mektuplarda seyr u sülûk mertebeleri baştan sona sırasıyla anlatılmamıştır. Muhatapların hallerine göre onları alâkadar eden mertebeler hakkında malumatlar verilmiştir. Bu sebeple seyr u sülûk mertebelerinin toplu bir şekilde anlaşılması için mektuplardaki parçalar sırasıyla ele alınacaktır.

²⁴⁹ A.g.e., (nr. 11), 93-94.; (nr. 36), 126-127.

²⁵⁰ A.g.e., (nr. 161), 257-258.

²⁵¹ A.g.e., (nr. 23), 110; (nr.161), 255.

²⁵² A.g.e., (nr. 22), 110; (nr.53), 146.

Seyfeddin Fârûkî, seyr u sülûku âlem-i emir latîfelerinden başlatır. “Latîfe” kelimesi; “ince”, “yumşak”, “ şaka” mânâlarına gelmektedir. Çoğul hâli “Letâif”tir. Bir mefhum olarak latîfe; zihinde beliren, sözle anlatılması mümkün olmayan ince mânâlar ihtivâ eden işaret demektir. Tasavvuf ıstılahında ise insanın hakîkatini oluşturan katmanları ifade etmektedir.²⁵³

İmâm-ı Rabbânî’den önceki Nakşibendî meşayihinin eserlerinde letâif hakkında malumatlar varsa da bunlar sistematik olarak bildirilmemiştir. Nakşibendî tarikatinde letâif kavramı ilk olarak İmâm-ı Rabbânî tarafından sistematik olarak genişçe izah edilmiştir.²⁵⁴ Seyfeddin Fârûkî’nin mektuplarında letâif hakkında yaptığı izahatlar dedesi İmâm-ı Rabbânî’nin letâif hakkındaki görüşlerini takip ettiğini göstermektedir.²⁵⁵ Letâif-i aşerenin anlatıldığı mektuplarda İmâm-ı Rabbânî’nin sözleri olduğu gibi aktarılmıştır yahut *Mektûbât-ı Rabbânî*’ye atıflar yapılmıştır.²⁵⁶

Seyfeddin Fârûkî de İmâm-ı Rabbânî gibi insanda on latîfe olduğunu bildirmektedir. “Letâif-i aşere” olarak ifade edilen bu on latîfenin beşi âlem-i halkta, beşi de âlem-i emrededir. Âlem-i emrin beş cevheri yani “cevâhir-i hamse” olarak da adlandırılan bu beş latîfe şunlardır: “Kalp”, “Ruh”, “Sırr”, “Hafî” ve “Ahfâ”. Âlem-i halkın beş latîfesi ise “Nefs” ve “Ânâsır-ı Erba’a” olarak isimlendirilen “Toprak”, “Ateş”, “Su” ve “Hava” unsurlarıdır.²⁵⁷

Sâlik, önce âlem-i emirin beş latîfesi olan “Kalp”, “Ruh”, “Sırr”, “Hafî” ve “Ahfâ”da seyr eder. Bu beş latîfenin her birine ait halleri, vecdleri, ilimleri ve marifetleri elde eder.²⁵⁸

²⁵³ Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifü’l-a’lâm fi işârâti ehli’l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü* (ter. Ekrem Demirli), (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 475.

²⁵⁴ Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, 308.

²⁵⁵ Bkz. Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhîndî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 55-63.

²⁵⁶ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 161), 255; (nr. 110), 210-211.

²⁵⁷ A.g.e., (nr. 13), 96.

²⁵⁸ A.g.e., (nr. 13), 96.

Seyfeddin Fârûkî, âlem-i emrin beş latîfesi olan kalp, ruh, sırr, hafî ve ahfânın yerlerinin insanın sadrı olduğunu bildirmektedir. Bu beş latîfe Allahu azze şânuhûnun sırlarının hazineleri olup zâtî, sıfatî ve ef'âlî tecellîlerin zâhir olduğu yerlerdir. Âlem-i emrin bu beş latîfesinin her biri ulü'l-azm peygamberlerden birisinin kademi altındadır. Kalp Âdem aleyhisselâmın, ruh İbrâhim ve Nuh aleyhimesseleâmın, sırr Mûsâ aleyhisselâmın, hafî Îsâ aleyhisselâmın ve ahfâ Muhammed aleyhisselâmın kademi altındadır.²⁵⁹ Bu latîfelerin her birinde fenâ ve bekâ hâsıl olur. Nefsin fenâsı fiillerin tecellîsi ile, ruh latîfesinin fenâsı sıfatların tecellîsi ile, sırr latîfesinin fenâsı şuûn ve îtibârât ile, hafî latîfesinin fenâsı sıfat-ı selbiye-i tenzihiyye ile, ahfâ latîfesinin fenâsı ise Zât'ın tecellîsi iledir.²⁶⁰ Bu latîfelerin her birinde fenâ bulduktan sonra sâlikin sadrı genişler ve nefsin kötü arzuları yok olur.²⁶¹ Ahfâ latîfesi âlem-i emr latîfelerinin en latîfidir. Hakikat-i Muhammedî mertebesinin bu latîfeye bağı vardır.²⁶²

Bundan sonra velâyet-i suğra mertebesi gelir ve burası sâliklerin ayaklarının kaydığı yerdir. Bu makâmda bağı olduğu ism-i İlâhî'nin zılline (gölgesine) vâsıl olan ve İlâhî fiillerin tecellîsine kavuşan sâlik, Allah'tan başka bir varlık görmeyerek kendisini O'nunla görüp "Ene'l-Hak" gibi sözler söyler. Kendi sıfatlarını Allah'ın sıfatlarının aynısı olarak bulan sâlik, zıll ve aslı birbirinden ayırt edememektedir. Mürşid-i kâmile kavuşamayan sâlikler vahdet makâmına haps olur ve bu makâmın üstündeki kemâlâtan mahrum kalır. Sâlik, kâmil şeyhin yardımıyla vahdet makâmını geçer. Tevhidin dar sokağından çıkıp ana caddeye vâsıl olur. Seyfeddin Fârûkî, babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin ve diğer Nakşibendî meşâyihinin, keşfi tevhid-i vücûd olan tâlipleri tasarruflarıyla bu makâmdan yükselttiklerini bildirmekte ve Hâce Abdülhâlık-ı Gucdüvânî'nin "Eğer benim evlatlarımdan birisi o vakitte olsaydı, [Hallâc-ı] Mansûr'u o makâmdan geçirirlerdi." dediğini rivâyet etmektedir.²⁶³

Velâyet-i suğradan sonraki mertebe velâyet-i kübrâdır. Velâyet-i kübrâdan sonra ise sâlik velâyet-i ulyâ ile müşerref olur. Bu üç velâyette kemâle ermek nefis-i

²⁵⁹ A.g.e., (nr. 155), 246.

²⁶⁰ A.g.e., (nr. 13), 96.

²⁶¹ A.g.e., (nr. 52), 143-144.

²⁶² A.g.e., (nr. 110), 210-211.

²⁶³ A.g.e., (nr. 46), 134-135; (nr. 161), 257-258.

mutmainneye mahsustur. Nefsin kemâli, âlem-i emrin kemâllerinin üstündedir. Nefsin fenâsı da bu üç mertebeye vâsıl olmakla hâsıl olur. Âlem-i emirdeki latîfelerin fenâsından sonra yani ruhun fenâsından sonra nefsin fenâsına sıra gelir. Velâyet-i suğrada nefsin fenâsı başlar, fakat bu esmâ ve sıfatların gölgesindedir. Velâyet-i suğrada sâlikin haber verdiği nefsin fenâsı ve itminânı fenânın hakîkati değildir. Bu mertebede hâsıl olan fenânın sûretidir. Velâyet-i suğranın, isimlerin ve sıfatların zilleriyle bağı vardır. Velâyet-i kübrâ ve Velâyet-i ulyânın her ikisi de isimlerin ve sıfatların asıllarına bağlıdır.²⁶⁴ Nefs-i emmârenin aynının ve eserinin tam olarak yok olması ve tam bir itminan hâsıl olup İslâm-ı Hakîki'ye kavuşmak fenâ-i etemle hâsıl olur. Fenâ makâmının sonu olan bu makâm Velâyet-i kübrâya bağlıdır. Velâyet-i kübrâda şirk-i hafiden tam olarak kurtulmak müyesser olur.²⁶⁵

Seyr u sülûkun dördüncü mertebesi olan velâyet-i ulyâda seyr, âlem-i halkadır. Anasır-ı erba'anın (su, hava, toprak, ateş) tasfiyesi velâyet-i ulyâda ve Kemâlât-ı Nübüvvet makâmındadır. Bunlardan anâsır-ı selâsenin (su, hava, ateş) tasfiyesi velâyet-i ulyâdadır. Toprak unsurunun tasfiyesi ise Kemâlât-ı Nübüvvet'e bağlıdır.²⁶⁶ Toprak latîfesi âlem-i halk latîfelerinin başıdır. Ona bağlı olan hâl, âlem-i emrin ve âlem-i halkın bütün latîfelerinin üstündedir.²⁶⁷

Sâlik âlem-i emr ve âlem-i halkın latîfelerinde fenâ bulduktan sonra yani anâsır-ı erba'anın tasfiyesini tamamladıktan sonra heyet-i vahdâniyyeye adım atar.²⁶⁸

Velâyet-i ulyâ makâmı, meleklerin büyüklerine mahsustur. Bu makâmda Zât azze ve celle şânuhû sıfatların perdesinde tecellî eder. Büyük melekler kemâl mertebede ismet sıfatıyla mevsuf ve her türlü günahattan mahfuz olduğu gibi bu makâmda sâlike lazım olan da tam bir istikametle muttasıf olmasıdır. Böylece sâlike bu velâyetin bereketlerinden çok pay almak nasip olur.²⁶⁹

²⁶⁴ A.g.e., (nr. 92), 200.

²⁶⁵ A.g.e., (nr. 168), 262.

²⁶⁶ A.g.e., (nr. 124), 223.

²⁶⁷ A.g.e., (nr. 110), 210-211.

²⁶⁸ A.g.e., (nr. 109), 210.

²⁶⁹ A.g.e., (nr. 12), 94-95.

Seyfeddin Fârûkî, seyr u sülûktaki bu üç velâyet mertebesinin (velâyet-i suğrâ, velâyet-i kübrâ ve velâyet-i ulyâ) dedesi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî tarafından keşf olunup bu şekilde isimlendirildiğini ve diğer tarikatlerde bunlara rastlanılmadığını belirtmektedir. Bu üç velâyetin de Ashâb-ı kirâm zamanında şâyi olduğunu, tâbiin ve tebe-i tâbiin zamanında da bilindiğini fakat daha sonra unutulduğunu ve bin sene sonra İmâm-ı Rabbânî'nin bunları tekrar izhâr ettiğini bildirmektedir. Yani İmâm-ı Rabbânî'ye kadar evliyâlık, velâyet-i suğrâdan ibâret sanılıyordu. Bu mertebe, nihayet olarak kabul ediliyordu. İmâm-ı Rabbânî, velâyet-i suğrânın üzerinde velâyet-i kübrâ ve velâyet-i ulyâ mertebelerinin de olduğunu keşfetmiştir.²⁷⁰

Seyfeddin Fârûkî, velâyet-i suğranın evliyânın velâyeti olduğunu belirtir. İsimlerin ve sıfatların zıllarına bağlıdır. Bu makâmda seyr, esmâ ve sıfatların zıllarına kadardır. Zıllardan öteye geçilmez.²⁷¹ Velâyet-i kübrâ ise enbiyânın velâyetidir. İsimlerin ve sıfatların aslına bağlıdır. Bu makâmda seyr esmâ ve sıfatların aslına kadardır. Velâyet-i ulyâ ise velâyet-i suğra ve velâyet-i kübrânın üzerindedir. Velâyet-i ulyâyâ “velâyet-i mele-i âlâ” da denir ki bu makâm meleklerin büyüklerine mahsustur.²⁷² Velâyet-i kübrânın sonu, kalbin ilâhî nur ve marifetlerle doldurulup genişlemesi yani şerh-i sadrdır. Daha sonra velâyet-i ulyâ başlar.²⁷³

Seyfeddin Fârûkî, kurb derecelerini bu üç velâyete göre anlatmıştır. Birinci derecedeki kurb, isimlerin ve sıfatların zıllarına bağlıdır. Bu kurb velâyet-i suğrada hâsıl olur. Diğer bir kurb ise esmâ ve sıfatların asıllarına bağlı olup iki kısımdır. İlk kısım, velâyet-i kübrâ olarak isimlendirilen velâyet-i enbiyâdır ki isimlerin ve sıfatların aslına bağlıdır. Fakat bu makâmda da ruh, maksatların sonu olan ve nasıl olduğu anlaşılamayan Hazret-i Zât mertebesinden az bir şeye dahi kavuşamaz. İkinci kısım, velâyet-i ulyâ olarak tâbir edilen velâyet-i mele-i âlâdır ki isimlerin ve sıfatların aslına doğrudur. Fakat Zât azze ve celle şânuhû sıfatların perdesinde ârif üzerine tecellî eder. Ondandır bir nişan nasıl olduğu anlaşılamayan bir şekilde, nişansız olarak zâhir olur. Her ne vakit yüce Allah'ın ihsanıyla sâlik asıl mertebelerinden yükseğe seyr ederse zıll

²⁷⁰ A.g.e., (nr. 24), 112-113.

²⁷¹ A.g.e., (nr. 92), 200.

²⁷² A.g.e., (nr. 24), 112-113.

²⁷³ A.g.e., (nr. 34), 124.

mertebelerindeki gibi bütün asıl mertebelerinden de terakkî eder. Hazret-i Zât azze ve celle şânuhûnun kurbunun aslını geçer ve vusûl-i üryânî hâsıl olur. Bu ise Kemâlât-ı Nübüvvet mertebesine bağlıdır.²⁷⁴

Sâlik bu üç velâyeti geçtikten sonra Kemâlât-ı Nübüvvet'e yani enbiyânın nübüvvetinin kemâlâtına seyre başlar. Asâlet yoluyla ve nebîlere tam tabi olarak onlara vâris olan sâlik bu makâmdan hisse alır. Şeriatin sûretinden yükselerek hakîkatine kavuşur. Bu mertebede zâtın zuhuru tam ve devamlıdır.²⁷⁵ Velâyet-i ulyâda anâsır-ı selâsenin tasfiyesini tamamlayan sâlik, velâyet-i enbiyâda da toprak unsurunun tasfiyesini tamamlar. Çünkü toprak unsurunun tasfiyesi Kemâlât-ı Nübüvvet'e mahsustur.²⁷⁶

Seyfeddin Fârûkî, Kemâlât-ı Nübüvvet'ten sonra Kemâlât-ı Risâlet mertebesinin geldiğini bildirmektedir.²⁷⁷ Bundan sonraki merite ise Kemâlât-ı ulü'l-azm'dir. Bu makâmda terakkî muhabbet-i sırfâ bağlıdır.²⁷⁸

Seyfeddin Fârûkî, bu mertebeleri geçen sâlikin sırasıyla Hakîkat-i Ka'be-i Rabbânî, Hakîkat-i Kur'ân-ı Mecîd ve Hakîkat-i Salât makâmlarında seyr edeceğini, ardından Hakîkat-i İbrâhimî makâmına geleceğini ve en son olarak da hakikatlerin hakikati olan hakîkat-i Muhammedî mertebesine kavuşacağını, böylece seyr u sülûku tamamlayacağını belirtmektedir.²⁷⁹ Yani Taayyün-i Hubbî mertebesinin, kademî olarak yapılan seyr u sülûkun sonu olduğunu ifade etmektedir. Buraya kadar seyr u sülûkun her mertebesinde İmâm-ı Rabbânî ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî ile aynı usûlde ilerleyen Seyfeddin Fârûkî'nin bu mertebede sâlikleri farklı bir metodla ilerlettiği anlaşılmaktadır. Çünkü İmâm-ı Rabbânî, Hakîkat-i Ka'be, Hakîkat-i Kur'ân ve Hakîkat-i Salât mertebelerinin Taayyün-i Evvel'in üzerinde bulunduğunu belirtmektedir. Muhammed Ma'sûm Fârûkî ise bu üç İlâhî Hakîkat mertebesinin

²⁷⁴ A.g.e., (nr. 121), 219-220.

²⁷⁵ A.g.e., (nr. 92), 200; (nr. 161), 255-256; (nr. 158), 251-252.

²⁷⁶ A.g.e., (nr. 36), 126.

²⁷⁷ A.g.e., (nr. 24), 112-113.

²⁷⁸ A.g.e., (nr. 50), 140-141; (nr.119), 217-218.

²⁷⁹ A.g.e., (nr. 24), 112-113; (nr.161), 255-256.

hakîki Taayyün-i Evvel olan Taayyün-i Hubbî'den de üstün olduğunu bildirmektedir. Fakat Seyfeddin Fârûkî “Taayyün-i Hubbî” mertebesinin seyr u sülûkün sonu olduğunu ifade ederek İlâhî Hakîkatler'in bunun altında olduğunu belirtmektedir. İlâhî Hakîkatler ve Nebilere Ait Hakîkatler seyr u sülûkta geçilmesi gereken iki ayrı kategoridir. Nebilere Ait Hakîkatler'in son noktası Taayyün-i Hubbî mertebesidir. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî seyr u sülûkte önce Nebilere Ait Hakîkatleri ve bunun son mertebesi olan Taayyün-i Hubbî'de seyr ederek bu makâmları tamamlamayı, daha sonra ise İlâhî Hakîkatler'de yolculuk etmeye başlamayı tercih etmiş olmalıdırlar. Seyfeddin Fârûkî'nin ise önce İlâhî Hakîkatler'de, bunun ardından Nebilere Ait Hakîkatler'de ve dolayısıyla en son olarak Taayyün-i Hubbî'de seyr etmeyi tercih etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Seyfeddin Fârûkî'den sonra gelen Müceddidîler de seyr u sülûkta genellikle bu usûlü tercih etmişlerdir.²⁸⁰

Seyfeddin Fârûkî, sâlikin kat etmesi gereken İlâhî Hakîkat mertebelerinin ilkinin Hakîkat-i Ka'be olduğunu belirtmektedir. Sâlik, bu mertebede “hey'et-i vahdânî”ye kavuşur. Yani sâlikin âlem-i emr ve âlem-i halkına ait olan, on latîfesi arınıp temizlenir ve sonra tek bir latîfe hâlinde birleşir. Bu mertebeden sonra sâlik hey'et-i vahdânisi ile seyrine devam eder.²⁸¹

Hakîkat-i Ka'be'den sonra Hakîkat-i Kur'ân mertebesine sıra gelir. Hakîkat-i Kur'ân, Zât'ın her şeyi ihâta eden ve keyfiyeti idrâk edilemeyen genişliğinin başlangıcının zuhûr ettiği mertebedir. Bu mertebe velâyet-i selâsenin, kemâlât-ı nübüvvetin ve Hakîkat-i Ka'be'nin üstündedir.²⁸²

Bundan sonraki mertebe Hakîkat-i Salât'tır. Burada sâlik Zât'ın tarif edilemez ve keyfiyeti bilinemez genişlikteki ihâtasının kemâlini idrâk eder. Bu makâm, taayyün-i vücûdînin üstündedir.²⁸³

²⁸⁰ Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, 65-66.

²⁸¹ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 115), 212-213; (nr. 109). 210.

²⁸² A.g.e., (nr. 84), 195.

²⁸³ A.g.e., (nr. 50), 140-141.

Seyfeddin Fârûkî, bu mertebelerden sonra Hakikat-i İbrâhîmî, Hakikat-i Mûsevî, Hakikat-i Muhammedî ve Hakikat-i Ahmedî gibi “Peygamberlere Âit Hakikatler” hakkında malumat vermiştir.

Hakikat-i İbrâhîmî mertebesinde sâlik Allah’ın sıfatlarına aşık olur. Bu makâma “Hullet Makâmî” (Allah’ın dostu olunan makâm) da denir. Seyfeddin Fârûkî, bu makâmın muhabbetten kaynaklandığını belirtmektedir. Zira hullet muhabbetin şubelerinden bir şubedir. Mahbûbiyyet ve muhibbîyet merkeze bağlıdır. Hullet o merkezin muhîtinden kaynaklanmaktadır.²⁸⁴ Hakikat-i İbrâhîmî’den sonra gelen Hakikat-i Mûsevî mertebesinde ise sâlikte Allah’ın zâtına muhabbet hâli hâsıl olur. Bu iki mertebeden sonra Hakikat-i Muhammedî gelir. Velâyet-i Hâssa-i Muhammedî olarak da isimlendirilen bu mertebede sâlik, Hazret-i Peygamber’e kemâl derecede muhabbete kavuşur.²⁸⁵ Bu mertebede sâlike Kur’ân-ı Kerîm’in mukatta’ât ve müteşâbihâtının esrârı münkeşif olur ve mahbûbiyet sırları bildirilir.²⁸⁶

Seyfeddin Fârûkî, nefy ve isbat muâmelesinin tamamlanmasının Hakikat-i Muhammedî’ye vâsıl olmadan mümkün olmadığını bildirmektedir.²⁸⁷ Ayrıca Hakikatı’l-Hakâik da denilen Taayyün-i Hubbî’nin en üstün kısmı olan merkezinin, mahbûbiyet makâmından meydana geldiğini ve Hakikat-i Muhammedî’nin buradan zuhûr ettiğini ifade etmektedir.²⁸⁸

Bundan sonraki mertebeye ise Hakikat-i Ahmedî’dir. Bu mertebede sâlik Allah’ın zâtına aşık olur.²⁸⁹ Sâlik, böylece seyr-i kademî ile olan seyr u sülûkünü tamamlamış olur. Artık adım atacak mertebeye kalmamıştır. Bundan sonrası ilâhlık ve Zât mertebesi olan Ma’bûdiyyet-i Sırf’tır. Bu mertebeye seyr-i kademî ile değil, seyr-i nazârî ile müşâhede edilir.²⁹⁰

²⁸⁴ A.g.e., (nr. 128), 226.

²⁸⁵ A.g.e., (nr. 182), 273.

²⁸⁶ A.g.e., (nr. 24), 112-113.

²⁸⁷ A.g.e., (nr. 108), 208.

²⁸⁸ A.g.e., (nr. 5), 83-84.

²⁸⁹ A.g.e., (nr. 141), 236-237.

²⁹⁰ A.g.e., (nr. 5), 83-84.

Tasavvuf yolcusu, böylece urucunu (yükselişini) tamamlamış olur ve nüzûle (inişe) geçer. Seyr ani'llâh billâh ve seyr fi'l-eşyâ adımlarını da geçerek inişini tamamlar. Bu şekilde tam olarak nüzûl eden zâtın, daveti tam ve irşadı çok kuvvetli olur.²⁹¹

2.14. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i vücûd ehline göre var olan sadece Allah'tır. Var gibi görünen âlem, Allah'ın isim ve sıfatlarının gölgesidir. Bu gölgeler ise hayalî olup hakikatte varlıklarından söz edilemez. Bu sebeple hakikatte var olan sadece Allah'tır. Allah'ın sıfatları Zât'ının aynısı olduğu için Vücûd (varlık) Zât'ın sıfatı değil, aynısıdır. Vahdet-i vücûd ehline göre varlık hakkında tek doğru telakkî budur.²⁹²

İbn Arabî (ö.638/1240)'nin eserlerinde yer verdiği vahdet-i vücûd meselesi hakkındaki görüşleri çok tartışılmış, âlimlerin ve bazı mutasavvıfların tenkitlerine sebep olmuştur.²⁹³ İmâm-ı Rabbânî de varlık konusunda bazı noktalarda İbn Arabî'nin ve diğer vahdet-i vücûd ehli evliyânın görüşlerinin hatâlı olduğunu belirtmiştir. Onların, Allah'ın isim ve sıfatlarının gölgesi olan âlemin, hakikatte varlığı olmayan bir hayal mahsûlü olduğu ve bu gölgelerin asıldan farklı olmadığı yönündeki sözlerini reddetmiştir. O, âlemin gölge olduğunu kabul etmekle beraber bu gölgenin asıldan farklı olduğunu, bir şeyin gölgesinin onun aslı olamayacağını ve âlemin hakikatte bir varlığı bulunduğunu ifade etmiştir. Vahdet-i vücûd ehline göre, tasavvufta ulaşılabilecek son merteye, kesrette vahdeti görerek varlığın bir olduğunu idrak etmektir. İmâm-ı Rabbânî ise bunun tasavvuf yolunda ulaşılabilecek ilk hallerden olduğunu ve aşılması gerektiğini ifade etmektedir.²⁹⁴

Muhammed Ma'sûm Fârûkî de mektuplarında vahdet-i vücûd bahsini detaylı bir şekilde ele almıştır. Fakat Ma'sûm Fârûkî, babası İmâm-ı Rabbânî'den intikal eden

²⁹¹ A.g.e., (nr. 19), 104-105.

²⁹² Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 89.

²⁹³ Mahmud Erol Kılıç, *"İbnü'l-Arabî"*, DİA., c. XX, (Ankara: TDV Yay., 1999), 520.

²⁹⁴ İmâm-ı Rabbânî'nin vahdet-i vücûd ehlinden farklı düşündüğü konular hakkında geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, a.g.e., 94-96.

bilgiler hakkında yeni bir görüş ileri sürmek yerine onun bu husustaki sözlerini destekleyerek müdâfaa etmeyi tercih etmiştir. Ma'sûm Fârûkî'nin vahdet-i vücûd ehli olan meşâyih'ten bahsederken son derece saygılı bir üslup kullanması da dikkat çekicidir.²⁹⁵

Seyfeddin Fârûkî de bu hususta yeni bir görüş ya da yorum ileri sürmemiştir. *Mektûbât*'ında onun vahdet-i vücûd hakkındaki kanaatlerini ihtiva eden, müstakil bir mektup mevcut değildir. Vahdet-i şühûd konusuna ise hiç temas etmemiştir. Muhtemelen bunun en mühim sebebi, bu meselenin daha önce İmâm-ı Rabbânî ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî tarafından detaylı bir şekilde izah edilmiş olmasıdır. Bu konuda gereken izâhat selefleri tarafından yapıldığı için varlık mertebeleri hakkındaki tartışmaları tekrar gündeme getirmek istemediği anlaşılmaktadır.

Seyfeddin Fârûkî, mektuplarında varlık konusunu detaylı bir şekilde işlememiş olmakla beraber seyr u sülûk esnasında vahdet-i vücûd mertebesine ulaşan müridlerine bu makâm hakkında bazı izahatlarda bulunmuştur. Onlara vahdet-i vücûd hallerine kavuşmanın asıl gaye olmadığını, bu makâmın tasavvuf yolunun henüz başında gözüktüğünü ve onu aşarak ilerlemek gerektiğini bildirmiştir.²⁹⁶

Seyfeddin Fârûkî, birçok sâlikin vahdet-i vücûd makâmında kalıp ilerleyemediğini ifade etmektedir.²⁹⁷ Çünkü bu mertebede bağlı olduğu ism-i İlâhî'nin zılline (gölgesine) vâsıl olan ve İlâhî fiillerin tecellisine kavuşan sâlik, Allah'tan başka bir varlık görmeyerek kendisini O'nunla bilip "Ene'l-Hak" gibi sözler söyler. Kendi sıfatlarını Allah'ın sıfatlarının aynısı olarak bulur ve zıll ile aslı birbirinden ayırt edemez. Kâmil bir mürşide kavuşamayan sâlikler, vahdet-i vücûd makâmını geçemez

²⁹⁵ Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin vahdet-i vücûd hakkındaki görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Ma'sûm Fârûkî, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, c. I, (nr. 29), 110-128.; c.I, (nr. 85), 204-223.; c. I, (nr. 156),312-315; c. I, (nr. 230), 410-421.

²⁹⁶ Seyfeddin Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 9), s. 92.; (nr. 46), 135.; (nr. 161), 257-258.

²⁹⁷ A.g.e., nr. (161), 255.

ve bu mertebenin üstündeki kemâlâtın mahrum kalır. Kâmil şeyhin yardımıyla bu makâmı geçen sâlik ise tevhidin dar sokağından çıkıp ana caddeye ulaşır.²⁹⁸

O, babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin ve diğer Nakşibendî meşâyihinin, vahdet-i vücûd makâmındaki tâlipleri tasarruflarıyla bu mertebeden yükselttiklerini bildirmekte ve Hâce Abdülhâlık-ı Gucdüvânî'nin "Eğer benim evlatlarımdan birisi o vakitte olsaydı, [Hallâc-ı] Mansûr'u bu makâmdan geçirirlerdi." dediğini rivâyet etmektedir.²⁹⁹

Netice olarak Seyfeddin Fârûkî de İmâm-ı Rabbânî ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî gibi vahdet-i vücûd makâmının nihayet olmadığı, bu mertebeyi aşarak daha yüksek mertebelere vâsıl olmak gerektiği görüşündedir.³⁰⁰

2.15. Kayyûmluk

"Kayyûmluk", ilk olarak İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'nin kullandığı bir kavramdır. O, bu terimi "Kayyûmiyet-i cemî-i eşyâ" (bütün âlemin varlık kaynağı ve dayanağı) şeklinde kullanmış ve şu şekilde izah etmiştir: Bütün mahluklar, ilâhî sıfatların gölgeleri ile, gölgeler ise isim ve sıfatlarla, onlar da Zât ile kâimdirler. Yani âlem, ancak Allah'ın yaratması ile varlık kazanmakta ve O'nun kudreti ile varlığını devam ettirmektedir. Fakat Allah, kulları arasından birini kendisine halife ve vekil yapar. Böylece âlem, vekâleten o kişi ile kâim olur ve varlık feyzini ondan alır. Nitekim âyet-i kerîmelerde Allah'ın insanı yeryüzünde kendisine "halife" olarak yarattığı ve ona bir "emânet" yüklediği belirtilmektedir.³⁰¹ İmâm-ı Rabbânî, insana yüklenen bu emânetin, "kayyûmiyet-i cemî-i eşyâ" makâmı olduğunu bildirmektedir. Şöyle ki Allah, bir kuluna Zâtî tecellî ile Zât'ından bir numûne ihsân eder. O vakte kadar mebd-i teayyünü olan ilâhî isim ile kâim olan bu seçilmiş kul yani kayyûm artık kendisine bahşedilen o numûne ile kâimdir. Âlemdaki bütün ferdler de kayyûmla berâber bu numûne ile kâim olurlar. Bütün eşyâya varlık feyzi ve her türlü kemâlât

²⁹⁸ A.g.e., (nr. 1), 77.; (nr. 46), 134.

²⁹⁹ A.g.e., (nr. 46), 134-135; (nr. 161), 257-258.

³⁰⁰ A.g.e., nr. (161), 255.

³⁰¹ El-Bakara, 2/30; el-Ahzâb, 33/72.

kayyûm vâsıtası ile gelir. Bütün âlem, kayyûma teveccüh etmiş, ona yönelmiştir. Bir vaktin iki kayyûmu olmaz. Kayyûm bir tanedir.³⁰² İmâm-ı Rabbânî, kayyûmluk makâmının asırlar sonra kendisine verildiğini, önceki kayyûmun Seyyid Abdülkâdir Geylânî (ö. 562/1166) olduğunu ifade etmiştir.³⁰³

İmâm-ı Rabbânî, kendisinden sonra Kayyûmluk makâmının oğlu Muhammed Ma'sûm Fârûkî'ye verildiğini söylemiştir.³⁰⁴ Bu sebeple İmâm-ı Rabbânî'ye "Kayyûm-i Evvel" (birinci kayyûm), Ma'sûm Fârûkî'ye ise "Kayyûm-i Sâni" (ikinci kayyûm) lakabı verilmiştir. Ma'sûm Fârûkî'den sonra kimin kayyûm olduğu hususunda ihtilâf vardır. Bazıları üçüncü kayyûmun, Ma'sûm Fârûkî'nin en büyük oğlu Şeyh Muhammed Sıbgatullah (ö. 1122/1710) olduğunu kabul edip ona "Kayyûm-i Zamân" demişlerdir.³⁰⁵ Bazıları ise Ma'sûm Fârûkî'nin diğer oğlu Hucetullah Muhammed Nakşbend-i Sâni'yi (ö. 1115/1703) kayyûm kabul edip ona "Kayyûm-i Sâlis" (üçüncü kayyûm) lakabını vermişlerdir.³⁰⁶ Nakşbend-i Sâni'den sonra ise kayyûmunun kim olduğu hususunda ihtilaflar artmıştır. Bazıları Nakşbend-i Sâni'nin torunu Şeyh Muhammed Zübeyr'i (ö.1151/1739) dördüncü kayyûm kabul etmişlerse de bu, genel kabul görmemiştir. Sonraki Müceddidî şeyhlerinden Ebû Sa'îd Fârûkî de, kendisine kayyûmluk verildiğini söylemiştir. Ondan sonra ise çok ihtilaflı olan kayyûmluk konusu Müceddidîlerin gündeminden düşmüş; bu meseleye alâka gösterilmemiştir.³⁰⁷

"Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin"de kayyûmluk makâmına dair bir mâlûmât bulunmamaktadır. Seyfeddin Fârûkî'nin zamanının kayyûmu olduğunu gösteren açık bir ifade de yoktur. Fakat bir mektubunda, arşın çevresinden yerin merkezine kadar

³⁰² Ahmed Sirhindî, *Mektûbât*, II, (no. 74), 208-210; III, (no. 80), 458.

³⁰³ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât*, III, (no. 123), 585.

³⁰⁴ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât*, III, (no. 104), 524.

³⁰⁵ Muhammed Fazlullah Kandeherî, *Umdetü'l-makâmât*, 345.

³⁰⁶ Muhammed İhsân Müceddidî, *Ravzatü'l-kayyûmiyye*, I, 52, 56.

³⁰⁷ İmâm-ı Rabbânî'nin "Kayyûmluk" hakkındaki görüşleri ve Muhammed Ma'sûm

Fârûkî'den sonra kimin kayyûm olduğuna dâir ihtilaflar hakkında detaylı bilgi için bkz.

Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 124-127.

bütün âlemin kendisine yöneldiğini ifade etmektedir.³⁰⁸ Bu hâl ise kayyûmluk makâmına uygundur. Bununla berâber, Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin vefatından sonra onun en büyük oğlu Şeyh Muhammed Sıbgatullah'ı ve ikinci oğlu Şeyh Muhammed Huccetullah'ı zamanın kayyûmu kabul edenler olmuşsa da Seyfeddin Fârûkî için bu mevzûubahis olmamıştır.

³⁰⁸ Seyfeddîn Fârûkî, *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*, (nr. 40), 130.

SONUÇ

XI./XVII. asırda Hindistan'da yaşayan Muhammed Seyfeddin Fârûkî, yaptığı hizmetlerle tasavvuf tarihinde mühim izler bırakan bir şahsiyettir. Dedesi İmâm-ı Rabbânî'nin ve babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin yolunu devam ettirerek Nakşibendiliğin bir kolu olan Müceddidiyye ekolünün önde gelen temsilcilerinden olmuştur.

Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin halifesi olan Seyfeddin Fârûkî, Hindistan'da hüküm süren zamanın Bâbürlü Sultanı Âlemgîr Şah'a mürşidlik yaparak onun halka adaletle muamele etmesini ve Müslümanları aziz tutarak güçlendirmesini temin etmiştir. İslâm cemiyeti içinde yayılmış olan yanlış akideleri, hurafeleri, haramları ve her türlü bidati yok etmek için mücadele etmiştir. Müridi olan hânedan mensuplarını ve devlet adamlarını da bu hususta gayret sarfetmeye teşvik etmiştir.

Seyfeddin Fârûkî'nin bu çalışmaları neticesinde Hindistan'da İslâmiyet yayılmış ve Müslümanlar güçlenmiştir. Şeriate uygun, tasavvuf anlayışı yaygınlık kazanmıştır. Hinduların ve Şia'nın devlet yönetimindeki nüfuzu kırılmıştır. İnsanlara zulmeden zâlim idareciler, vazifelerinden uzaklaştırılarak halk huzur ve refaha kavuşmuştur. Bu muvaffakiyetine, babası Muhammed Ma'sûm Fârûkî tarafından çocukluğundan itibaren dinî ilimlerde iyi bir şekilde yetiştirilmiş olması, yaşadığı devrin şartlarını doğru analiz ederek ilm-i siyasete riâyet etmesi, sultanla ve diğer devlet adamlarıyla münasebetler kurarak onları her fırsatta İslâmiyete hizmete teşvik etmesi sebep olmuştur.

İmâm-ı Rabbânî ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin Hindistan'da İslâm aleyhtarı cerayanların önüne geçme, idarecilere nasihat ederek halka adaletle muamele etmelerini sağlama, tasavvuf ve fikhî bir bütün olarak ele alma gibi gayelerinin hepsi Seyfeddin Fârûkî'nin çalışmalarıyla kemâle ulaşmıştır.

Hindistan'da ortaya çıkan her türlü bidat ve din dışı harekete karşı dinin temel esaslarını ön planda tutan bir yol izleyen Seyfeddin Fârûkî, Müceddidiyye yolunun "Kur'ân ve sünnete bağlılık, her türlü bidatten uzak durma" düsturunu mektuplarında sık sık vurgulayarak manevî terakkînin dinin emir ve yasaklarına sıkı bir şekilde uymaya bağlı olduğunu belirtmiştir. Yakındaki müridlerine sohbetleriyle, uzaktakilere ise yazdığı mektuplarla yol göstererek tasavvuf yolunda onlara rehberlik yapmıştır.

Zâhirî ve bâtinî ilimlerde yetiştirdiği talebeleri Hind coğrafyasının çehresini değiştirmişlerdir. Bu tebliğ ve irşad faaliyetleriyle Hind alt kıtasında İslâmiyetin yayılmasında ve tasavvufun aslına uygun bir şekilde günümüze kadar ulaşmasında mühim hizmetlerde bulunmuştur.

Seyfeddin Fârûkî, yüksek ilmî seviyesine rağmen tasnif ve telif işleri ile meşgul olmayıp bütün vaktini müridlerini yetiştirmekle geçirmiştir. Talebelerine ve sevdiklerine yazmış olduğu mektupları oğlu ve halifesi Mevlânâ Muhammed A'zam tarafından bir araya getirilerek “*Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin*” meydana gelmiştir. Böylece bu mektuplar Seyfeddin Fârûkî'den yâdigâr olarak zamanımıza kadar intikal etmiştir.

Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin'de Müceddidiyye yolunun seyr u sülûk usûlü hakkında bilgiler verilmiş, sâliklerin riâyet etmesi gereken edepler bildirilmiş, tasavvuf yolunda ilerleyebilmek için İslamiyetin emirlerine tam tâbi olmak gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca mürşidin telkin ettiği zikre devam, râbîta, halvet, rüya tabirleri, evliyâyâ muhabbet gibi konular ele alınmış ve Nakşibendî tarikati hakkında bilgiler verilmiştir. Sûfiler arasında tartışmalara sebep olan vahdet-i vücûd, vahdet-i şühûd, letâifin yerleri, kayyumluk gibi meselelerde ise ihtilafı alevlendirecek yeni görüşler ortaya atılmamış, bunun yerine İmâm-ı Rabbânî'nin ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin bu konular hakkındaki görüşleri desteklenmiştir.

Bu eserde, İmâm-ı Rabbânî'nin ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin mektuplarındaki anlaşılması güç olan ifadeler son derece açık ve sâde bir üslupla izah edilmiştir. Bu sebeple *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin* Müceddidiyye yolunda ayrı bir ehemmiyeti hâizdir.

Hayatı boyunca İmâm-ı Rabbânî ve Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin yolunu devam ettirerek bu çizgiden ayrılmayan Seyfeddin Fârûkî, ez-cümle dinî ihyâ faaliyetleriyle birçok mürid yetiştiren; yaptığı hizmetlerle, yetiştirdiği talebeleriyle ve yazdığı mektuplarla hem devrine hem de kendisinden sonraki nesillere büyük tesirleri olan mutasavvıf bir âlimdir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Veysel. *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'de İdris Peygamber*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul: 2009.
- Bağdadî, Mevlânâ Hâlid. *Dîvân-ı Mevlânâ Hâlid*, İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2014.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yay., 2009.
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali. *Ta'rîfât* (ter. Arif Erkan), İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Çift, Salih. "Tasavufta Velâyet Kavramı: Hakîm Tirmizî Örneği", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2*, Der. Nahit Kayabaşı, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2003.
- Dihlevî, Abdullah. *Mekâtib-i Şerîfe*, İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2010.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Dinî Lügat*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2018.
- . *Hayatı ve Hâtıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvâsî*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2016.
- el-Hânî, Abdülmecîd b. Muhammed. *el-Hadâiku'l-Verdiyye*, Erbil: Dâru Ârâs, 2002.
- el-İsfahânî, İbn Fûrek Ebû Bekir Muhammed b. Hasan, *el-İbâne an Turuki'l-Kâsîdîn* (ter. Ahmet Yıldırım, Abdülgaffar Aslan), İstanbul: Biltur Basım Yayın, 2014.
- en-Nedvî, Ebu'l-Hasen. *el-İmâmü's-Sirhindî*, 2. bs., Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1994.
- Erginli, Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Fârûkî, Muhammed Ma'sûm. *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, c. I-II-III, Karaçi: 1396/1976.
- Fârûkî, Seyfeddin. *Mektûbât-ı Hâce Seyfeddin* (drl. Muhammed A'zam), y. yok, 1331/1913.
- Fârûkî, Şah Ebu'l-Hasan Zeyd. *Makâmât-ı Ahyâr*, Delhi: 1395/1975.

- Hactî Hamide, “Evrengzib”, *Danişnâme-i Edeb-i Fârisi Der Şebe Kâre* (ed. Hasan Enûşe), IV, Tahran: Sâzmân-i Çâp ve İntişârât Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-ı İslâmî, 1375.
- Hânî, Muhammed bin Abdullah. *el-Behcetü's-Seniyye*, İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2002.
- Hasenî, Abdülhay. Nüzhetü'l-havâtır ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzır, V-VI, Beyrut: Dâru'l-İbn-i Hazm 1999.
- Heytemî, İbn Hacer. *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâir*, Kahire: Dâru'l-Fikr, 1356.
- Hocazade, Ahmed Hilmi. *Hadikatü'l-evliyâ*, İstanbul: 1318.
- Kabbani, Muhammad Hisham. *Classical Islam and The Naqshbandi Sufi Tradition*, Washington: Kazi Publications, 1995.
- Kandehârî, Muhammed Fazlullah. *Umdetü'l-Makâmât*, İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2014.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Letâifü'l-a'lâm fi işârâti ehli'l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*, (ter. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kazânî, Muhammed Murâd. *Nefâisü's-sânihât fi tezyili'l-bâkiyyâti's-sâlihât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008
- Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasen. *İrgâmü'l-Merîd*, İstanbul: Bekir Efendi Matbaası, 1328/1910.
- . *Istilâhât-u's-Süfiyye*, (*Tasavvuf Sözlüğü*), (ter. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kılıç, Mahmud Erol. “İbnü'l-Arabî”, DİA., c. XX, Ankara: TDV Yay., 1999.
- Lâhûrî, Gulâm Server. *Hazînetü'l-asfiyâ*, Kânpûr: 1312/1894.
- Ma'sûmî, Safer Ahmed. *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. III, Karaçi: Zia-ul-Quran Publications, 2004.
- Mekkî, Ahmed Ebu'l-Hayr. *Hediyye-i Ahmediyye*, Kânpûr: 1313/1895.

- Müceddidî, Muhammed İhsân. *Ravzatü'l-kayyûmiyye* (Farsça'dan Urduca'ya trc. ve nşr. İkbâl Ahmed Fârûkî), Lahor: 1996.
- Müceddidî, Muhammed İkbâl. *Makâmât-ı Ma'sûmî*, c. IV. (Ta'likât), Karaçi: Zia-ul-Quran Publications, 2004.
- Sâhib, Rahman Ali. *Tezkire-i Ulemâ-i Hind*, Luknow: 1914.
- S. Athar Abbas Rizvi. *A History of Sufism in India: From Sixteenth Century to Modern Century*, c. II, New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1983.
- Sağı Mustad Han-Sir JaduNath Sarkar. *Maasir-i Alamgiri*, Bengal: Royal Asiatic Society of Bengal, 1947.
- Sardar Ali Ahmad Khan. *The Naqshbandis*, 2.bs., Lahor: R.Z. Packages, 1992.
- Selvi, Dilaver. *İslâm'da Velâyet ve Kerâmet*, İstanbul: Ümran Yay., 1990.
- Sirhindî, Ahmed. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I-II-III, Karaçi: 1397/1977.
- Sürmeli, Mehmet. *Kur'ân-ı Kerîm'de Velâyet Kavramı*, Ankara: Kalemday Yayıncılık, 2003.
- Tosun, Necdet. *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. yy.)*, İstanbul: İnsan Yay., 2002.
- İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: *Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- "Muhammed Ma'sûm Sirhindî", *DİA*, c. EK-2, Ankara: TDV Yay., 2016.
- "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür (ed. Semih Ceyhan)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay, 2012.
- , "Sülûk", *DİA*, c. XXXVIII, Ankara: TDV Yay., 2000.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. (2008, Mayıs), Konevî'de Rüyâ Anlayışı, I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu. Konya.

-----, “Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnette Tasavvuf”, *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf* (hazr. Coşkun Yılmaz), İstanbul: Şan Matbaası, 1991.

Yüksel, Hasan Avni. *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1996.

EKLER

EK 1: Hâce Seyfeddin Fârûkî'nin Türbesinin Fotoğrafları Sirhind, Hindistan³⁰⁹

Hâce Seyfeddin Fârûkî'nin Türbesi, Sirhind, Hindistan

Hâce Seyfeddin Fârûkî'nin Türbesinin Girişi

³⁰⁹ Muhammad Hisham Kabbani, *Classical Islam and The Naqshbandi Sufi Tradition*, Kazi Publications, Washington, 1995, s.305.

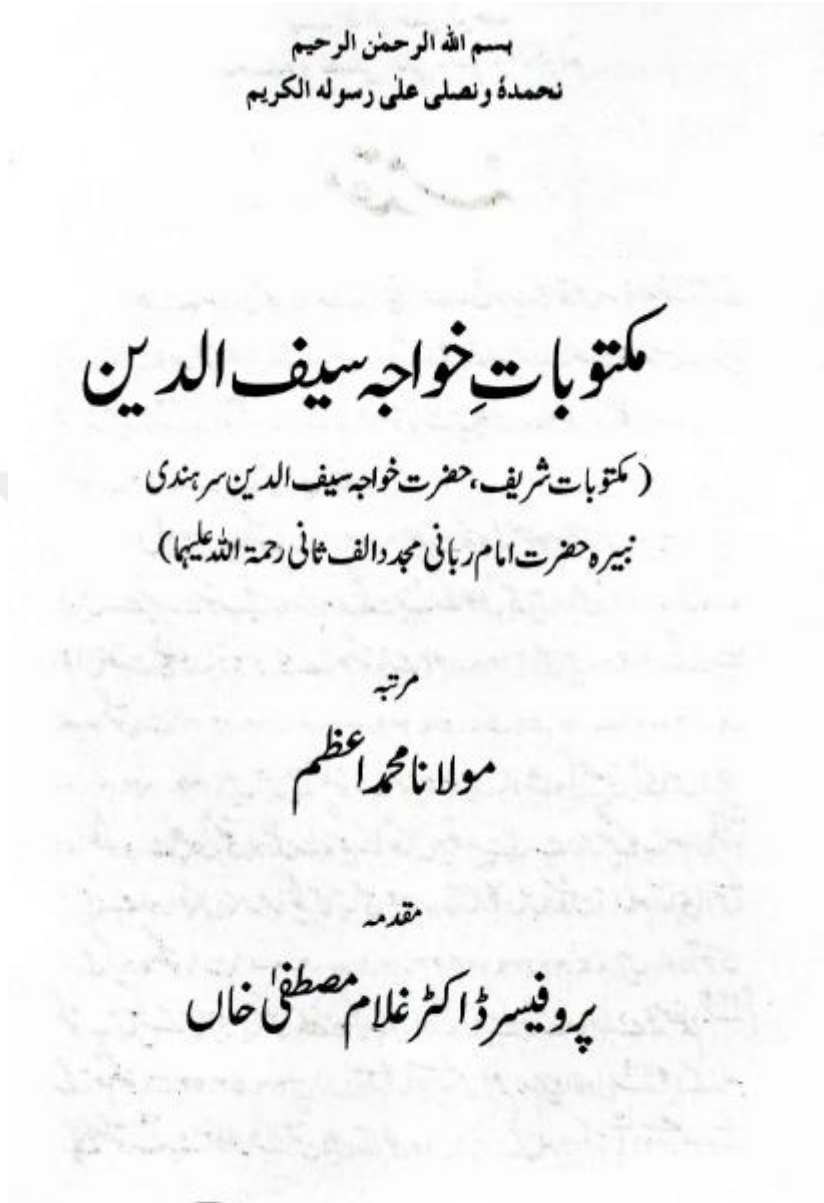
Hâce Seyfeddin Fârûkî'nin Kabri

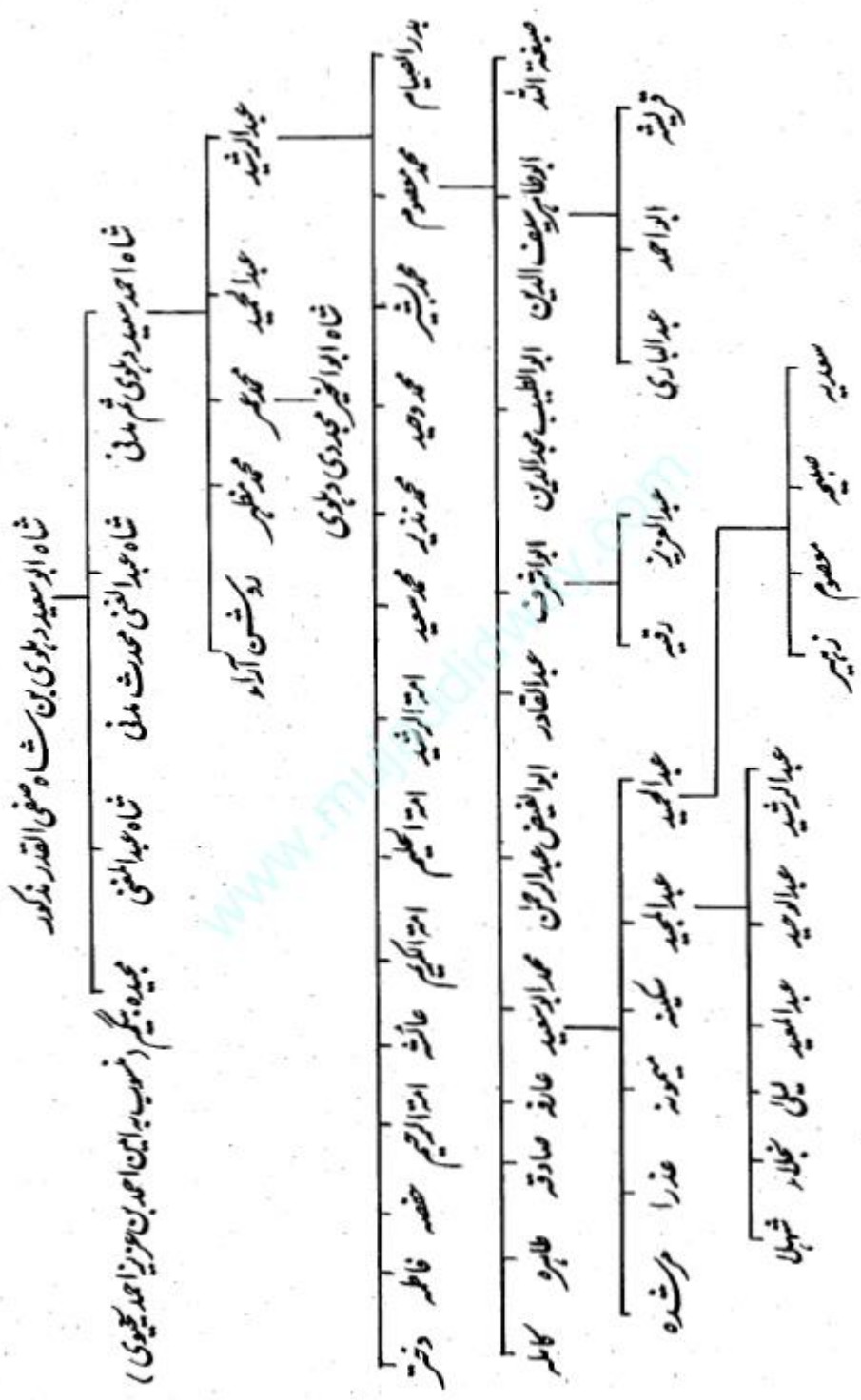
EK 2: Sultan Âlemgîr'in Hâce Seyfeddin Fârûkî'ye Hitâben Mektubu³¹⁰

³¹⁰ Muhammed İkbâl Müceddidî, Makâmât-ı Ma'sûmî, Zia-ul-Quran Publications, 2004,

Karaçi, c. IV, s.554.

شاہ محمد مظہر بن شاہ احمد سعید دہلوی

عبداللہ بنشر احمد عبداللہ شانی احمد شانی بہادر الدین محمد محمد عیسیٰ موسیٰ ابراہیم امرا کبیل فاطمہ خدیجہ امرا الموزینہ ام کلثوم

محمد مظہر

احمد سعید محمد عمر محمد صنان ہاشم ابراہیم

عبدالرحمن

خالد عبدالعزیز عبداللہ بہادر الدین نشات عصام

(ماخوذ از مقامات خیر ۱۰۴-۱۰۵)

شاہ عبدالغنی محدث بن شاہ ابوسعید دہلوی

زینب ام افضل ام کلثوم عبداللہ امرا الشکر بکری رقیہ رابعہ تقیہ امرا اللہ صوفی عبدالرحمن اسماعیل میمونہ امرا الرحمن عبدالقادر عبداللہ صالح

(ماخوذ از ہدیہ احمدیہ ۷۹ ، مقامات خیر ۸۱)

شاہ عبدالغنی بن شاہ ابوسعید دہلوی

محمد مصباح الغنی ابراہیم عائشہ دفتہ دفتہ پسر

جیبہ (ضوب بر اقبال حسین بن ذریعہ حسین بکوی

(ماخوذ از مقامات خیر ۸۲ ، ہدیہ احمدیہ ۸۰)

